EESTI KUNSTIAKADEEMIA
Kunstikultuuri teaduskond
Muinsuskaitse ja konserveerimise osakond

Ave Paulus

LAHEMAA RAHVUSPARGI VERNAKULAARSE PÄRANDI KAITSE VÄÄRTUSED, ÕIGUSED, KOGUKOND

Magistritöö

Juhendaja: PhD Riin Alatalu

2017 Palmse

Autorideklaratsioon

Kinnitan, et:

1) käesolev magistritöö on minu isikliku töö tulemus, seda ei ole kellegi teise poolt varem kaitsmisele esitatud.
2) kõik magistritöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd (teosed), olulised seisukohad ja mistahes muudest allikatest pärinevad andmed on magistritöös nõuetekohaselt viidatud;
3) luban Eesti Kunstiakadeemial avaldada oma magistritöö repositooriumis, kus see muutub üldsusele kättesaadavaks interneti vahendusel.

Ülaltoodust lähtudes selgitan, et:

- käesoleva magistritöö koostamise ja selles sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste loomisega seotud isiklikud autoriõigused kuuluvad minule kui magistritöö autorile ja magistritööga varalisi õigusi käsutatakse vastavalt Eesti Kunstiakadeemias kehtivale korrale;
- kuna repositooriumis avaldatud magistritööga on võimalik tutvuda piiramatul isikute ringil, eeldan, et minu magistritööga tutvuja järgib seadusi, muid õigusakte ja häid tavasid heas usus, ausalt ja teiste isikute õigusi austavalt ning hoolivalt;
- keelatud on käesoleva magistritöö ja selles sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste kopeerimine, plagieerimine ning mistahes muu autoriõigusi rikkuv kasutamine.

„ .... ” ..... 2017. a.

.....

Töö vastab magistritööle esitatud nõuetele :

„ .... ” ..... 2017.a.

.....

Magistritöö kaitsmine toimub Eesti Kunstiakadeemia Kunstikultuuri teaduskonna muinsuskaitse ja konserveerimise osakonna magistritööde hindamiskomisjoni koosolekul

“….” …… 2017. a.

Kaitstud hindele: …….

“….”……2017. a. …….

Resümee

Lahemaa rahvuspark loodi 1971. aastal looduse ja kultuuri, vaimse ja materiaalse pärandi, kultuurmaastike kaitseks. Kultuuripärandi kandjad ja omajad on siinse 72 küla ja asula inimesed, kogukonnad, külad. Magistritöö keskseks teemaks on Lahemaa rahvuspargi vernakulaarse pärandi kaitse ja kogukonnakeskse pärandikaitse praktikad Lahemaa rahvuspargis.

Lahemaa rahvuspargi kultuuripärandi valdkond hõlmab kultuurmaasikke tervikuna, nii vaimset ja materiaalset pärandit. See puudutab nii ajaloolist maakasutust, asustusstruktuuri (sh teedevõrk ja külastruktuurid); esiajaloolisi maastikke ja muistiseid; taluarhitektuuri; mõisa- ja sakraalarhitektuuri, militaarobjekte ja tuletorne, laevavrakke, looduslikke pühapaiku, rahvakultuuri kui ka traditsioonilist elulaadi. Antud töö põhifookuses on vernakulaarse pärandi kaitse problemaatika, taluarhitektuuri väärtused ja nende seisund, vernakulaarse pärandi hoidmise võimalused ja uusarhitektuur külades.

Autor annab antud diskursuses oluliste märksõnadele - väärtused, identiteet, kogukond, tõde ja võim – kultuuriteoreetilise vaatepunkti ning kirjeldab enda positsiooni.

Töös käsitletakse pärandikaitset ja kogukonna rolli selles rahvusvahelises loodus- ja kultuuripärandi õigusruumis, samuti kirjeldatakse kultuuriväärtuste määratlemise ja kaitse holistlikku kontseptsiooni. Töös antakse ülevaade Lahemaa rahvuspargi kultuurikaitse ajaloost, uuringutest ja konkreetsetest kaitsetegevustest.

Töös kirjeldatakse pärandi määratlemist, säilitamist ja tutvustamist viimastel aastatel koostöös kohaliku kogukonnaga. Tuuakse välja konkreetsed praktikad, mis käsitlevad kohaliku kogukonna rolli arhitektuuripärandi ja kultuurmaastike kaitsel, väärtuste määratlemisel, väärtuste kui ressursi kasutusel ning kohaliku kogukonna õigusruumil. Näited tõestavad, missugune uus kvaliteet võib tekkida, kui kohalik praktika ja ekspertteadmine ühendatakse. Omaniku- ja kogukonnakeskne kaitse on parim garantii kultuuripärandi püsimajäämisele ja edenemisele.

Sisukord

1. Sissejuhatus 6

2. Kultuuripärandi kaitse õigusraamide avardumine 9
2.1. Eesti õigusruum 9
2.2. Rahvusvaheline õigusruum 13
2.3. Kohalik kogukonna õiguslik staatus 17

3. Kultuuriteoreetiline vaatepunkt 22
3.1. Väärtustest 22
3.2. Identiteedist ja kogukonnast 23
3.3. Tõest ja võimust 25

4. Lahemaa kultuuripärandi kaitse holistlik käsitlus 29
4.1. Lahemaa kultuuripärandi kaitse põhimõtted 29
4.2. Lahemaa rahvuspargi kultuuriväärtused 33
4.3. Uuringud ja kaitsetegevus 36

5. Taluarhitektuuri kaitse probleeme 50
5.1. Lahemaa arhitektuurikaitse problemaatika 50
5.2. Taluarhitektuuri väärtused ja nende seisund 56
5.3. Vernakulaarse pärandi hoidmise võimalused 62
5.4. Uusarhitektuur külades 69

6. Teel kogukonnakesksele kultuurikaitsele 73
6.1. Väärtuste määratlemine ja teavitus 73
6.2. Kasu väärtustest (ressursi omamine ja kasutamine) 75
6.3. Kogukond kui huvigrupp või võimu omaja? 79

7. Lõppsõna asemel – raam kui kasvulava 81
Kasutatud allikad ja kirjandus 83
Resume 89

So this extraordinarily settled and extraordinarily open wild country,
where we are very close to each other and intrinsically involved.
Either, with some strictness, can be called pastoral,
but then with very different implications.
As the eye follows them, in this unusually defining land,
the generations are distinct but all suddenly present.

R. Williams. Black mountains[1]

[1] Raymond Williams. Black Mountains. Who Speak for Wales? Nation, Culture, Identity 2008, lk 78

1. Sissejuhatus

Eesti rahvusparkides on ühendatud looduskaitse ja muinsuskaitse põhimõtted juba alates tollase Nõukogude Liidu esimese Lahemaa rahvuspargi loomisest aastal 1971, mille kaitsetegevuses on tähtis nii loodus- kui inimmõjulise maastiku väärtuste ning mitmekesisuse säilitamine. Kultuuripärand kaitsealal on ühelt poolt oluline osa elavast keskkonnast, ökosüsteemist, mille ühe elemendi muutus võib tuua tasakaalu kadumise kogu süsteemist (ökoloogiline interaktsioon), teisalt aga esindab ajaloolist mälu ning väärtusi – tähendusi erinevatest aegadest põlvkondade taha. Kultuuripärandi temaatika kogukondliku looduskaitse alusena on olnud oluline osa meie looduskaitses laiemalt, mõeldes kasvõi Gustav Vilbaste või Jaan Eilarti peale. Käesolev töö püüab välja tuua kultuuripärandi kaitse paradigma muutusi Lahemaa rahvuspargi kultuuriväärtuste kaitse näitel, keskendudes vernakulaarsele pärandile, kultuuripärandi ja kultuurmaastike kaitse holistlikule kontseptsioonile ning kogukonnakesksele kaitsele.

Lahemaa rahvuspark loodi 1971. aastal looduse ja kultuuri, vaimse ja materiaalse pärandi, kultuurmaastike kaitseks. Kultuuripärandi kandjad ja omajad on siinse 72 küla ja asula inimesed, nende kogukonnad ja järjepidevust kandvad külad. Lahemaa rahvuspargi kultuuripärandi valdkond hõlmab kultuurmaasikke tervikuna, nii vaimset ja materiaalset pärandit. See hõlmab nii ajaloolist maakasutust, asustusstruktuuri (sh teedevõrk ja külastruktuurid); esiajaloolisi maastikke ja muistiseid; taluarhitektuuri; mõisa- ja sakraalarhitektuuri, militaarobjekte ja tuletorne, laevavrakke, looduslikke pühapaiku, rahvakultuuri ja traditsioonilist elulaadi. Lahemaa rahvuspargi kultuuripärandi kandja ja omaja on inimene ja kohalik kogukond, samas on tegemist riiklikult kaitstava alaga.

Töös käsitletakse pärandikaitset ja kogukonna rolli selles rahvusvahelises loodus- ja kultuuripärandi õigusruumis, samuti kirjeldatakse kultuuriväärtuste määratlemise ja kaitse holistlikku kontseptsiooni. Töös antakse ülevaade Lahemaa rahvuspargi kultuurikaitse ajaloost, uuringutest ja konkreetsetest kaitsetegevustest. Antud töö põhifookuses on vernakulaarse pärandi kaitse problemaatika, taluarhitektuuri väärtused ja nende seisund, vernakulaarse pärandi hoidmise võimalused ja uusarhitektuur külades. Annan antud diskursuses oluliste märksõnadele - väärtused, identiteet, kogukond, tõde ja võim – kultuuriteoreetilise vaatepunkti ning kirjeldan enda positsiooni.Kirjeldan pärandi määratlemist, säilitamist ja tutvustamist viimastel aastatel koostöös eriala ekspertide, seotud osapoolte ja kohaliku kogukonnaga. Toon välja konkreetsed

praktikad, mis käsitlevad kohaliku kogukonna rolli arhitektuuripärandi ja kultuurmaastike kaitsel, väärtuste määratlemisel, väärtuste kui ressursi kasutusel ning kohaliku kogukonna õigusruumil. Näited tõestavad, missugune uus kvaliteet võib tekkida, kui kohalik praktika ja ekspertteadmine ühendatakse. Omaniku- ja kogukonnakeskne kaitse on parim garantii kultuuripärandi püsimajäämisele ja edenemisele.

Mõned varasemad seotud tööd Eestis käsitlevad materiaalse pärandi kaitset ja kirjeldusi rahvusparkides, kuid mitte muinsuskaitselisest ning rahvusvahelise kultuuripärandi kaitse traditsiooni aspektist ning toetumata süstemaatilisele ajaloolisele näitematerjalile rahvusparkide kultuuripärandi kaitse mõtte kontekstis (P-K Parts[2], L. Jääts[3]). Käsitletud on ka vernakulaarse pärandi probleeme ja muinsuskaitselist vaatenurka (R. Alatalu[4], R. Kask[5]) miljööalade kaitse problemaatikat (L. Välja[6], T. Talk), kuid konkreetselt rahvusparkide kultuurikaitse lähtekohti ja praktikat pole süsteemselt kirjeldatud. Püüan teha seda Lahemaa kultuurikaitse paradigma näitel.

Pean eraldi välja tooma enda kui autori positsiooni. Tavapärase teatud objekti kõrvalt uuriva subjekti asemel olen kahetises positsioonis – ühelt poolt uurijana mõtestan nii pärandikaitse diskursust üldisemalt kui ka konkreetseid juhtumeid, teiselt poolt Lahemaa pärandikaitsjana tegutsedes ja Lahemaa rahvuspargis üle kümne aasta kultuuripärandi kaitse eest vastutades olen osa sellest diskursusest. Käesolev töö ei saa loomu poolest anda hinnangut ühele või teisele kaitsepraktikale, kui annab, vabandan ette, see on siis subjektiivne hinnang. Minu uurimuse eesmärk on näidata, kuidas mõtestada, sisustada ning rakendada holistlikku pärandikaitse kontseptsiooni ning kogukonnakeskset kaitset. Lahemaa rahvuspark on selleks väga sobiv näide, sest oleme sellega tegelenud koostöös väga erinevate osapooltega .

Kuidas me kogukonnakeskse kultuuripärandi kaitseni ja näiteks Lahemaa rahvuspargi koostöökoguni jõudsime? Hädavajadusest. Üksi lihtsalt ei olnud võimalik. Kohaliku kogukonna

[2] Priit-Kalev Parts, Sustainable Community Management in Estonia: Reflections on Heritage Projects on Kihnu Island, in Viljandi County, and in Various Protected Areas. Doktoritöö. Tartu: Eesti Maaülikool, 2015
[3] Liisi Jääts, Maaelu ideoloogiad ja praktikad Karula rahvuspargi ja sealsete elanike näitel. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool 2010
[4] Riin Alatalu, Taluarhitektuur kui rahvuspärand. Taluarhitektuuri väärtustamine ja kaitse maaarhitektuuri arengukava valguses. Magistritöö. Eesti Kunstiakadeemia, 2015
[5] Rasmus Kask, magistritöö, Eesti talurahvaarhitektuuri uurimise alused ja metodoloogia rehemajade näitel: ajalugu ja perspektiivid. Magistritöö. Tallinna Ülikool, 2011
[6] Triin Talk, Puitasumi areng miljööalana. Magistritöö. Eesti Kunstiakadeemia, 2014

tänasele aktiivsusele aitas tõenäoliselt kaasa asjaolu, et just perioodil 2006-2016 koostasime kultuuripärandi vallas oluliste täpsustustega uut Lahemaa rahvuspargi kaitse-eeskirja ning kaitsekorralduskava[7], nende tarbeks oli hädavajalik nii värskete alusuuringute tegemine kui ka reaalse kaitsekorralduse kavandamine. Teiselt poolt on Lahemaal loomu poolest ärksad inimesed, kes kohe härjal sarvist haaravad, vist juba sajandeid… Ja see paik hoiab inimesi – käigud Anne Kurepalu ja Fredi Tompsiga Lahemaal jätsid ka minu planeeritust veidi kauemaks siia… Siis juba koostasime koos küladega esimesed kultuuriloolised kaardid ja punusime Altjal aedu… Paistab, et Lahemaa rahvuspargil endal on väge - loomisest saati rohkem nagu selline üldrahvalik ettevõtmine kui kabinetis konstrueeritud moodustis. Inimesed hoolivad Lahemaast.

Olen tänulik väga paljudele, kellega viimasel kümnendil vernakulaarse pärandi ja Lahemaa rahvuspargi kultuurikaitse teemal koos mõtelnud, arutlenud, tegutsenud oleme. Tänan oma juhendajat Riin Alatalu, kellega oleme 2006. aastast vernakulaarse pärandi kaitse põhimõtteid arutanud ja koostööd teinud ja kes mind jätkuvalt inspireerib; Kalev Seppa, kes on avardanud mu mõtteid kultuuripärandi ja kultuurmaastike kaitse valdkonnas; Anne Kurepalu, Fredi Tompsi, Arne Kaasikut ja Saima Gordejevat, kes juhatasid mind Lahemaa kultuurikaitse ajaloo põhimõtete ja pärliteni; Maret Vildakut, kellega koos mõtlemisest sündis Lahemaa rahvuspargi koostöökogu idee, kes on aidanud vormida Lahemaa kultuuripärandi kaitse põhimõtteid ning kellel on raudsed närvid; Merike Langi, Heiki Pärdit, Elo Lutseppa, Marike Lahte, Aune Marki ja kogu Eesti Vabaõhumuuseumi tegusat rahvast tarkuse, järjepidevuse ja koostöö ees; Tarmo-Andre Elvistot Säästva Renoveerimise Infokeskusest, kes aastaid edendanud omaniku harimist ning selle pisiku ka Lahemaale tõi; Lilian Hansarit, Leele Väljat, Mart Hiobit ja kogu Lahemaa kultuuripärandi analüüside tegijate erakordselt võimekat seltskonda heade mõtete ja töökuse eest; Jaan Tiidemanni, Ülar Marki, Jaak Huimerinda, Kalle Vellevoogu, Eesti Arhitektide Liitu ja arhitekte, kes aidanud mõtestada uusarhitektuuri problemaatikat ning traditsioonide kestmist; Ly Renterit, Ilme Mäesalu, Anne Kaldamit, Siim Raiet ja teisi muinsuskaitsjaid jätkuva koostöö eest; Peep Varjut, Villu Jahilot, Aive Mõttust, Karli Lambotit, Aarne Vaiku, Kaisa Linnot, Tiiu Lepnurme, Linda Metsaorgu, Imbi Jäetmad, Ennu Tšernjavskit, Marti Häält, Artur Talvikut, Diana Pärnat ja paljusid-paljusid teisi Lahemaa inimesi, kelle omakandi tarkus, head mõtted ja ettevõtlikkus inspireerivad ja sütitavad usku Lahemaa pärandi kestmisse ja edenemisse. Kindlasti on terve hulk inimesi, keda oleksin veel pidanud nimetama, aga ei tule hetkel meelde… Tänan ka

[7] Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskava 2016-2025, Palms,e 2015

fotode autoreid ja fotokogude omanikke Toomas Tuult, Aarne Vaiku, Arne Kaasikut ja Anne Kurepalu fotode kasutada andmise eest ning meenutan hea sõnaga koostööd erakordse inimese Eino Sandströmiga.

2. Kultuuripärandi kaitse õigusraamide avardumine

2.1. Eesti õigusruum

Antud peatükis käsitlen kultuuripärandi kaitse õigusruumi Lahemaa rahvuspargis looduskaitse diakroonses diskursuses. Lahemaa rahvuspargi keskkond, sealhulgas kultuuripärand on kaitse all aastast 1971. Ühelt poolt on praegu kaitsemeetmed ning dominandid võrreldes algusaegadega muutunud, teiselt poolt pole hetkel kaitse all midagi rohkemat kui ikka seesama kultuuripärand (materiaalne ja vaimne), maastik ja keskkonnakasutus, rahvakultuur. Kogukonna osalus oli võtmetähtsusega nii tollal, Lahemaa rahvuspargi loomisel, kui ka praegu, mil Lahemaa rahvuspark saab 46 aastat vanaks.

Eesti kehtivates seadustes on määratud keskkondi, kus kultuurmaastikud ja kultuuripärand on väärtustatud olenemata konkreetse üksikobjekti staatusest mälestisena. Muinsuskaitseseaduses on muinsuskaitsealad, planeerimisseaduses miljööväärtuslikud hoonestusalad, Looduskaitseseaduses rahvuspargid ning maastikukaitsealad. Looduskaitseseadus käsitleb kultuuripärandi kaitset iseseisva eesmärgina meie rahvusparkide puhul. Eestis on viis rahvusparki: Lahemaa (1971), Karula (1993), Soomaa (1993), Vilsandi (1993) ja Matsalu (2004).

Paradoksaalne on, et kui maailma looduskaitse ja muinsuskaitse mõttes on alles viimastel kümnenditel toimunud avardumine loodus-ja kultuurikaitse, kultuurmaastike ja inimese sidumisele, ühtsemale käsitlusele, siis Lahemaal on kõik see olnud algusest saaddik loomulik osa keskkonnakaitsest üldisemalt. Tegemist on pärandikaitse holistliku käsitlusega, mis ühendab loodus- ja kultuuriväärtused, protsessi- ja objektikaitse, vaimse mõõtme ja inimesed keskkonnas.

Lahemaa rahvuspark loodi aastal 1971, samal ajal, kui oli aktuaalne UNESCO loodus- ja kultuuripärandi kaitse konventsiooni põhimõtete sõnastamine. Lahemaa rahvuspargi loomisel 1971. aastal seati rahvuspargi valitseja tegevuse eesmärkideks „kaitsta pargi loodust ja

loodusvarasid, eriti maastikku koos loodus-, ajaloo-, kultuuri-, arhitektuurimälestistega ning etnograafiliselt ja arhitektuuriajalooliselt väärtuslike ehituskompleksidega, parandada puhketingimusi ning tutvustada rahvuspargi loodust ja vaatamisväärsusi, suunata pargi territooriumi majanduslikku ja puhkeotstarbelist kasutamist, aidata kaasa looduskaitsealasele teaduslikule uurimistööle, teha looduskaitsealast kasvatustööd".

Sellise looduskaitselise diskursuse loojad olid Lahemaa rahvuspargi loojad ja ideoloogid Jaan Eilart ja Edgar Tõnurist. Jaan Eilart oli nii Eesti Looduskaitseseltsi looja kui ka looduskaitse mõtleja, kelle töödest kumab vastu pärandikaitse holistlik kontseptsioon. Seda sisulisel küll 1970ndate diskursuses, rekonstrueerivas ja kujundavas käitlsuses, kuid ühtsena[8]. Edgar Tõnurist oli oluline Lahemaa rahvuspargi kui rahvusliku identiteedi ning kultuuri kaitseala mõtte edendaja [9]. Need mehed oskasid enda ümber koondada tollase loodus- ja kultuurikaitse mõtte edendajate paremiku, palju ärksaid inimesi tänu millele sündiski rahvuspark. Loojate seas olnud Veljo Ranniku, Fredi Tomps ja Arne Kaasik on meenutanud, et eeskuju polnud võtta kusagilt[10].

1970. aastate kontekstis oli tegu unikaalse kaitseala loomisega, kus kaitse alla võeti ka rahvakultuur ja rahvuslik identiteet. Selline pärandikaitse diskursus oli võimalik just ja ainult rahva toel. Arne Kaasik meenutab: "/../ kujunes Lahemaast kogu Eesti üldrahvalik ettevõtmine. Ja seda just seetõttu, et rahvuspark tähendas tollal meile eestluse kandjat, kultuuripärandi teadvustajat ja elustajat"[11].

Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduse aluseks sai mitmete alusuurinute toel tehtud ja 1981. aastal koosatud Lahemaa rahvuspargi arenduskava[12]. Selle kohaselt oli Lahemaal määratletud mitmed kultuuripärandivaldkonnad, mis vajasid tähelepanu:

1. Muistsed maastikud Kahala ümbruses, Palmse-Vihasoo, Palmse-Karula piirkonnas
2. Mõisakohad ja mõisad (27), mõisapargid, alleed

[8] Nt väga kõneka pealkirjaga looduskaitse mõtet käsitlev Jaan Eilarti teos „Inimene, ökosüsteem ja kultuur" 1976. aastast
[9] Edgar Tõnuristi rolli Lahemaa loomisel on raske ülehinnata. Enamus looduskaitse ja Lahemaa ajalugu käsitlevaid töid toob selle esile (viimane tõsisem käsitlus nt Oolav Tambergi koostatud „Edgar Tõnurist põllumajandusjuhina ja looduskaitsjana. Meenutusi ja mõtisklusi", Tallinn 2011), samuti arvutud dokumendid Lahemaa teadusarhiivis Palmses ning erinevad tollased artiklid ja tööd, sealhulgas 1972. aasta Eesti looduse erinumber.
[10] Nt Veljo ranniku, Lahemaa rahvuspargi saamisloost, Edgar Tõnurist.., Tallinn, 2011, lk 131
[11] Arne Kaasik. Tõnurist lahemaa rahvuspargi loojana. Edgar Tõnurist.. Tallinn, 2011, lk 135
[12] Lahemaa rahvuspargi arenduskava. Koostajad: Örd jt, Palmse, 1981

3. Kõrtsikohad (51) ja ajaloolised teed (eriti Vana Tallinn-Narva mnt)
4. Veskid(50),
5. Kalmistud ja kabelid(8) ja looduslikud pühapaigad(8)
6. Kooli-(23) ja seltsimajad
7. Söepõletuskohad, lubjaahjud, telliselöövid- ja tehased, teised tööstuse jäljed
8. Põlised kohanimed
9. Maakülad (55) ja rannakülad (33), nende asustusmuster ja taluhoonestus

Paraku oli koostöös kolhooside ja eerinevate ministeeriumidega 1978. aastal tehtud ka Lahemaa rahvuspargi generaalplaan[13], kus etnograafiliselt väärtuslikke külasid v kultuuripärandit eraldi ei käsitletud ning nt Võsu-Käsmu, Loksa, Vergi, Vihasoo jt olid määratud arendusaladeks.

1992. aastal võeti vastu eestis unikaalne Lahemaa rahvuspargi seadus, kus needsamad põhimõtted kordusid. 1994. aastal võeti vastu uus Looduskaitseseadus ning 1997. aastal selle alusel Lahemaa rahvuspargi kaitse-eeskiri. 2004. aastal võeti vastu hetkel kehtiv Looduskaitseseadus.

Looduskaitseseadus käsitleb kultuuripärandi kaitset kui eesmärki just rahvusparkides. Looduskaitseseaduse § 26. sätestab:

(1) Rahvuspark on kaitseala looduse, maastike, kultuuripärandi ning tasakaalustatud keskkonnakasutuse säilitamiseks, kaitsmiseks, taastamiseks, uurimiseks ja tutvustamiseks.

(2) Eesti rahvuspargid on:

1) Lahemaa – Põhja-Eesti rannikumaastike looduse ja kultuuripärandi kaitseks;

2) Karula – Lõuna-Eesti kuppelmaastike looduse ja kultuuripärandi kaitseks;

3) Soomaa – Vahe-Eesti soo- ja lammimaastike looduse ja kultuuripärandi kaitseks;

4) Vilsandi – Lääne-Eesti saarestiku rannikumaastike looduse ja kultuuripärandi kaitseks;

5) Matsalu – Lääne-Eesti iseloomulike koosluste ning Väinamere looduse ja kultuuripärandi kaitseks.

(3) Rahvuspargis võimalikud vööndid on loodusreservaat, sihtkaitsevöönd ja piiranguvöönd.

[13] Lahemaa rahvuspargi generaalplaan 1978

2004. aastast kehtiva Looduskaitseseadusega kooskõlas olev Lahemaa rahvsupargi kaitse-eeskiri kinnitati aastal 2015. Viimast kaitse-eeskirja tehti ja muudeti üle kümne aasta. Olulisteks muutusteks kaitses oli just kultuuripärandi väärtuste täpsem kirjeldamine ning tsoneerimine.

Lahemaa rahvuspargi kaitse-eeskiri seab kaitse-eesmärkideks muuhulgas kaitsta ”Põhja-Eestile iseloomulikku loodust ja kultuuripärandit, sealhulgas maastikuilmet, pinnavorme, kaitsealuseid liike ja nende elupaiku, loodus- ja pärandkultuurmaastikke, maastiku üksikelemente, põllumajanduslikku maakasutust ja traditsioonilist rannakalandust, tasakaalustatud keskkonnakasutust, piirkonnale iseloomulikku asustusstruktuuri, taluarhitektuuri ning rahvakultuuri, tagades nende säilimise, taastamise, uurimise ja tutvustamise”[14]

Inimese ja looduse koosmõjul kujunenud kultuurmaastikud on piirnaguvööndi maastikud, neis on pärandmaastikud eraldi kaitse-eesmärkideks just külamaastikes ja külakogukonna maadel:
§ 18.
(1) Altja, Ilumäe, Juminda, Muuksi, Natturi ja Sagadi piiranguvööndi kaitse-eesmärk on pärandkultuurmaastiku, sealhulgas traditsioonilise asustusstruktuuri ja traditsioonilise pärandmaastiku, taluarhitektuuri, ajaloolis-kultuurilise väärtusega hoonete ning loodusdirektiivi elupaigatüüpide, kaitsealuste liikide ja nende elupaikade kaitse.
(2) Lahemaa piiranguvööndi kaitse-eesmärk on pärandkultuurmaastiku, sealhulgas pärandmaastiku, asustusstruktuuri, taluarhitektuuri, miljööväärtuste, ajaloolis-kultuurilise väärtusega hoonete ning loodusdirektiivi elupaigatüüpide, kaitsealuste liikide ja nende elupaikade kaitse.[15]

Hetkel kehtiva Looduskaitseseaduse ja Lahemaa kaitse-eeskirja kultuuripärandi kaitse sisu lühidalt kokku võttes – Lahemaal on kaitse all Põhja-Eesti rannikumaastike kultuuripärand, pärandkultuurmaastikud, maastiku üksikelemendid, põllumajanduslik maakasutus ja traditsiooniline rannakalandus, tasakaalustatud keskkonnakasutus, piirkonnale iseloomulik asustusstruktuur, taluarhitektuur ning rahvakultuur. Kaitse - see tähendab väärtuste säilimise, taastamise, uurimise ja tutvustamise tagamine. Selleks on vajalikud mitmed tegevused (uurimisel, säilitamisel, tutvustamisel) ja seatud mitmed piirangud.

[14] Lahemaa rahvuspargi kaitse-eeskiri, § 1lg1p1, https://www.riigiteataja.ee/akt/126022015033
[15] Lahemaa rahvuspargi kaitse-eeskiri, § 18p1-2, https://www.riigiteataja.ee/akt/126022015033

Kaitsekorralduslike tegevuste sisu on Lahemaa rahvuspargis kohalike kogukondadega ning kõigi teiste seotud osapoolte ja huvigrupidega perioodil 2010-2015 läbi arutatud
Kohalikelt elanikelt tuli hulgaliselt ettepanekuid ennekõike kultuuripärandi osas, kuna selle koostamise raames toimunud kultuuripärandiinventuure ning tsoneeringut tutvustati pidevalt avalikel koosolekutel ning selle üle sai pikemalt arutada.
Kogukondade ettepanekud kajastuvad Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskavas perioodiks 2016-2025[16] kõigi järgmiste kultuuripärandi valdkondade lõikes:

1. Ajalooline maakasutus
2. Asustusstruktuur
3. Arheoloogiamälestised
4. Taluarhitektuur
5. Muinsuskaitsealune kinnispärand
6. Militaarobjektid
7. Looduslikud pühapaigad
8. Külade ajaloolis-kultuurilised paigad ja objektid
9. Rahvakultuur
10. Traditsiooniline inimtegevus

Iga valdkond jaguneb omakorda väiksemateks spetsiifilist teemat käsitlevaks osaks. Näitena võib tuua peatüki "Traditsiooniline inimtegevus", mis jaguneb töötraditsioonideks, traditsiooniliseks karjakasvatuseks, põllutöödeks, rannakalanduseks, jahipidamiseks, metsakasutuseks, käsitööoskusteks (tekstiil, puu, metall). Kaitsekorralduskava pole normdokument, ta on kokkuleppe erinevate osapoolte vahel, omab soovituslikku sisu ning on heaks aluseks kaitseala valitsejal ja partneritel rahvuspargi väärtuste ühisel kaitse korraldamisel.

2.2. Rahvusvaheline õigusruum

Rahvusvahelises õigusruumis on viimase sajandi jooksul avardunud nii pärandi objekt, pärandiväärtuste mõiste kui pärandit kaitsev subjektidering. Käesolevas peatükis käsitlen pärandi mõiste avardumist Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (edaspidi ÜRO) ja Ühinenud Rahvaste

[16] Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskava 2016-2025, koost Imbi Mets, Ave Paulus jt.. Keskkonnaamet, 2015

Hariduse, Teaduse ja Kultuuri Organisatsiooni (edaspidi UNESCO) maailmapärandi konventsioonides, Rahvusvahelise Looduskaitseliidu (edaspidi IUCN) ning muinsuskaitse ekspertorganisatsiooni (edaspidi ICOMOS) juhendmaterjalides ja hartades. Eraldi peatükis on kogukonna õiguste küsimus ning roll nendes dokumentides. Lühidalt ja väga jämedalt võib välja tuua sellised murrangud maailmapärandis: 1948 määratleti inimõigused ja kogukonna õigused; 1972. aastal fikseeriti objektikeskne pärandikaitse, 1992. aastast lisandusid maastikud ja mentaliteet, kogukonna mõistet veel ei kasutatud, küll aga toodi eesmärkide keskmesse inimene. 2003. aastal kinnitus vaimse pärandi tähtsus ja pärandikandjana tunnustati kogukonda. Pärand avardus säilitatavast objektist säilitatavaks kompleksiks, siis säilitatavaks maastikuks koos seda ülal hoidvate protsesside, teadmiste ning tavadega, lõpuks lisandus kogukond kui väärtuse ja kultuuriruumi kandja kui selle keskne element.

Ühinenud Rahvaste Organisatsioon (ÜRO) ja Ühinenud Rahvaste Hariduse, Teaduse ja Kultuuri Organisatsioon (UNESCO) moodustati aastal 1945, et kinnitada inimeste ning rahvaste vabadust, võrdsust ja vendlust. ÜRO Inimõiguste Ülddeklaratsioon võeti vastu aastal 1948[17]. Konventsioon määratleb inimese, kultuuri ning ühiskonna põhiväärtused ning nende kaitse.

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 17[18], mis käsitleb inimese õigust omandile ja varale, on pärandikaitsjatel ja pärandi omajatel pidevalt kasutuses. Deklaratsiooni artiklid 22 ja 27 käsitlevad kogukondade õigust oma pärandile ja selle määratlemisele. Artikkel 22 käsitleb inimese kultuurilisi õigusi[19]. Kogukonna kultuurilisi õigusi käsitleb artikkel 27[20].

1972. aastal võttis Ühinenud Rahvaste Hariduse, Teaduse ja Kultuuri Organisatsiooni (edaspidi UNESCO) peakonverents vastu ülemaailmse kultuuri- ja looduspärandi kaitse konventsiooni[21]. Käsitledes maailmapärandina nii kultuurilisi kui ka looduslikke paiku, rõhutab konventsioon inimese ja looduse vahelisi suhteid ning vajadust nendevahelise tasakaalu säilitamiseks. Asjaolu,

[17] ÜRO Inimõiguste Ülddeklaratsioon http://www.vm.ee/et/uro-inimoiguste-ulddeklaratsioon
[18] The Universal Declaration of Human Rights 1948 , article 17 (1) „Everyone has the right to own property alone as well as in association with others. (2) No one shall be arbitrarily deprived of his property.“ http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/
[19] The Universal Declaration of Human Rights 1948 , Article 22. Everyone, as a member of society, has the right to social security and is entitled to realization /…/ of the economic, social and cultural rights indispensable for his dignity and the free development of his personality.
[20] The Universal Declaration of Human Rights 1948, Article 27. (1) Everyone has the right freely to participate in the cultural life of the community, to enjoy the arts and to share in scientific advancement and its benefits.
[21] Ülemaailmse kultuuri- ja looduspärandi kaitse konventsioon. Riigi teataja https://www.riigiteataja.ee/akt/13118943

et selles dokumendis on ühendatud loodus- ja muinsuskaitse põhimõtted, ongi tema tähtsaimaks iseärasuseks. Konventsioonis kaitstakse inimkäte loomingut, inimese ja looduse ühisloomingut ning looduspaiku.

Kultuurmaastike kategooria täpsustati UNESCOs 1992. aastal[22] ning Rahvusvahelises Looduskaitseliidus (edaspidi IUCN) 1994. aastal[23]. Konventsioonis pole juttu kogukondadest ega vaimsest pärandist. UNESCO vaimse pärandi kaitse konventsioon, milles traditsioonid, käsitööoskused, tavad ja tõekspidamised on väärtustatud, samuti kakogukondade kultuurilise identiteedi ning inimõiguste teemad üleval, võeti vastu aastal 2003. Kultuuri- ja looduspärandi mõiste on avardunud objektikeskselt lähenemiselt maastiku- ning mentaliteedikeskseks.

Rahvusvahelise muinsuskaitse ekspertorganisatsiooni ICOMOS kultuurikaitse dokumendid näitavad kultuuripärandi mõiste avardumist nii objektide kui nendega seotud tegevuste lõikes. Veneetsia harta (1965)[24] käsitleb materiaalseid objekte ning restaureerimist rõhuga konserveerimisel, Nara dokument (1994)[25] räägib, et autentne on ka traditsioon. Euroopa maastikukonventsioon (2000)[26] ja selle aastapäevale pühendatud ICOMOS Firenze deklaratsioon (2014) [27] keskenduvad maastikele kui kultuurilistele tervikutele. ICOMOS pärandipaikade ning kultuuriradade hartad (2008)[28] ühendavad materiaalse ning vaimse dimensiooni. Faro konventsioon (2005) toob esmakordselt kultuurikaitses pärast aastat 1948. a pearõhu inimesele ja kogukonnale, inimõigustele. Faro konventsioon[29] sõnastab artiklis 1 inimõiguste ja kultuuriliste

[22] Revision of the Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention: Report of the Expert Group on Cultural Landscapes, La Petite Pierre, France 1992; UNESCO world heritage centre background Document on UNESCO world heritage cultural landscapes, 1993 http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/giahs/docs/WorldHeritage_CulturalLandscapes_MechtildRoessler.pdf
[23] IUCN, Guidelines for Protected Area Management Categories. Gland, Switzerland, and Cambridge, 1994, U.K.: IUCN.
[24] Venice Charter 1965 https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf
[25] Nara Document on Authenticity http://www.icomos.org/charters/nara-e.pdf
[26] Euroopa nõukogu Firenze maastikukonventsioon 2000 http://www.izenpe.eus/s15-4812/es/contenidos/noticia/euska_hiria/es_10434/adjuntos/2006_3_elc_mdp_stand.pdf
[27] Florence Charter, 2014 https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/2015/GA_2014_results/GA2014_Symposium_FlorenceDeclaration_EN_final_20150318.pdf
[28] ICOMOS päranidpaikade harta, 2008 http://www.icomos.org/charters/interpretation_e.pdf ; ICOMOS kultuuriradade harta, 2008 http://www.icomos.org/charters/culturalroutes_e.pdf
[29] Euroopa nõukogu muinsuskaitse raamkonventsioon- Faro konventsioon, 2005 http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/199

õiguste printsiibid oma lähtealustena, kollektiivse vasutuse kultuuripärandi eest ning inimarengu ja elukvaliteedi kultuurikaitse eesmärgiks[30].

IUCN kaitsealade rahvusvaheline klassifikatsioon käsitleb kultuurmaastike kaitset iseseisva eesmärgina V kategooria - maastikukaitseala - puhul (2/3 Euroopa kaitsealade pindalast)[31]. V kategooria on "maastik, kus inimese ja looduse koosmõjul on kujunenud ökoloogiliselt, bioloogiliselt, kultuuriliselt ja esteetiliselt väärtuslik keskkond, ja kus inimese ja looduse interaktsiooni hoidmine on oluline maastiku looduskaitseliste ja seotud vääruste hoidmiseks" [32]. Need on inimmõjulised maastikud, mida tuleb säilitada läbi traditsioonilise looduskasutuse. II kategooria - rahvuspark – käsitleb prioriteedina enamasti looduslike ökosüsteemide kaitset. Eesti rahvusparkide puhul saame rääkida erinevatest IUCN kategooriatest rahvuspargi sees, sealhulgas viiendast kategooriast piiranguvööndite ajalooliste kultuurmaastike näol. Viienda kategooria kaitsealade väärtused ja kaitsetegevused on olemuslikult sarnased maailmapärandi nimistu kultuurmaastike kategooria omadele.

Sarnane inimese ja looduse kooskäsitlus kajastub UNESCO Ülemaailmses Kultuuri- ja Looduspärandi Kaitse Konventsioonis, kus kultuuripärandit vaadeldakse „inimkäte loomingu ja inimese ja looduse ühisloominguna" (1972)[33], Euroopa Maastikukonventsiooni maastikukäsitluses (2000)[34] ja UNESCO Vaimse Kultuuripärandi Kaitse Konventsiooni pärandikäsitluses (2003)[35].

---

[30] Euroopa nõukogu muinsuskaitse raamkonventsioon- Faro konventsioon, 2005 http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/199 Artikkel 1:„rights relating to cultural heritage are inherent in the right to participate in cultural life, as defined in the Universal Declaration of Human Rights; individual and collective responsibility towards cultural heritage; the conservation of cultural heritage and its sustainable use have human development and quality of life as their goal"

[31] IUCN V category „A protected area where the interaction of people and nature over time has produced an area of distinct character with significant ecological, biological, cultural and scenic value: and where safeguarding the integrity of this interaction is vital to protecting and sustaining the area and its associated nature conservation and other values." https://www.iucn.org/theme/protected-areas/about/protected-areas-categories/category-v-protected-landscapeseascape

[32] Guidelines for Protected Area Management Categories. Gland:Switzerland/Cambridge:UK (IUCN:1994)

[33] UNESCO loodus- ja kultuuripärandi kaitse konventsioon https://www.riigiteataja.ee/akt/13118943

[34]Euroopa Maastikukonventsioon https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680080621

[35] UNESCO vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioon http://www.rahvakultuur.ee/UNESCO_brvaimse_kultuuriparandi__113?s=231

Viimastel aastakümnetel on rahvusvahelises looduskaitses hakatud rääkima kultuurmaastike kaitse „paradigmamuutusest"[36], mille puhul looduskaitse on liigikaitse kõrval nägemas maastike kui tervikute ning inimmõjuliste alade olulisust, võtmesõnadeks kultuurmaastikud ning kogukonnakeskus[37]. Samasugune muutus on leidnud aset ka muinsuskaitses. Võimueliiidi väärtuste kõrval on hakatud pidama säilitamisväärseks vaimset dimensiooni, põlisrahvaste ja traditsiooniliste kogukondade väärtusi (Nara harta 1994, UNESCO vaimse pärandi kaitse konventsioon 2003, põlisrahvaste rolli määratlemine IUCN juhendites 2004, inimõigustekeskne lähenemine aastast 2012)[38] ning objektikeskse kaitse kõrvale ilmunud kultuurmaastiku kaitse - UNESCO 1992 kultuurmaastike kaitse kategooria [39], IUCN viienda kategooria täpsustamine 1994[40]. Viimaste aastate võtmemõisteks rahvusvahelises õigusruumis on saanud kogukonnakeskne pärandikaitse[41] ning kogukondade õigused pärandile (nn human-rights approach)[42].

2.3. Kohaliku kogukonna õigused

Antud peatükk vaatleb eraldi kohalike kogukondade staatust ning selle arengut rahvusvahelistes ning kohalikes pärandit puudutavates dokumentides. Iseenesest on kuldreegli printsiip universaalne ja sügaval ajaloolises ja religioosses mõttes. Sisuliselt räägime me „vabadusest, võrdusest ja vendlusest", nagu seda valgutusajastu vabaduse ja võrdsuse nõudega, mis USA Iseseisvusdeklaratsioonis 1779 ning Prantsuse „Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioon 1789, koos vendlusega Prantuse Vabariigi 1848. aasta konstitutsioonis kanda kinnitas.

Eesti vabariigi põhiseadus (1920/2015) toob suhteliselt vara Euroopa õigusruumis esile samasugused universaalsed inimõigused ja väärtused: „ Riiki /../, mis on rajatud vabadusele, õiglusele ja õigusele, mis on kaitseks sisemisele ja välisele rahule ning pandiks praegustele ja

[36] UNESCO, World Heritage 2002: Cultural Landscapes: the Challenges of Conservation, 2003; UNESCO Cultural landscapes, guidelines for management, 2009 http://whc.unesco.org/documents/publi_wh_papers_26_en.pdf
[37] IUCN, Managing Protected Areas. A Global Guide, 2007
[38] IUCN, Indigenous and Local Communities and Protected Areas, 2004; UNESCO Intangible Heritage convention 2003 : http://www.unesco.org/culture/ich/en/convention
[39] Revision of the Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention: Report of the Expert Group on Cultural Landscapes. La Petite Pierre:France (UNESCO:1992)
[40] Guidelines for Protected Area Management Categories. Gland:Switzerland/Cambridge:UK (IUCN:1994)
[41] IUCN Guidelines 2012. Governance of Protected Areas – From Understanding to Action.
[42] Peter Larsen. IUCN, World heritage and evaluation processes related to community rights 2012

tulevastele põlvedele nende ühiskondlikus edus ja üldises kasus, mis peab tagama eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimise läbi aegade“[43].

Selsamal universaalsete väärtuste austamisel põhineb ÜRO Inimõiguste Ülddeklaratsioon (1948)[44]. Inimõiguste dekaratsiooni esimene artikkel ütleb:”Kõik inimesed sünnivad vabadena ja võrdsetena oma väärikuselt ja õigustelt. Neile on antud mõistus ja südametunnistus ja nende suhtumist üksteisesse peab kandma vendluse vaim.”

Inimõiguste delaratsiooni artikkel 22 käsitleb ühiskonna liikme õigusi: “Igaühel on ühiskonna liikmena õigus sotsiaalsetele tagatistele, samuti on tal õigus riiklike jõupingutuste ja rahvusvahelise koostöö kaudu, arvestades iga riigi elukorraldust ja ressursse, kasutada tema inimväärikuse ja isiksuse vabaks arenguks vajalikke majanduslikke, sotsiaalseid ja kultuurilisi õigusi.”

Inimõiguste deklaratsiooni artiklis 27 on õigusi laiendatud kultuurikogukondadele:
” 1. Igal inimesel on õigus ühiskonna kultuurielust vabalt osa võtta, kunsti nautida, teaduse progressi oma panus anda ja selle progressi hüvesid kasutada. 2. Igal inimesle on õigus oma moraalsete ja materiaalsete huvide kaitsele, mis johtuvad teaduslikest töödest, kunsti- ja kirjandusteostest, mille autoriks ta on.”

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 17, mis käsitleb inimese õigust omandile ja varale, on pärandikaitsjatel ja pärandi omajatel pidevalt kasutuses. Diskussioon käib selle üle, kuivõrd saab eraomandile avalikust huvist lähtuvalt kitsendusi seada, missugused peaksid olema õiglased ja proportsionaalsed kitsendused ning missugused võiksid olla sellega kaasnevad mõistlikud kompensatsioonimehhanismid.

Viinastele aastatel on pärandikaitses jõuliselt kosta erinevate kohalike kogukondade, seltside, usuliste ühenduste, huvigruppide hääled. Tihtipeale on ühe või teise piirkonna ühenduste põhikirjades öeldud, et seistakse ühe või teise piirkonna väärtuste säilimise eest. Tihtipeale aga pole mainitud, et ESINDATAKSE sealseid kogukondi. Kui „kogukondade esindamine“ oleks põhikirjas sees, saaks toetud inimõiguste ülddeklaratsiooni artiklitel 22 ja 27. Just need artiklid

[43] Eesti Vabariigi Põhiseadus, Riigi teataja https://www.riigiteataja.ee/akt/115052015002
[44] ÜRO Inimõiguste ülddeklaratsioon http://www.vm.ee/et/uro-inimoiguste-ulddeklaratsioon

käistlevad kogukondade õigust oma pärandile ja selle määratlemisele. Artikkel 22 käsitleb inimese kultuurilisi õigusi . Kogukonna kultuurilisi õigusi käsitleb artikkel 27 .

UNESCO maailmapärandi konventsioonis (1972) veel kogukondadest ega inimõigustest juttu pole. Rahvusvaheline kultuuripärandi ekspertorganisatsioon ICOMOS on oma Washington hartas (1987) öelnud selgesõnaliselt „elanikkonna osalemine ja kaasamine on konserveerimisprogrammi edukuse võtmeteguriks ja seda peab igatis soosima[45]

ICOMOS Australia Burra Hartas (1979, 1981, 1988, 1999) on eraldi käsiletud kogukondade osalust pärandi haldamisel. Artiklites 12 ja 26 on välja toodud, et ühe paiga konserveerimine, interpreteerimine ja kaitsekorraldus peab toimuma inimeste osavõtul, kelle jaoks see paik omab erilist tähendust, kes on sellega sotsiaalsel, vaimselt ja kultuuriliselt seotud. Neil peab olema võimalus osaleda kaitse planeerimisel ja korraldamisel [46].

UNESCO maailmapärandi Budapesti deklaratsioonis (2002) on öeldud, et maailmapärandi komitee liikmed peaks „aktiivselt otsima kohalike kogukondade kaasamist kõigil maailmapärandi määramise, kaitse ja korralduse tasanditel“[47]

ICOMOS on viimastel aastatel hakanud tähelepanu pöörama kogukonnakesksele pärandikaitsele üldisemalt. Tallinnas 2016. aasta sügisel toimunud ICOMOS ICLAFI konverentsil „Muinsuskaitse seadused omas ajas. Õiguse ja väärtuse vahekord” oli keskseks teemaks kogukondade suurem kaasatus ja selle õiguslikud alused[48]. ICLAFI esimees Toshiyuki Kono tõi oma kõnes esile, et pärandi puhul on kõige olulisem sotsiaalne mõõde, väärtus ja funktsioon.

[45] ICOMOS Washington Charter, 1987, artikkel 3: “The participation and the involvement of the residents are essential for the success of the conservation programme and should be encouraged.” https://www.icomos.org/charters/towns_e.pdf

[46] ICOMOS AUSTRALIA Burra charter, Art.12:“Participation: Conservation, interpretation and management of a place should provide for the participation of people for whom the place has special associations and meanings, or who have social, spiritual or other cultural responsibilities for the place. Art.26.3. Groups and individuals with associations with a place as well as those involved in its management should be provided with opportunities to contribute to and participate in understanding the cultural significance of the place. Where appropriate they should also have opportunities to participate in its conservation and management“. http://australia.icomos.org/publications/charters/

[47] Budapest Declaration on World Heritage, 2002, artikkel 3(f):“the members of the World Heritage Committee “seek to ensure the active involvement of our local communities at all levels in the identification, protection and management of our World Heritage properties” http://whc.unesco.org/en/decisions/1217/

[48]Konverentsi “Muinsuskaitse seadused omas ajas. Õiguse ja väärtuse vahekord”, 12.-13.10.2016 Tallinn, teesid http://www.icomos.ee/wp-content/uploads/2011/05/teesid1.pdf

Oluline on kogukonna sõnaõigus ja selle kasvatamine. Probleemseteks kohtadeks on kultuurilise kogukonna määratlemine. Kaasaja ühiskonnad ja väärtushinnangud on kiiresti muutuvad, kuidas selles pikema perspektiiviga kultuuripärandi kaitset teostada, on võtmeküsimus. Samuti see, missugused on kogukonnakeskse pärandikaitse mehhanismid ja õiguslik raam, administreerimisskeemid ja regulatsioonimudelid.

IUCN hakkas põlisrahvaste õigusi ja pärandikaitset süsteemselt käsitlema 2000ndate aastate keskpaigast. Peter Bille Larsen, mitmete sellealaste tööde autor ning valdkonna ekspert, on 2006. ja 2012 aasta IUCN juhendmaerjalides pööranud tähelepanu pärandikaitsele inimõiguste ja sotsiaalse õigluse kontekstis, põlisrahvaste õigustele oma maale ja kultuurile. Larsen rõhutab oma analüüsides, et olulisim faktor on eristada põlisrahvaid ja kogukondi, kes on pärndi suhtes õiguste omajate positsioonis, lihtsalt huvigruppidest või kohuste omajate (avalik huvi) positsioonist[49]. IUCN juhendid peaks sisaldama: 1) pärandit valdavat pühendunud kogukonda ja nende õigusi; 2) kogukondade õigust informeeritud nõusolekule; 3) maaomandi õigusi; 4) pärandi haldamise ja selle üle otsustamise õigusi; 5) kogukonna õigusi oma elatusaladele ja võrdsele tulude jagamisele; 6) kultuurilisi õigusi.

UNESCO 2003 vaimse pärandi kaitse konventsioon toetub juba otseselt nii inimõiguste deklaratsioonile kui ka kogukondade kultuurilistele õigustele, defineerib vaimset pärandit just läbi seda kandva kogukonna: „Vaimne kultuuripärand – tavad, esitus- ja väljendusvormid, teadmised, oskused ja nendega seotud tööriistad, esemed, artefaktid ja kultuuriruumid, mida kogukonnad, rühmad ja mõnel juhul üksikisikud tunnustavad oma kultuuripärandi osana. Vaimset kultuuripärandit, mida antakse edasi põlvkonnalt põlvkonnale, loovad kogukonnad ja rühmad pidevalt uuesti, mõjutatuna oma keskkonnast, loodusest ja ajaloost, vaimne kultuuripärand annab neile identiteedi ja järjepidevuse tunde ning edendab seeläbi ka kultuurilist mitmekesisust ja inimeste loometegevust. Konventsiooni kohaldamisel arvestatakse ainult sellise vaimse kultuuripärandiga, mis on kooskõlas inimõigusi käsitlevate rahvusvaheliste dokumentidega, kogukondade, rühmade ja üksikisikute vastastikuse austuse nõuetega ja säästva arengu nõuetega.“

[49] Peter Bille Larsen. World Heritage and Evaluation Processes Related to Communities and Rights. IUCN 2012; Reconciling indigenous peoples and protected areas: Rights, governance and equitable cost and benefit sharing, IUCN Social Policy Discussion Paper. Gland, Schwiterland: IUCN 2006

Euroopa Nõukogu raamkonventsioon kultuuripärandi väärtusest ühiskonnas ehk Faro konventsioon (2005) keskendub juba kultuuripärandile kui väärtusele inimese ning sootsiumi identiteediloomes, demokraatliku ja rahumeelse inimühiskonna loomisel ning kultuuride mitmekesisuse jätkusuutlikus arengus. Konventsiooni 4 põhisõnumit on:

1. Kultuuripärandi keskmes on inimene, kes seda loob ja kasutab;
2. Kultuuripärand on inimõigus. Igaühel on õigus kultuuripärandist osa saada, selle loomisel ja mõtestamisel osaleda. Õigusega osa saada kaasneb vastutus;
3. Kultuuris, nagu looduskeskkonnaski, on oluline mitmekesisus. Kultuuripärandi säilitamine aitab tagada kultuurilist mitmekesisust;
4. Kultuuripärandil on suur potentsiaal tänapäeva ühiskonnas: see tõstab inimeste elukvaliteeti, on majanduslik ressurss, kaasaegse loometegevuse allikas, mitmekesistab elukeskkonda ja on säästva arengu osa[50].

25. septembril 2015 võeti ÜRO tippkohtumisel vastu ülemaailmsed säästva arengu eesmärgid ja tegevuskava aastani 2030. Maailma riigipeade ja valitsusjuhtide poolt vastu võetud deklaratsioon „Muudame maailma: säästva arengu tegevuskava aastaks 2030“ käsitleb ühe tegevuste osapoolena tugevaid kohalikke kogukondi.

Eesti Vabariigi kultuuripoliitika aastani 2020 käsitleb kogukondi kahes võtmes – vaimse pärandi kandjad on just kogukonnad, kultuuripoliitikasse ning kultuuridevahelisse dialoogi peavad olema kaasatud kogukonnad[51]

Eesti õigusruumis on pärand määratletud objekti- ning väärtusekeskselt, kultuuripärandit kandev kogukond on seni, kui ta pole end sellena identifitseerinud, huvigrupi, mitte õiguste omaja staatuses.

Kogukonna õigused pärandile on seni realiseerunud osaliselt ainult väikesaarte seaduses[52] ja Kihnu kultuuriruumis.

[50] Euroopa nõukogu raamkonventsioon kultuuripärandi väärtustest ühiskonnas ehk Faro konventsioon, 2005 http://www.kul.ee/et/euroopa-noukogu-raamkonventsioon-kultuuriparandi-vaartusest-uhiskonnas-ehk-faro-konventsioon
[51] Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020 http://www.kul.ee/sites/kulminn/files/kultuur2020.pdf

3. Kultuuriteoreetiline vaatepunkt

Lahemaa rahvuspargi kultuuripärandi diskursus on osa meie rahvusriikide ja rahvusliku identiteediloome diskursiivsest formatsioonist[53] ja diskursiivsetest praktikatest. Käsitledes Lahemaa rahvuspargi kultuuripärandi kaitse temaatikat, on oluline mõtestada seda seadus- ning identiteedi- ning tähendusloome seisukohalt. Et kogukondadel oleks võim, tuleb neile anda hääl. Määratlen allpool enda positsiooni selles osas. Nendel teoreetilistel mõtisklustel on ka üsna praktiline väljund - et kogukondadel oleks võim, tuleb neile anda hääl. Selleks ei pea tegema revolutsiooni, tuleb muuta diskursiivset praktikat. Selleks, et erinevad hääled kõlaks polüfoonia, mitte kakofooniana, peavad nad tuginema ühisele alusele, baasväärtustele.

3.1. Väärtustest

Suhteliselt kerge oleks piirduda Michel Foucault poolt lendu lastud marksistliku väitega „pärand on poliitiline valik minevikust“[54] ning loobuda teatud kultuuriuniversaalidest. Selle taga hingitseb subjektivism ning kultuurirelativism, paratamatu pidev võitlus, tugevama õigus. Kas usk on oopium rahvale? Kas erinevates religioonides, eetikakoodeksites ning moraalifilosoofiates väljendunud kuldreeglit on vaja? Kui kaob aukartus elu ees, toimub paratamatult teatud ühiste väärtuste ning universaalsete printsiipide relativiseerimine. Sel juhul peaksime sisuliselt samaväärsena käsitlema kõikvõimalikke poliitilisi pärandivalikuid, sealhulgas genotsiide.

---

[52] Väikesaarte seadus, pg 2 p 6: „ püsielanik – isik, kes alaliselt ja peamiselt elab väikesaarel ja kelle elukoha andmed on kantud rahvastikuregistrisse väikesaarel asuva asustusüksuse täpsusega“ https://www.riigiteataja.ee/akt/130062015055

[53] Michel Foucault, Teadmiste arheoloogia. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2005, lk 17: „see , mis on omane nimelt diskursiivsele formatsioonile ja võimaldab piiritleda temale iseloomulikku mõisteterühma, olgu see kuitahes hajus, on erinevate elementide omavaheline suhe: näiteks see, kuidas kirjelduste või seletuste kategooria on seotud taaskirjutuste tehnikatega; see, kuidas mäluväli on seotud teksti lausungeid valitseva hierarhia ja allutamise vormidega; see, kuidas lausungite tähendamis- ja arendamisviisid on seotud kriitika, kommentaaride või juba formuleeritud lausungite tõlgendamisviisidega jne. Nimelt see suhterühm moodustab mõistelise formatsiooni süsteemi“; lk 105: „Diskursiivsed formatsioonid pole omavahel seotud ei semantiliste, süntaktiliste, kontseptuaalse ega psühholoogilse sidususega, vaid lausungite tasandil, mis defineeritud diskursiivse formatsiooni enese poolt; diskursiivne praktika“

[54] Pärandipoliitikassetulnud Michel Foucaoult töödest, Eestis on seda esimeste seas pärandidiskursusest rääkides hakanud kasutama Priit-Kalev Parts

Euroopa seadusloome diskursus või episteem on juurtega sügavalt ühelt poolt religioosses ja humanistlikus mõtteloos, teiselt poolt Immanuel Kanti filosoofias, universaalsetes väärtustes. Immanuel Kanti kategooriline imperatiiv sätestab: "Toimi vaid niisuguse maksiimi järgi, mille kohta võid sa ühtlasi tahta, et see üleüldiseks seaduseks saaks" (või "Toimi nõnda, et sa inimsusse nii oma isiku kui ka ükskõik millise teise isiku näol suhtuksid alati ühtlasi kui eesmärki ja mitte kunagi pelgalt kui vahendisse"). Autori hinnangul on selline sügavalt humanistlikel baasväärtustel põhinev suhe, mis realiseerub demokraatlikel printsiipidel määratletud väärtustes, Euroopa kultuuriruumis väga positiivne nähtus.

Väärtuste määratlemisel ja pärandidiskursuse mõtestamisel on autoril olnud toeks Foucault kaasaegse Michel de Certeau mõtisklused diskursustest ning nende suhetest. Distsiplinaarsed (sealhulgas õiguslikud) diskursused on olulised kultuuripärandi väärtuste institutsionaalsel määratlemisel just seetõttu, et nad alluvad falsifikatsiooniprintsiibile. Ei tohi aga sealjuures ära unustada asjaolu, et reaalne kaitsetegevus rakendub igapäevaelus, mis eeldab nii ekspertpädevuste taustaks olevaid filosoofilisi arusaamu kui inimesi ja loomulikke keeli, mis organiseerivad tavalist tähistamistegevust[55]. Väärtused põhinevad eetilistel printsiipidel ja filosoofial, mis asub väljaspool tehnilist eksperdidiskursust, aga on selle aluseks, tavakeel ja sõltub kontekstist, intentsioonist ja inimsuhete tüübist. Tavakeel koosneb faktidest, mitte tõdedest[56] ja oma osa suuremast kontsektsist, keelevälist intersubjektiivsust sisaldavast tervikust.

3.2. **Identiteedist ja kogukonnast**

Antud peatükis püüab autor mõtestada kogukonda, selle liiget ja kogukondlikku identiteeti. Mulle on olnud teoreertiliseks toeks Raymond Williams ja tema ideed kogukondlikkusest. Lahemaa puhul on see ka selles mõttes kasulik, et Lahemaa loomisel oli rahvusliku identiteedi küsimus päevakorral. Kogukonaakeskse kaitse rakendamise esimene küsimus on: kes on kohalik kogukond? Lihtne vastus on - igaüks, kes elab seal ja tunneb, et tahab end kuuldavaks teha just selle kogukonna liikmena. Missugused teoreetilised alused sellel on, käsitlen selles ja järgnevas peatükis.

Lahemaa rahvuspargi diskursus toetub autori hinnangul Saksa romantismi rahvuslikkusele ning

[55] Michel de Certeau, Igapäevased praktikad, 2005, lk 48
[56] Michel de Certeau, Igapäevased praktikad, 2005. lk 64

J.G. von Herderi[57] käsitlusele keskkonna, inimese ja kultuuri seotusest ning rahva identiteedist kui inimese, keele, vaimu, mõtete ja keskkonna eripärasest sidemest. Rahvuslik identiteedi diskursus väljendub ja on juurdunud konkreetsel territooriumil, konkreetses maastikupildis, etnilises ruumis, nagu seda on rõhutanud Katrina Z. S. Schwartz.[58]

Raymond Williamsi ideed rahvuslusest ja kogukonna tähtsusest kirjeldavad üsna hästi väikeste rahvusgruppide identiteediloomet ning kokkuhoidmise mehhanisme. Ta räägib, et kogukond ja rahvus peavad ühendama, mitte eraldama. Kogukondlik identiteet tähendab konkreetset sidet teisega, vastastikust kohusetunnet, omakasupüüdmatut heategevust - kõike seda, mida meie tarbijaühiskonnas pole. Williams eristab erinevaid kogukondi: 1) kohalikud väikesed kogukonnad, kõik tunnevad üksteist, suhteline stabiilsus ja kombed, kohustused kogukonna ees, vastastikune austus vaatamata erimeelsustele; 2) konfliktist tekkinud kogukond, poliitiline; 3) rohujuure tasandilt tõusnud deklareeritud kogukondlikkus, konkreetsete indiviidide ja külade ühiskond.

Rohujuure tasandi konkreetsust on Williamsi arvates võimalik rakendada ka kogu ühiskonna lõikes. Kui inimesed sõltuvad abstraktsemast ühiskondlik-poliitilisest süsteemist, kus inimeste vajadused muutuvad statistikaks, kaotab ühiskond humaansuse: “Poliitikal on võim võtta üle osa sinu mõttemaailmast ning täita see võimukeskuses tulevae ideede ja tunnetega. See ei saa ühiskonna liikmete puhul viia kuhugi mujale kui ükseise eitamiseni ning vaenutsemiseni. Võimukeskus peaks kandma lihsat jaatavat loomust. Mis on poliitika – misiganes saab külge poliitilise märgi, on mõtteviis, kus inimeste vahelised suhted asendatakse asjade või ideede suhetega. Mis teeb meid iseendaks, on “signs of here and now”, nüüd-ja-praegu-märgid. Nüüd-ja-

[57] Johann Gottfried von Herder. Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit. Stuttgart: Reclam, 2003

[58] Katrina Z. S. Schwartz. Nature and National Identity After Communism: Globalizing the Ethnoscape. Kindle Edition, lk 159 jj: “Discourses of national identity seek not only to define the nation's character but also to delineate its homeland by articulating the nation's relationship to a specific territory. "The creation of nations," Smith observes, "requires a special place for the nation to inhabit, a land `of their own.' Not any land; an historic land, a homeland, an ancestral land." Homelands are constructed by infusing physical terrain with national meaning, transforming landscape into "ethnoscape." Through a wide range of practices-school curricula, the arts, heritage tourism, public spectacles-historic sites and monuments are naturalized and natural features historicized by national entrepreneurs seeking to inculcate a profound identification with an ancestral homeland. In this manner, "long barrows in Wessen, stone circles in Brittany or the Orkneys, kreml-fortresses in Russia, temples in Greece and Italy, tells in Iraq and Syria, have all entered the imaginative fabric of the community over the centuries, by appearing to fuse with a surrounding nature and become one with the habitat." National identity, as Simon Schama puts it, "would lose much of its ferocious enchantment without the mystique of a particular landscape tradition: its topography mapped, elaborated, and enriched as a homeland."

praegu-märgid on spetsiifiliselt rahvuslikud."[59]

Raymond Williams seletab ka, kuidas kogukondlikkus ja rahvuslus võib olla enda poliitilisest ideoloogiast vabastamise viis: „Kui sa pole süstemaatiliselt ja metootiliselt teiste poolt kontrollitud, avastad sa koostöö rahvaste, regioonide, kogukondade vahel, millest igasugune täisväärtuslik elu sõltub. See on sel juhul sinu tahtest sõltuv, mitte peale sunnitud koosöö. Mina koos paljude kaaslastega just selle tõttu prageu pigem töötan ja eristan meid, et oma huve täpselt väljendada ja just seeläbi leida just nüüd ja praegu parimad koostöövormid.see on ainuke koostöö, mida vaba rahvas saab kutsuda ühtsuseks."[60]

Kogukond saab õigused, kui ta määratleb end kogukonnana. Kogukond on ühelt poolt universaalne mõiste – tal on olemuslik dimensioon, suhe aega ja ruumi. Kogukond on "siin ja praegu", nagu seda Raymond Williams väljendas. Näiteks külakogukonna liikmeks olemise määrab olemine külas. Teiselt poolt on kogukond funktsionaalne mõiste – kogukond määratleb ennast ja konsolideerub tihti teatud kindlal põhjusel. Sellisel pealtnäha vastuolulisel kogukonna defineerimisel on oma hea külg – teised ei saa sind välistada kogukonnast, mille liige sa olemuslikult oled ja samas kogukond võib moodustuda ühiste huvide baasil. See võib tähendada, et ühes külas on mitu kogukonda, näiteks kasvõi ühe kohaliku pühapuuga on seotud mitu kogukonda – usuline, omanik, külakogukond jne. Kui nende huvid on konfliktis, võib tekkida keerulisi olukordi. Samas on nad samaväärsed kogukonna õiguste omajad. Kommunikatsioon algab austusest teise ja tema õiguste vastu.

3.3. Tõest ja võimust

Antud peatükis räägin kahest erinevast "keelest", kahest eirnevast tähendusloome ja kommunikatsioonimudelist, kultuurimudelist. Igas ühiskonnas on diskursusi, mis on loomu

[59] R. Williams, The importance of Community, 1977, lk 189: "Politics has power to take parts of your mind over by a system of ideas and feelings which really do emanate from a power centre. It cannot lead to anywhere else but to phase of negation of members of society and people being enemies towards each other. Dominating centre should have simple affirmative mood. What is politics – whatever its political label it is a mode of thought which really has made relations between men to relations between things or relations between concepts. What makes us ourselves are signs of here and now. The signs here and now are very specifically national."

[60] R. Williams, Are we becoming more divided? 1978, lk 190: „Once You are not controlled, in advance and systematically, by others, You soon discover the kinds of cooperation between nations, between regions, between communities on which any full life depends. But it is then Your willing and not your enforced cooperation, that is why I, with many others, now want and work to divide, as a way of declaring our own interests certainly, but also as a way of finding now and willing forms of co-operation: the only kind of co-operation that any free people can call unity."

poolest falsifitseerimisele alluvad (või tõeväärtusele püüdlevad), kindla konteksti kesksed – ideoloogilised (juriidiline, teaduslik diskursus). Ideoloogilise diskursuse puhul tuleb eriti tähelepanelikult jälgida, et ta väidaks midagi teatud olukorras, mitte ei püüdleks absoluutsele tõele. Igas ühiskonnas on ka diskursused, mis on loomu poolest poeetilised, häälte paljusust, tõlget ning variatsioone lubavad – igapäevapraktikad, kaunid kunstid, kogukondlik tegevus, religioossed maailmad. Nende erinevate diskursuste varieeruvus võimaldab häälte paljusust, polüfooniat ning tõelist demokraatiat.

Michel de Certeau on öelnud: „Lugu, mis räägib reaalse nimel, on loomuldasa normatiivne ja käskiv… ta koosneb lõputust reast käskudest "reaalse" nimel, mida tuleb öelda, mida tuleb uskuda, mida tuleb teha…Seadus, mis tugineb arvudel ja andmetel (ehk siis on tehnikute poolt koostatud), kuid on esitletud kui ülima autoriteedi manifestatsioon, "reaalne", on meie uus religioon, olemuslikult uus diskursus asjade korrast"[61]

Ta jätkab mõttega, et vaja on teistsugust asjade korda, teistsugus diskursuse organisasiooni. Vaja on hüljata antinoomiad, tõe-väära, korra-kaose legitimeeriv diskursus. Vaja on teistsugust KEELT. Certeau ütleb: "Nii praktikas kui teoorias – erinev pole kunagi vastandlik." [62]

Michel de Certeau[63] argumenteerib, et valitsevat korda on võimalik muuta metafooriks, lasta sel töötada hoopis teises registris. On võimalik jääda endaks selle süsteemi sees, mida seestpoolt endaga sarnastatakse ja mis meid väljastpoolt endaga sarnastab. Ei pea hülgama süsteemi, vaid selle võib üle trumbata.

---

[61]Ward, The Certeau Reader, lk 42-43: „ The capture of speech and other political writings"„The story which speaks in the name of the real is injunctive. It „signifies" in the way a command is issued... It consists in endless dictation, in the name of the „real", of what must be said, what must be believed, and what must be done... The law, which is given in numbers and in data (that is, in terms fabricated by technicians) but represented as the manifestation of the ultimate authority, the „real", constitutes our new orthodoxy, an immense discourse of the order of things."

[62]M de Certeau, 1968, lk 85: „A different organization is required. It will allow for the rejection of the antinomy that would set truth in one or the other of the two stances that the tramp in the gold rush offers his viewers: to localize „order" or „disorder" either here or there is in advance to legitimize the opposite thesis, which as result will be no less superficial. It means denying a general displacement that is already legible in the institutions that seek its control, or in the „demonstrations" that are incapable of expressing it. It means opting for an ideology or a legend, whereas what we really need is a language. In practice as well as in theory, what is different is never contrary."

[63] Michel de Certeau, Igapäevased praktikad. Tartu : Tartu Ülikooli Kirjastus, 2005

Sisuliselt räägib Certeau mitut tüüpi tähendusloomest ja kommunikatiivsest situatsiooonist. Meenutame Juri Lotmani ja Boris Uspenski vastandust artiklis ”Müüt. Nimi. Kultuur”: “Maailm on mateeria - maailm on ratsu” Diskreetne tekst, mis on tõlgitav sarnasuse alusel, on metonüümiline, allub falsifitseerimisele. Mittediskreetne, kontinuaalne tekst, mis on identifitseeritav samasuse alusel on metafoorne, teda ei saa loomuldasa vääraks tunnistada[64].

Tähendusloome seisukohalt on oluline eristada just neid kahte tüüpi tekste, kultuurimudeleid, kommunikatsiooni, millest üks pretendeerib tõeväärutsele ning teine võimaldab häälte paljusust läbi loova kommunikatiivse situatsioooni. Ka Roland Barthes eristab neid kommunikatiivseid tüüpe, ideoloogilist ja mütoloogilist tähendusloomet[65]. Märk on tähistaja ja tähistatava suhe kontekstis. Ideoloogilises tähendusloomes on tähistaja muutumatu, konteksti valik ette määratud. Ainult üks konkreetne diskursus on tõene, teised valed. Mütoloogilises märgiloomes muutub tähistaja, see võimaldab kontekstide valikut ja paljusust. On olemas diskursuste paljusus, pole ainutõde. Barthes laiendab mudelit ka kultuuridele üldiselt. “Elements of Mythologies” kolmanda peatükis vaatleb ta metonüümilisi ja metafoorseid suhteid. Ta leiab, et mütoloogilised metafoorsed suhted alluvad ka kindlale reeglistikule, „Suurele olemise ahelale“ füüsilisest ühiskondlikku maailma, nagu kognitiivsed lingvistid on hiljem välja toonud[66]. Nendes mudelites omab metonüümiline tähendusloome identifitseerivat, metafoorne predikatiivset funktsiooni. R. Lanigan on leidnud Barthes´i tähendusloomemudelitel sarnasusi Platoni dialoogis “Sofist” (vestlejateks Elea rändaja ja Theaitetos) kirjeldatava sofistide digitaalloogiline heuristika (valik sõltub kontekstist – tõde on suhteline) ja filosoofide analoogloogial põhinev maieutika (kontekst on ette määratud - ainus tõde) erinevustega[67] .

Nendele ideedele tuginedes saame eristada kahte tähendusloome ja kommunikatsiooni tüüpi: (1) ideoloogia – fikseeritud valikut määrav kontekst ja tõene/reaalne (olev) tähistatav, informatsioon, “tõeline” olemasolu, monoloog; (2) müüt – konteksti valikust sõltuv keeleline/suhteline (mitteolev) tähistatav, kommunikatsioon, dialoog.

Tartu-Moskva semiootikakoolkonna töödes eristatakse samuti tähendusloomeliselt kahte tüüpi

[64] Juri Lotman, Semiosfäärist. Tallinn: Vagabund, 1999
[65]R. Barthes. Elements of semiology, 1968, IV
[66] Metafoori Allikdomeen-sihtdomeen A. O. Lovejoy “The great chain of being” 1936
Lakoff ja Turner “More than Cool Reason” 1989
[67] R.Lanigan. Semiotic phenomenology in „Plato“s „Sofist“, Semiotica. Volume 41, Issue 1-4, lk 221–246

tekste: (1) diskreetsed tekstitüübid, kodeeritud sarnasuse alusel, metonüümia; (2) mittediskreetsed, kontinuaalsed tekstid, kodeeritud samasuse alusel, metafoor. Teksti- ja kultuurimudelite peamine komponent on piir meie ja nende vahel, maailma jagamine kosmoseks ja kaoseks. Mõlemad mudelid kasutavad binaarsust, kuid need on erinevat tüüpi "teised"[68].

Tartu-Moskva semiootikakoolkonna erinevate autorite töödest on autor leidnud nendel erinevatel tekstitüüpidel baseeruvad kaks erineva dominandiga kultuurimudelit:

(1). Ideoloogiline kultuurimudel. Sellised kultuurid on antiteetilised, ekspansiivsed, tugevalt markeeritud absoluutsete piiridega ning ajaloolise lineaarse narratiiviga. Kultuuriline "teine" on vastane, oht. Füüsiline ruum on rõhutatud ja tähistab ideoloogilises kultuurimudelis ajaloolist (võimu) järjepidevust. Enamuses totalitaarsetes riikides võime täheldada sellist kultuurimudelit. Ideoloogilisele mudelile on iselomulikud järgmised omadused: lineaarne aeg, füüsiline homogeenne ruum, orientatsioon minevikule ja muutusele, pöördumatus, res gestae, sakraalsus manifesteerub progresseeruvas ajas, evolutsioonis (või regressis kuldajast alla).

(2) Poeetiline kultuurimudel keskendub ruumile ja nimetamisele, tõlkimisele ja tõlgendamisele. See on mütoloogiline ruum, mis pole seotud ajaliiniga. Selles ruumis on oluline profaanse-sakraalse telg. Need tekstid on loomu poolest pigem ruumilised, mikrokosmos samastub ja tõlgitakse makrokosmoseks, tal on tugevalt mnemooniline iseloom. Mütoloogiline mudel pole seotud lineaarse ajateljega. Mütoloogilisele mudelile on omased järgmised tunnused: tsükliline aeg, ruum, orientatsioon loomisaktile, ruumi ja aja heterogeenuss, sakraalne väljendub tähenduslikus, muu pole oluline, aja isomorfsus.

Reeglid ja kirjeldused on vaid osa meie kultuurilisest käitumisest. Erinevat tüüpi kognitiivsed mudelid on simultaansed, dominantsed konkreetses ajaloolises, kultuurilises ja kommunikatiivses

[68] Tartu-Moskva semiootikakookonna teesid: V. Ivanov, J.M. Lotman., A.M. Pjatigorski, V.N. Toporov, B.A. Uspenski. Kultuurisemiootika teesid/ Theses to the semiotics of culture. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, (1973) 1998. Seda teemat on käsitlenud hiljem ka enamus Tartu-Moskva semiootikakoolkonna mõtlejaid: E. Meletinsky, The poetics of Myth, 2000; В. В, Иванов, Избранные труды по семиотике и истории культуры. Т. 1. Москва: Языки русской культуры, 1999; J. Lotman, Kultuur ja plahvatus. Tallinn: Varrak, 2005; J. Lotman, Semiosfäärist. Tallinn: Vagabund 1999; В. Н. Топоров, Миф, ритуал, символ, образ : исследования в области мифопоэтического. Москва : Прогресс, 1995 jt
В.Н. Топоров, Петербургский текст русской литературы : избранные труды. Санкт-Петербург : Искусство-СПБ, 2003; Б. Успенский, Избранные труды. Том I, Семиотика истории. Семиотика культуры. Москва : Гнозис, 1994; Топоров В.Н, Петербург и петербургский текст русской литературы (введение в тему). Труды по знаковым системам. XVIII, Тарту, 1983, lk 4-29

situatsioonis. Kui ideoloogiline lähenemine tahaks reglementeerida meie igapäevaelu kõiki valdkondi, võib ta lisaks ideoloogilisele staatusele põhjustada palju kannatusi. Me teame seda nii lähemast kui kaugemast ajaloost, kuidas "võõrast, teist" käsitletakse vaenlasena. "Võõrast" on võimalik ka teist moodi käsitleda – Buberi moodi "sinuna". Need ei ole marksistlikud võimumängud ja võitlused. Johan Huizinga räägib Homo ludensist[69], Mihhail Bahtin[70] häälte polüfooniast. Kõik diskursused vajavad rituaale, tegutsemist, kommunikatsiooni. Kommunikatsioon on ühiskonna sidususe garantii.

Need mudelid on universaalsed igasuguse märgiloome ja kommunikatsiooni tüpoloogias. Polüfoonia, mitmehäälsus, diskussioon, häälte paljusus, teise võimalikkus, austus… Parafraseerides Dostojevskit - võibolla tõesti päästavad kunst ja ilu maailma. Võibolla tasub mõelda maailmast kui ratsust. Austus teise vastu, maailmade paljusus. Erinevate kogukondade kooseksistents. Igal juhul saab kogukonna käitumises vähendada sellistele põhimõtetetele tuginedes vaidlusi, kummal on õigus. Kirjeldada saab kogu kommunikatiivset situatsiooni, mis loomuldas on erinevad, aga ei välista üksteist.

4. Lahemaa kultuuripärandi holistlik käsitlus

4.1. Lahemaa kultuuripärandi kaitse põhimõtted

Selles peatükis käistlen Lahemaa rahvuspargi kultuuripärandi kaitse põhimõtteid läbi tema ajaloo. Toon välja kultuurikaitse tegevuste paleti, mis näitab kultuurikaitse mitmekesisust ja mitmetasandilisust. Lahemaa kutluuripärandi kaitse holistlik käsitlus sisaldab kaitseväärtuste (materiaalne, vaimne pärand, kultuurmaastikud, identiteet) terviklikku käsitlust, kaitsetegevuste (uurimine, säilitamine, tutvustamine) terviklikku käsitlust ning kaitsega seotud osapoolte (võimu esindajad, eksperdid, kohalik kogukond ja omanik, seotud ospaooled ja huvilised) terviklikku käsitlemist ja kaasamist.

[69] Johan Huizinga, Homo Ludens: A Study of the Play-Element in Culture, routledge 1949
http://art.yale.edu/file_columns/0000/1474/homo_ludens_johan_huizinga_routledge_1949_.pdf
[70] Mihhail Bahtin. Valitud töid, Eesti Raamat, Tallinn, 1987

Eesti rahvusparkides on ühendatud loodus- ja kultuurikaitse põhimõtted juba alates Lahemaa rahvuspargi loomisest aastal 1971, mille kaitsetegevuses on tähtis nii loodus- kui inimmõjulise maastiku väärtuste ning mitmekesisuse säilitamine. Kultuuripärand kaitsealal on ühelt poolt oluline osa sellest elavast keskkonnast, ökosüsteemist, mille ühe elemendi muutus võib tuua tasakaalu kadumise kogu süsteemist (ökoloogiline interaktsioon), teisalt aga esindab ajaloolist mälu ning väärtusi – tähendusi erinevatest aegadest põlvkondade taha.

Lahemaa rahvuspargi kultuuripärandi osa on sellel territooriumil asuvad inimese ja looduse koosmõjul kujunenud pärandkultuurmaastikud, piirkonnale iseloomulik ja eripärane materiaalne ning vaimne kultuuripärand, antud keskkonnaga seotud traditsiooniline inimtegevus ning selle väljendused kinnispärandis ja rahvakultuuris. Kaitse all on nii vaimne kui materiaalne pärand, kultuurmaastikud oma terviklikkuses.

Lahemaa rahvuspargi alale jäi tema loomisel ligi 90 küla, mille maastikud, kultuuripärand ning rahvakultuur deklareeriti kaitse all olevaks. Keskenduti materiaalse pärandi, eelkõige mõisate ja taluarhitektuuri rekonstrueerimisele, aga ka ajaloo ning keeleuuringutele, rahvakultuuri ja kodu-uurimise edendamisele. Lahemaa rahvuspargi kaitsetegevust koordineerisid 12 teaduslik-tehnilist nõukogu, mille hulgas olid ka arhitektuuri, ajaloo, kodu-uurimise, rahvakunsti ja kunstinõukogud. Nõukogude liikmete hulgas oli ligi sadakond oma eriala tippteadlast ja spetsialisti. Kodu-uurimise sektsioonis osalesid ka kohalikud elanikud.

Etnograafilise väärtusega hoonestuse rekonstrueerimisel piirduti riigi omanduses olevate hoonetega. Eraomanike nõustamist Nõukogude ajal sisuliselt ei toimunud ning praeguseks on väga paljud kunagi arhitektuuriväärtuslikud hooned põhjalikult ümber ehitatud. Kultuurmaastike ning talulise elulaadi hoidmisest ei saanudki kolhoosiajal eriti juttu olla.

Siiski oponeerisid Rahvuspargi väärtused mineviku- ja maastikukäsitlustes – traditsiooniliste külamaastike kaitse sealhulgas – okupatsioonivõimu valitsevale ideoloogiale, mis olid seatud kustutama mälu ja paigasidet ning kujundama uut nõukogude inimest uues nõukogude maastikus. Rahvuspargi loomise järgselt tulid randadele tagasi jaanituled ning paadikuurid. Vähemalt formaalselt muutus rand avatuks. Meri mitte. Rahvuspargi eestvedamisel hakati taastama traditsioonilisi külamaastikke, uurima kohalikku ajalugu ja edendama kodu—uurimist ning

ühistegevust. Alustati mõisate taastamist, mis valitseva ideoloogia silmis olid siiski rõhuva klassi sümbolid. Peeti isamaalisi kõnesid ning jaanitulesid, lauldi regivärsilisi laule jne.

Illustratsioon 1: Ilmar Epner, Fredi Tomps, Edgar Tõnurist, Jaan Eilart, Arne Kaasik. August 1972. Arne Kaasiku erakogu

Illustratsioon 2: Lahemaa rahvuspargis taastatud mõisad Vihula ja Sagadi, esimese tervikliku mõisakompleksina taastatud Palmse koos pargiga. Foto: Toomas Tuul

1990ndatel, Eesti taasiseseisvudes, kui maailmas oli aktuaalne kultuurmaastike temaatika, oli Lahemaa rahvuspargi kaitse üks põhiküsimusi hoopis suurte metsamassiivide puutumatuna hoidmine. Kultuuripärandi kaitse anti rahvuspargi enda taastatud objektide osas Kultuuriministeeriumi hallata (nt Palmse mõis, Viitna kõrts, Altja võrgukuurid ja kõrts jms), 1997. aasta kaitse-eeskiri tegeleski põhiosas metsade ja loodusväärtuste kaitse problemaatikaga, suured kultuuriväärtuslikud alad (nt Kahala järve ümbrus ja lõunakallas) arvati kaitse alt välja. Toimus loodus- ja kultuurikaitse eraldumine. Ka vähendatud piirides oli siiski pool Lahemaa maastikust inimese ja looduse koosmõjul kujunenud ala - 32 500 hektarit kultuurmaastikku umbes 7000 maaomanikuga, 72 küla ja asulat ning üle 10000 hoone.

Aastast 2005, mil hakati Lahemaa rahvuspargi uut kaitse-eeskirja tegema, on püütud aktiivselt tegeleda ka kultuurikaitse küsimustega – seda nii protsessi kui ka seisundi kaitsena, materiaalse pärandi, keskkonna, vaimse pärandi ning kogukonnakeskse kaitsega.

2015. aastal kinnitatud kaitse-eeskirjas on eesmärgiks kaitsta “ Põhja-Eestile iseloomulikku loodust ja kultuuripärandit, sealhulgas maastikuilmet, pinnavorme, kaitsealuseid liike ja nende elupaiku, loodus- ja pärandkultuurmaastikke, maastiku üksikelemente, põllumajanduslikku maakasutust ja traditsioonilist rannakalandust, tasakaalustatud keskkonnakasutust, piirkonnale iseloomulikku asustusstruktuuri, taluarhitektuuri ning rahvakultuuri, tagades nende säilimise, taastamise, uurimise ja tutvustamise”.

Lahemaa piiranguvööndite peamine kaitse-eesmärk on pärandkultuurmaastike, inimese ja looduse koosmõjul kujunenud maastike kaitse.

2016. aastal kinnitatud Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskavass on kultuuripärand kirjeldatud järgmiste valdkondlike väärtuste kaudu: (1) Ajalooline maakasutus, (2) asustusstruktuur (sh teedevõrk ja külastruktuurid); (3) arheoloogiamälestised ja esiajaloolised maastikud; (4) taluarhitektuur; (5) muinsuskaitsealune kinnispärand (sh mõisad, kabelid ja surnuaiad, laevavrakid); (6) militaarobjektid; (7) looduslikud pühapaigad; (8) Külade ajaloolis-kultuuriloolised paigad ja objektid; (9) Rahvakultuur.; (10) Traditsiooniline inimtegevus (sh traditsiooniline elulaad, töötraditsioonid) .

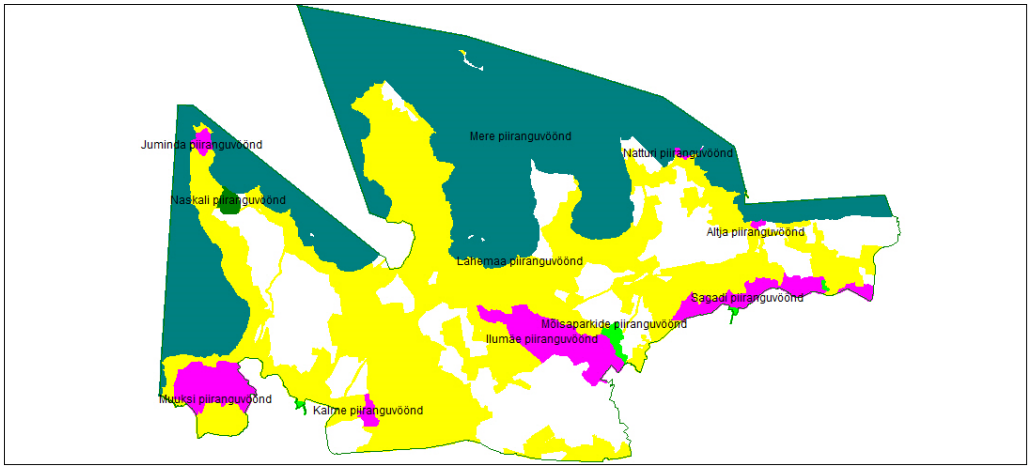

Illustratsioon 3: Lahemaa rahvuspargi maastike piiranguvööndid: (1)Muuksi, Ilumäe, Sagadi, Altja, Natturi ja Juminda traditsiooniliste pärandmaastike piiranguvööndid roosaga; (2) Lahemaa pärandmaastike piiranguvöönd kollasega; (3) Kolga, Palmse, Sagadi, Vihula mõisaparkide piiranguvööndid rohelisega

Kaitse korraldajaks on keskkonnaamet ja kohalik kogukond. Kultuuripärandi valdkonna puhul on kohalikul kogukonnal võimalus võtta kaitse korralduse tegevused üle - näiteks uuringuid saab tellida kohalik kogukond, säilitustegevust korraldada, samuti anda välja infomaterjale ja stende. Ekspertpädevus ning kaitseala valitseja peaks siiski kaasatud olema.

4.2. Lahemaa rahvuspargi kultuuripärandi väärtused

Allpool annan väikese ülevaate lahemaal kaitsvatest kultuuriväärtustest. Koostasin selle ülevaate Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduseks, seda on kasutatud brošüürides ning ka Lahemaa rhavuspargi kaitsekorralduskavas. Antud peatüki mõte on näidata Lahemaa kutluuriväärtuste paljusust ja mitmekesisust, samuti selle erakordselt rikka kultuuripärandiväärtusega paiga hoidmise vajadust.

Lahemaa rahvuspargi ala on kaitsealade seas unikaalne inimasustuse tiheduse, järjepidevuse ja vanuse poolest, mis annab alale kõrge ajaloolis-kultuurilise väärtuse. Rahvuspargi maismaa-alast hõlmab umbes 62% piiranguvööndite ala, kus kaitstakse Põhja-Eestile tüüpilisi pärandkultuurmaastikke. Inimtegevuse jälgi on Lahemaal teada keskmisest kiviajast, paikselt on alal elatud umbes nelja aastatuhande vältel.

Lahemaa rahvuspargi ala on muististe poolest üks rikkamaid Eestis. Terviklikud muistsed maastikud on säilinud Muuksi, Ilumäe ja Sagadi piiranguvööndis, kus on rohkelt arheoloogiamälestisi: kivikalmeid, muinaspõlde, asulakohti. Põhja-Eesti klint jagab asustusala

kaheks eripalgeliseks pärandkultuurmaastikuks – rannikumadalikul mere ääres asuvateks rannaküladeks ning klindi peal asuvateks sisemaaküladeks.

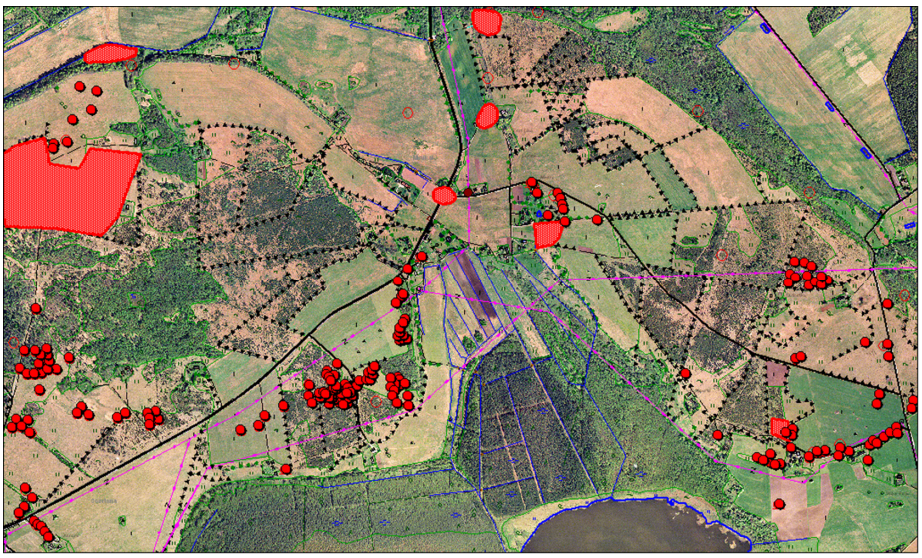

Illustratsioon 4: Muuksi küla muistsed maastikud kiviaedadega palistatud loopealsetel. Punasega on märgitud arheoloogiamälestised: asustusjäljed alates mesoliitikumist, pronksiaegsed asulakohad, kivikalmed, viikingiaegne sadama- ja linnusekoht, keskaegsed põllud.

Lahemaa külades on tihedalt kontsentreerunud ajaloolis-kultuuriliselt väärtuslikke elemente mitmetest ajalooperioodidest. Külade ja asulate asutsusmuster pärineb tihti tsaariajast, aga on ka kauneid 20. sajandi asustusmustreid. Lahemaa rahvuspargi värskete taluarhitektuuri inventuuride andmetel omab ligi neljandik külade hoonetest kõrget arhitektuuriväärtust, neist mõned kompleksid on muinsuskaitse all: Kaarli talukompleks Pedassaare külas (aastast 1978), Uustalu talukompleks Altja külas (aastast 1997), Tõugu Hansurahva rehielamu ja Tsitre Hagumäe häärber (aastast 2014) Võsu Pällo talukompleks (aastast 2017).

Illustratsioon 5: Altja uustalu talukompleks, mis oli Lahemaa rahvuspargi valduses ja kus 1970ndatel peeti mh olulisi Lahemaa rahvuspargi koosolekuid. Fotod Anne Kurepalu erakogust

Pea kõigis Lahemaa külades on ajaloolis-kultuurilise väärtusega elemente, nagu koolid ja seltsimajad, mõisakohad, pargid, alleed, kõrtsikohad ja ajaloolised teed, veskid, kalmistud, kabelid ja looduslikud pühapaigad, söepõletuskohad, lubjaahjud, telliselöövid- ja tehased, piirded ja kiviaiad, kiigeplatsid, lautrikohad, sadamakohad jne. Lisaks leidub rahvuspargis palju rahvausundis pühaks peetud loodusobjekte: puid, hiiesalusid, allikaid ja kive. Säilinud on põlised kohanimed

Lahemaa rahvuspargis on muinsuskaitse all ligi 500 kinnispärandi objekti, üle poole neist on arheoloogiamälestised (kivikalmeväljad ja üksikud kalmed, asulakohad, muinaspõllud, linnamäed). Silmapaistvaimad muinsuskaitsealused objektid Lahemaal on neli säilinud mõisakompleksi – Palmse, Sagadi, Vihula ja Kolga mõisad. Mälestistena on kaitse all Juminda ja Käsmu tuletornid; Leesi, Ilumäe, Käsmu, Esku kirikud ja mitmed kalmistud. Hoonetest on muinsuskaitse all lisaks Käsmu ning Andineeme kordoni vare, Võhma külakoolimaja, Sagadi suvemõis Altjal. Lahemaa Mere piiranguvööndi vrakkidest on muinsuskaitse all 4. Laevavrakke on meres aga rohkem, sealhulgas maailma ühe ohvriterohkema Juminda miinilahingu üle 60 vraki merepõhjas.

Illustratsioon 6: Lahemaa rahvuspargis on kabelid ja kirikuaiad põhjalikult inventeeritud. Käsmu ja Leesi kabelid. Mõlemas on aktiivne kohalik kogudus. Fotod: Toomas Tuul

Lahemaa rahvuspargis kaitstakse ka piirkonna vaimset pärandit - rahvakultuuri. Lahemaa rahvuspargi territoorium haarab kolm rikkaliku rahvakultuuriga kihelkonda: Kuusalu, Kadrina ja Haljala. Siinsed inimesed on rääkinud teadaolevalt viit keelemurret, millest Põhja-Eesti keskmurre on olnud meie kirjakeele aluseks, kirderannikumurdes on säilinud palju rahvalaule ja ütlemisi. Regivärsi vanim kihistus on rannakeeles. Lahemaa külad on ärksad, rikka hariduselu ja seltsitegevuse ajalooga. Paljud eesti rahvatantsud on kogutud just Lahemaa rahvuspargi aladelt. Piirkondlik vaimne pärand säilib elava murdekasutuse, rahvakultuuri viljelemise ja rahvapärimuse edasikandmise kaudu.

Illustratsioon 7: Viru Säru 1987 Palmses. Foto: Arne Kaasik

4.3. Uuringud ja kaitsetegevus

Kultuuripärandi kaitse tähendab kindlakstehtud väärtusi, nendele rakendatud kaitserežiimi ning säilitamis- ja tutvustustegevusi. Riiklik kaitse põhineb teaduslikult kindlakstehtud väärtustel. Mida see tähendab? Et diskursus, mis väärtused määratleb, peab olema falsifitseeritav, põhinema kindlal metoodikal, olema kontrollitav. Lisaks distsiplinaarsetele teaduslikele diskursustele peab võim kaitsel lähtuma avalikust huvist. Avalikku huvi tuleb rakendada, kui tegemist on maailma,

Euroopa ja Eesti mõõtmes oluliste väärtustega. Väärtustega, mis on olulised Eesti identiteedi seisukohalt. Väärtused, mis on olulised kohalikule kogukonnale. Hetkel on käimas külade ajaloolis-kultuuriliste paikade ja objektide uuring, millle raames kogukonnad kirjeldavad ja määratlevad nende külade olulised paigad ning teevad ettepanekud nende kaitse osas. Eriti tähtis on igasuguse kaitse kontekstis omanikukeskne ja kogukonnakeskne kaitse – olgem ausad, kui omanik säilitada ja hoida ei taha, siis pärand hääbub. Aga sama tähtis on kohaliku kogukonna teadlikkuse kasvatamine ning talle võimumehhanismide andmine. Lahemaa kultuuri kaitse pole saaanud mitte kunagi olla üksikute ametnike ja uurijate pärusmaa, ta omandas juba seitsmekümnendatel üldrahvalikud mõõtmed. Ainult Lahemaa inimesed saavad hoida Lahemaa väärtusi.

Lahemaa rahvuspargr kultuuripärandi kaitsetegevuses on uuringud, säilitamine ja tutvustamine/teavitustegevus üksteisest lahutamatud. Seda, et uuringud, hooldus, teavitusmatkad on käinud käsikäes meenutatakse nii kunagiste Lahemaa uuringute puhul, kui ka Palmse mõisa rekonstrueerimisel. Ka nüüd toimunud värskete distsiplinaarsete uuringute puhul on toimund tutvustavad kooosolekud, seminarid, matkad, koolitused, uuringutele on järgnenud arutelud, konkreetsed säilitamis- taastamis- ja tutvustustegevused. Kaitsetegevust peab vaatlema kompleksselt.

Lahemaa rahvuspargi ajaloo jooksul on kultuuripärandi alalhoiul ja tutvustamisel kaitseala valitseja poolt tehtud ja dokumenteeritud järgmisi tegevusi:

- **kultuuripärandi inventeerimine**

  1981. aastal koostatud Lahemaa arenduskava[71] raames on loetletud 250 ajaloo- ja kultuuriväärtuslikku paika (sh külad, mõisad, veskikohad, kõrtsikohad, koolimajad, kabelid, kultusekohad), millest külade ja mõisate kohta oli selleks ajaks tehtud nii hoonestuse (ligi 2000 talukohta) kui tarbevara inventeerimine; Mõisad –27 mõisa ja abimõisa kohta, külad – 33 rannaküla ja 55 maaküla, kõrtsihooned – 51 kõrtsikohta, veskid – 50 veskit, koolimajad – 23 koolikohta, kabelid – 8 kabelikohta, kultusekohad – 7 ohvrikohta, 9 tõrvaaajamise ja söepõletamisega seotud paika, 9 telliselöövi, 1 tellisetehas,

[71] Lahemaa rahvusoargi arenduskava. Koostajad K. Örd jt, 1981

1 potivabrik ja 1 papivabrik, vallamaju ning seltsimaju. Uuriti asustusajalugu ning külade majandus- ning olmeelu, inventeeriti külade talud ja loendati etnograafilised esemed.

Lahemaa rahvuspargi teadusarhiivis Palmses on tallel üle 600 säiliku kultuuriloolisi käsikirju ning 1972-1978 läbi viidud külade arhitektuursete inventeerimiste, majandusajaloo kirjelduste, etnograafiliste esemete kirjelduste materjalid, samuti Enn Tarveli käsikirjaline 600-leheküljeline Lahemaa ajalooõiend[72].

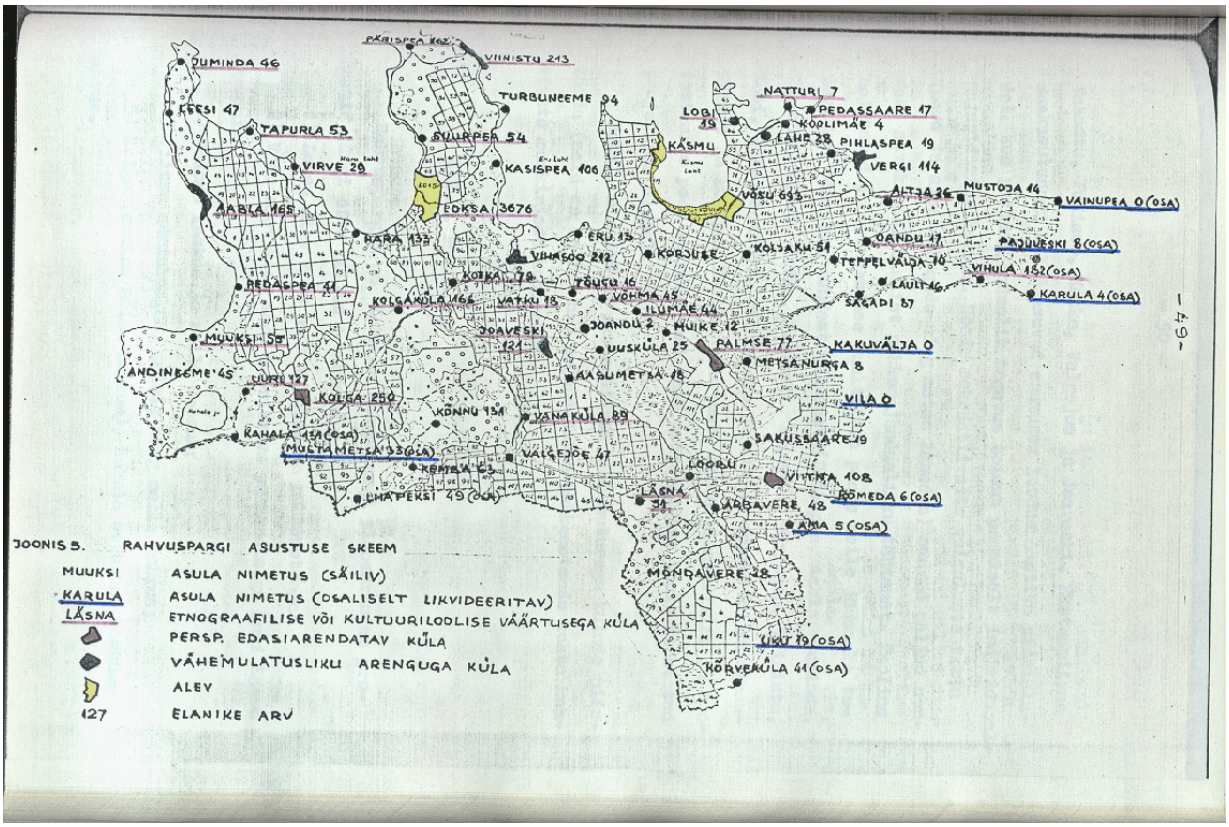

Illustratsioon 8: Lahemaa rahvuspargi etnograafiliselt väärtuslikud külad on Lahemaa arenduskava joonisel roosaga alla joonitud. Edasiarendatavad külad ning suuremad alevid on märgitud eraldi, sinisega kriipsutatud osaliselt likvideeritavad külad. Lahemaa rahvuspargi arneduskava 1981.

- **arhitektuuriväärtuslike ansamblite säilitamine ja taastamine**

  Lahemaa rahvuspargi teadusarhiivis[73] on hoiul dokumentatsioon üle 20 tervikliku arhitektuurikompleksi taastamistöödest: Altja küla talude, kõrtsi ja võrgukuuride taastamine; Käsmu pritsikooli, merekooli ning kabeli taastamine; Ilumäe kabeli ja Esku kabeli avariiremonttööd; Kõrve, Parkali, Hansurahva, Kadapiku, Joosepirahva,

[72] Lahemaa rahvuspargi teadusarhiivi kultuurilooline arhiiv, Palmse
[73] Lahemaa rahvuspargi teadusarhiiv, Palmse

Andometsa, Toomani, Antsurahva, Andumetsa taluhoonestuse rekonstrueerimine või remont; Palmse mõisaansambli taastamine ning Ojaäärse kompleksi ülesehitus.

Illustratsioon 9: Palmse mõisa taastamistööd algasid vabatahtlike, Lahemaa Fondi ja talguliste abiga 1970ndatel Lahemaa pargist, pidulikult avati rekonstrueeritud Palmse mõisaansambel 1984. Aastal. Foto: Anne Kurepalu erakogu

Illustratsioon 10: Altja võrgukuuride taastamine. 23.05.1972. Foto: Arne Kaasik

- koostöös teadusasutustega külade ja üksiktalude, rahvuspargi ajaloo, arhitektuuri, etnograafia, arheoloogia, rahvaluule uurimine; muuhulgas valmisid uurimused Lahemaa merendusajaloost, Lahemaa käsitöölistest ja seppadest jpt.

Illustratsioon 11: Enn Tarvel, "Lahemaa ajaloo"autor, peab Altja Uustalu õuel asustusajaloolist loengut. 25.06.1977. Foto: Arne Kaasik

- koostöös Eesti Looduskaitse Seltsiga piirkonna koduuurimise elavdamine, Lahemaa personaalia koostamine (ligi 2000 isikut);

Illustratsioon 12: Eesti looduskaitseseltsi kokkutulek 25.07.1976 Muuksi linnamäel. Kõnet peab Jaan Eilart. Foto: Arne Kaasik, tollane ELKS Lahemaa sektsiooni esimees

- rahvaloomingu uurimine ja tutvustamine, rahvakultuuriürituste korraldamine – Lahemaa Rahwamuusikud, Viru Säru, Seppade päevad, Torupillipäevad;

Illustratsioon 13: Kõige märgilisema tähendusega olid Lahemaa rahvuspargi algusaegadel Lahemaa jaanituled Altjal, Muuksis, Natturil… Fotodel Muuksi jaanitul 1973.aastal. Kiige valmistamisel oli abiks Veljo Tormis, isamaalisi kõnesid tuhandetele inimestele pidasid nii Jaan Eilart kui Edgar Tõnurist. Foto: Arne Kaasik

Lahemaa rahvuspargi kultuuripärandi kaitse raames koostati rahvuspargi algusaastatel Lahemaa rahvuspargi valitseja tellimusel või koostööl ulatuslikud kirjeldused Lahemaa kultuuripärandi

osistest – Lahemaa külade taluhoonestuse inventuur, Lahemaa isikulooline bibliograafia[74], Lahemaa kodu-uurimuslikud kogud, Lahemaa kultuuriloolise pärandi üksikkäsitlused[75], majandusajaloo ning traditsiooniliste elatusalade käsitlused ja andmestik[76], Lahemaa asustusajaloo käsitlus[77], oluliste kultuuripärandiobjektide nimistud[78], toponüümika kogumine ning vaimse kultuuripärandi uurimine[79] jne. Samuti on dokumenteeritud Lahemaa rahvuspargi arhiivis mitmesugused muud kultuuripärandi kaitset ning külaelu puudutavad praktikad [80]. Kõnealused materjalid on näiteks ehitus- ja taastamistegevus, kultuuriüritused, kodu-uurimuslik tegevus, vaimse pärandi ning traditsiooniliste oskuste kirjeldamine, publitsistika. Tegemist on Clifford Geertzi terminites[81] ühe kultuuri "tiheda kirjeldusega".

Alates 2006. aastast on toimunud uus Lahemaa kultuuriväärtuste uurimise, säilitamise ja tutvustamise laine. Kultuuripärandi valdkonna väärtuste ja kaitserežiimi täpsustamiseks on teostatud värsked inventuurid ja sellele järgnenud konkreetsed teevused järgmistes valdkondades:

1) Lahemaa rahvuspargi ajaloolise maakasutuse inventuur. Ajaloolise maakasutuse väärtuste piiritlemiseks ja kaitsemeetmete väljatöötamiseks teostas Eesti Maaülikool 2010. a Lahemaal kaitsekorralduskava alusuuringu „Lahemaa rahvuspargi ajaloolise maakasutuse analüüs ja pärandmaastike tsoneering", mille raames analüüsiti maakatte muutusi Lahemaa rahvuspargi aladel viimase 150 aasta lõikes. See on osaks Lahemaa rhavsupagri kaitsekorralduskavas 2016-2025 Lahemaa ajaloolise maakasutuse väärtuste kirjeldusel ja säilitamisel. Seda tutvustati mitmetes töötubades, seminaridel, konverentsidel. Uuringu tulemused on avaldatud Eesti Looduse "Lahemaa 40" erinumbris maikuus 2011. aastal. Sellele järgnes ka mitmeid talguid, koolitusi ning 2015. Aastal "Elavate külamaastke" kampaania, et popageerida traditsioonilist karjakasvatust ja põlistõuge. Moodustati traditsioonilise elulaadi säilitamise töögrupp.

[74] Aldo Kais koostas 1979-1981 Jaan Eilarti soovitusel Lahemaa isikuloolise andmebaasi, kus ligi 2000 nime

[76] Jüri Linnus ja Lahemaa külade inventuurid
[77] Enn Tarveli Lahemaa asustusajalugu, 2 kd, käsikiri
[78] Lahemaa rahvuspargi arenduskavas
[79] kohapärimus, regivärss, rahvatantsud jm üksikkäsitlused
[80] nt ehitustegevus, kultuuriüritused, töö kodu-uurimuslikes sektsioonides
[81] Clifford Geertz, Omakandi tarkus: esseid tõlgendavast antropoloogiast, Tallinn: Varrak, 2003

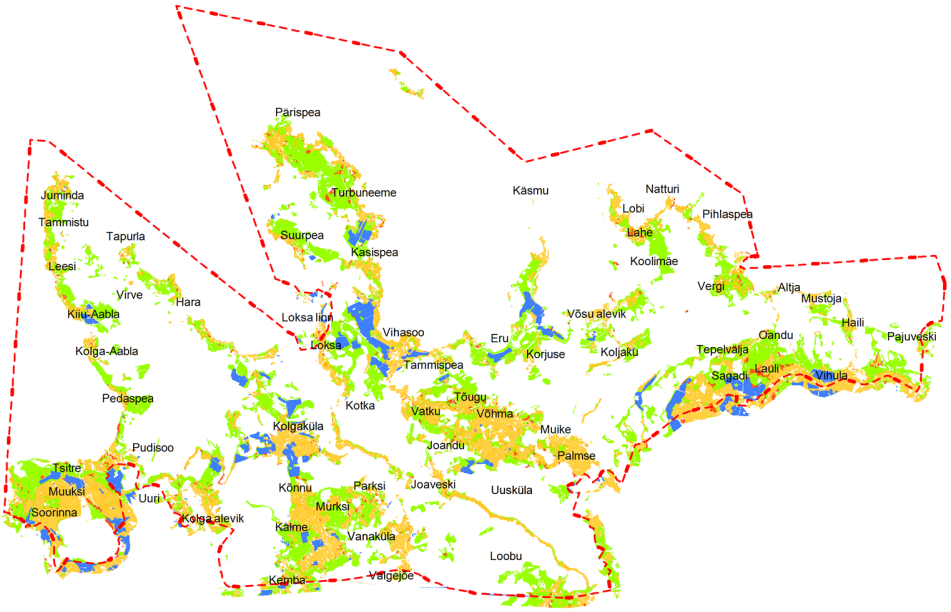

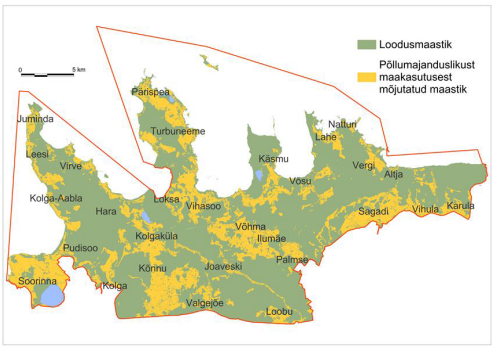

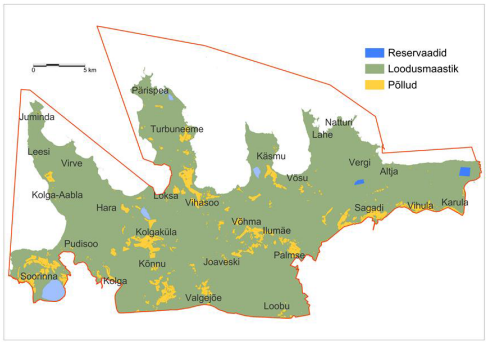

Tabel 7. Lahemaa rahvuspargi maakattetüüpide pindalade võrdlus lähtudes 1-verstase kaardi (1890–1914), EW topokaardi (1935–39), NL topokaardi (1961–65), katastrikaardi (1978–89), Eesti Kaardi (1998–99) ja Põhikaardi (2004–09) andmetest. Pindalad on antud hektarites.

Nähtuse nr	Nähtus	VK	EW topo	NL topo	LN	EK	PK
11	Haritav maa	3681.1	3715.3	3801.8	4036.2	3910.6	3942.1
13	Õueala	558.8	727.8	746.2	834.9	979.7	972.3
14	Rohumaa	12266.7	12598	7099.8	4452	3913	3800.7
6	Puistu	28316.8	28063.1	32969.6	35697.6	36342.7	36446.5
20	Park	98.5	91	88.3	85.2	85.2	31.1
7	Põõsastik	676.4	481.3	1039.5	718.9	431.1	412.65
8	Tootmisõu	9.5	14.6	59.7	132.5	115.9	112.9
9	Avaala	1464.8	1348.4	1357	1153.1	1432.3	1502.03
17	Tiik	55.3	55.3	64.6	75.1	78.2	79.3
16	Roostik	121.9	112	248.4	370.4	410.1	391.4

Illustratsioon 14: Lahemaa ajaloolise maakasutuse analüüsi tulemused on ära toodud nii kaardiliselt kui hektarites. Ülemisel joonisel näeme ajaloolise maakasutuse tsoneeringut Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskavas. Järgnevatel kaartidel on kollasega:1) vasakul avatud maastik 1971. aastal; 2) avatud maastik 2010. Aastal. Viimases tabelis on näha maakattetüüpide muutused Lahemaa rahvuspargi aladel. Aajaloolist maakasutust on kohalikel võimalik säilitada ja taastada.Eesti Maaülikool, 2010

Illustratsioon 15: Avatud maastikke hoiavad kariloomad. 2015 aastal toimus keskkonnaameti ja väga paljude partnerite abiga kampaania "Elavad külamaastikud". Fotol on Lahemaa loomad vallutanud Ökomässul Patarei merekindluse. Lisaks maatõugu lehmale on pildil Arno Pärna, Ave Paulus, Tarmo Elvisto ja Siga. Foto: Kaido Einama

2) Lahemaa rahvuspargi külade arhitektuuri ja asustusstruktuuri inventuur. Lahemaa rahvuspargi 72 küla ja asula asustusstruktuuri väärtuste ja nende kaitsemeetmete määratlemiseks on tehtud 2 inventuuri. 2010.-2012. a teostati Artes Terrae OÜ poolt Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskava alusuuring "Lahemaa külade arhitektuuri ja asustusstruktuuri analüüs", mis hõlmas kõiki Lahemaa asustusüksusi v.a Käsmu, Võsu Vergi ja Viinistu. Töö käigus külastati kõiki uurimisala 62 küla talusid ja saadud andmeid võrreldi arhiiviuuringute tulemusena koondatud ajalooliste kaartide andmetega küla kujunemise ja vana struktuuri kohta. Sama uuringu raames uuriti ka taluarhitektuuri ja inventeeriti väärtuslikud ehitised. Kõik hooned, sh väärtuslikud hooned, on üles pildistatud. Lahemaa rannakülade Käsmu, Võsu, Vergi ja Viinistu arhitektuuri ja asustusstruktuuri analüüs teostati OÜ Arhitektuuriväljad poolt 2009-2010. aastal. Uuringu käigus uuriti Käsmu, Vergi, Võsu ja Viinistu asustusstruktuuri, inventeeriti ja pildistati väärtuslikud ehitised ning anti kaitsesoovitused asustusstruktuuri ja arhitektuuri kaitseks.

väärtuslikud ehitised ning anti kaitsesoovitused asustusstruktuuri ja arhitektuuri kaitseks.

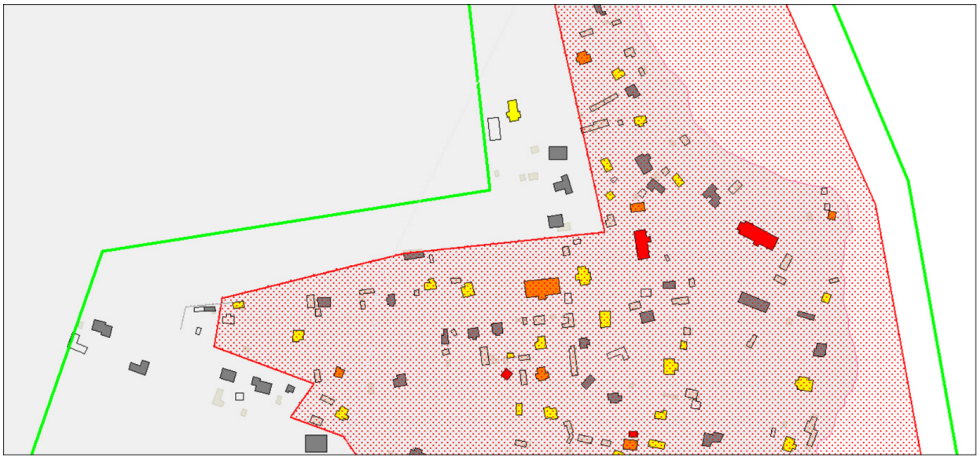

Illustratsioon 16: Käsmu külatuumiku tsoneeringukaart. Roosaga ajalooline tuumikala. Roheline on kontaktvöönd, leebema režiimiga ala. Kaardil on märgitud ka hoonete väärtused: punasega väga väärtuslikud, oranžiga miljööväärtuslikud hooned.

Illustratsioon 17: Fotodel on Käsmu ajalooline tuumikala aerofotol, samuti väga väärtuslik ja märgiline Käsmu merekool (Toomas tuul). Alumisel fotol taastatakse Käsmu kordonil ajaloolist esifassaadi Keskkonnaameti kultuuripärandikoolituste raames paljude abiliste ning hea partneri SRIKi abiga 2011. Aasta suvel. Foto: Ave Paulus

Uuringute tulemusi tutvustati mitmetel seminaridel, koolitustel, talgutel, matkadel. Uuringute soovitused arhiektuurinõukogu, arhitektuurikonkursi asjus on ellu viidud. Uuringute raames väga väärtuslikuks hinnatud hoonete hoidmise ettepanekuid arutati ehituspärandi töögrupis. Välaj on antud 2 trükist, kus uuringute tulemused kajastuvad[82].

3) Lahemaa rahvuspargi Kuusalu kihelkonna ala looduslike pühapaikade inventuur. Tartu Ülikool ja Maavalla Koda viisid 2007.-2009. a läbi Lahemaa rahvuspargi Kuusalu kihelkonna ala looduslike pühapaikade inventuuri, mille käigus lokaliseeriti 27 looduslikku pühapaika või selles kontekstis tähendusliku paika ning anti nende kaitsesoovitused. Seejörel korrastasime ühistalgute käigus Ilumäe hiieniinepuud ja tegime sinna infostendi looduslikest pühapaikadest ja tavadest. Lisaks toimusid mitmed temaatilised seminarid, matkad, teavitusüritused.

Illustratsioon 18: Looduslike pühapaikade inventuuri põhjal teostatud Ilumäe hiieniinepärna infotahvel, kus peal ka teadaolevad teised hiiepaigad. Koostajad: Maavalla Koda kostöös Tartu ülikooli ja Lahemaa rahvuspargiga. Kirjeldatud on ka head tavad. Mitmetel aastatel on koostöös Tartu ülikooli looduslike pühapaikade keskusega tehtud Lahemaal teavitusüritusi.

[82] Uurumusi Lahemaa ajaloolistest maastikest. Toim Ave Paulus, Palmse, 2010. Lahemaa arhitektuurist, toim Ave Paulus, Palmse, 2012

4) Ülevaade Lahemaa rahvuspargi esiajaloolistest väärtustest. Tartu ülikooli professori Valter Langi poolt teostati 2002. Lahemaa rahvuspargi arheoloogiapärandi ja muistsete maastike analüüs, mille raames tsoneeriti väärtuslikud esiajaloolised piirkonnad ning anti kaitsesoovitused arheoloogilisele pärandile. Selle põhjal tegime paljude osapooltega loodushoiutöid, hooldusi, taluid, seminare, matku, kaks esiajaloolist matkamarsruuti.

Illustratsioon 19: valter Langi analüüsis oli soovitatud teha esiajalooliste matakad emarsruudid Palmse-Vihasoo alale ning Muuksi ümbrusse. Palmse-Vihasoo esiajalooliste maastike infotahvlid ja voldikud koostas Valter Lang (ülemisel fotol, 2013 T.Tuul) ja Muuksi ala puhul Gurly Vedru (alumisel fotol näide Gurly Vedru koostatud stendist) koostöös Lahemaa rahvuspargiga

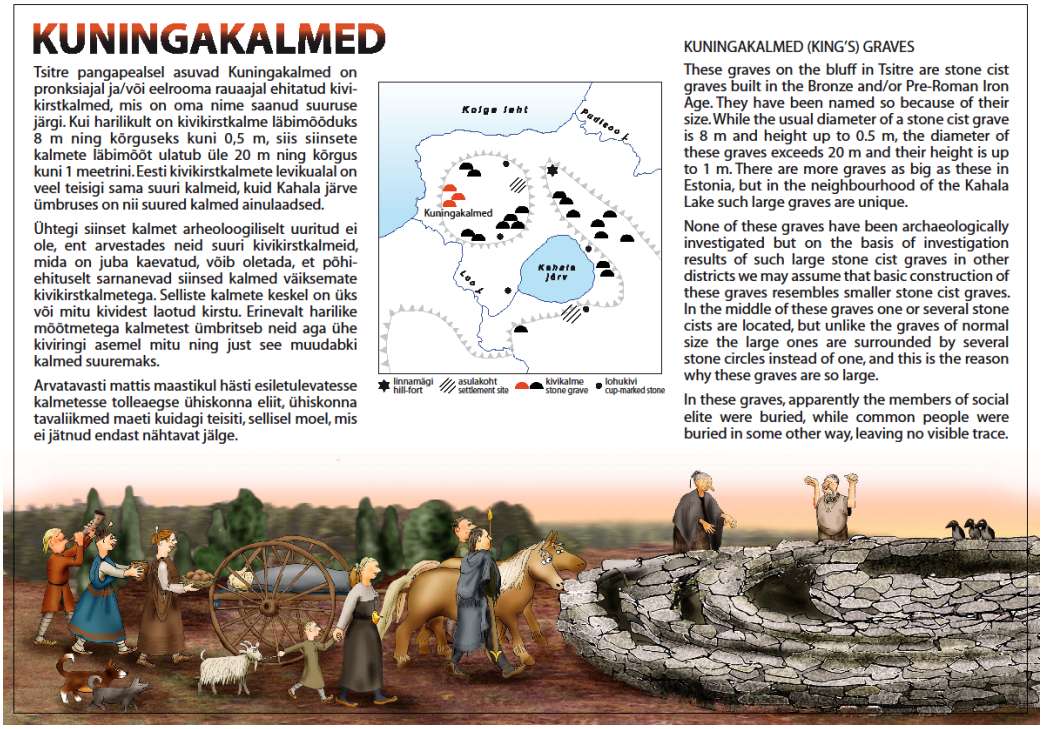

5) Kohapärimuse inventuur „Lahemaa mälumaastikud“. Aastatel 2009-2010 viis Kirjandusmuuseum läbi nende arhiivides talletatud Lahemaa ala kohta käiva rahvapärimuse inventuuri ning seostas need konkreetsete paikadega Lahemaal. Töö tulemusena valmis aruanne Lahemaa rahvuspargi kohapärimuse kogumise ning koondamise projektist paberkandjal; .tab formaadis andmekogu pärimuspaikadest ja sellega seotud pärimusmaterjalist ning interaktiivne veebilehekülg „Lahemaa mälumaastikud“. Ühtekokku leiti ja sisestati 940 teksti Kuusalu kihelkonnast ning Haljala ja Kadrina kihelkonnast ligi 450 teksti. Kokku lokaliseeriti Lahemaa rahvuspargi alal 472 GPS punkti ning tehti 3342 fotot. 2017. aastal lõppeb Lahemaa rannakülade mälumaastike jätkuprojekt, mis tegeleb pärimuskandjate süvaintervjuude, ajalooliste õiendite, elava pärimuse ning küla jaoks oluliste kultuuriliste paikade kaitsesoovitustega. koostöös kohalike kogukondadega. Loodetavasti valmivad nende alusel millalgi külade infostendid ja muud materjalid.

Illustratsioon 20: “Lahemaa mälumaastike” Kirjandusmuuseumi poolne projekti teostaja Tõnno Jonuks kogub Mohni saarel pärimust. Foto: Ave Paulus, 2009

6) Koos küladega on koostatud ning välja antud Lahemaa 8 küla kultuuriloolised kaardid ja infovoldikud, koos paljude osapooltega 2 Lahemaa kultuuripärandit käsitlevat raamatut ning mitmeid näitusi. Lisaks on koostöös Eesti Arhitektide Liidu ja teiste partneritega korraldatud Lahemaa uusarhitektuurikonkurss: “21. sajandi kodu Lahemaal”.

Illustratsioon 21: Turbuneeme külastendi avamine. Pildidl kujundaja Anu Karjatse, külavanem Aivo Janter, Ave Paulus Riikliku Looduskaitsekeskuse esindajana. Linda Metsaorg, kaastäitja, on tegemas fotot. 2008

7) Talgute, koolituste ning loodushoiutööde raames on korrastatud Lahemaa kultuuurmaastike, üksikobjekte, hooneid: Lahemaa esiajaloolisi maastike Muuksi ja Palmse-Vihasoo piirkonnas, verstakive, kiviaedu ja mantelkorstnaid, tehtud traditsioonilisi puitaedu ja kiviaedu Altjal, Muuksil, Pedassaares; korrastatud hooneid Pedassaare, Juminda, Käsmu, Uusküla, Võsu, Viinistu, Tsitre, Muuksi külades.

Illustratsioon 22: Tsitre Hagumäe talukompleksi korrastamine aastatel 2008-2012 Keskkonnaameti, paljude talguliste ning omanik Tiiu Lepnurme vahelises koostöös. 2014. Aastal võeti häärber muinsuskaitse alla.

8) Lahemaa kultuuripärandi tegevuste raames on aastatel 2006-2015 toimunud ligi 100 koolitust, seminari, mõttekoda, konverentsi, kust on võtnud aktiivselt osa üle 10000 inimese. Seda polegi nii vähe.

Illustratsioon 23: Uusküla Tooma talu ehituspärandi koolitus. Keskkonnaamet koostöös Tooma talu pererahva, SRIKi, muinsuskaitseameti ning eesti Vabaõhumuuseumiga. Toomas tuule fotol õnnelikud koolituse läbinud. 2013

5. Ehituspärand ja taluarhitektuur

5.1. Lahemaa arhitektuurikaitse problemaatika

Antud peatükis käsitlen lähemalt Lahemaa arhitektuuri kaitset läbi ajaloo, keskendun viimaste aastate arhitektuuri kaitsega seotud probleemidele, tegevustele ning välja töötatud lahendustele.

Rahvuspargi materiaalne pärand on see, millel kaitserežiim peamiselt ja igapäevaselt rakendub. Külamaastikud ja ehituspärand moodustab silmatorkavaima osa rahvuspargi ajaloolisest maastikust. **Lahemaa rahvuspargis on 72 küla,** ligi 10 000 kinnistuomaniku, teist samapalju hoonestust. Ehitussurve Lahemaal on jätkuvalt suur – viimase tosina aasta lõikes on rahvuspargis menetletud keskmiselt 300 ehitusega seotud taotlust aastas. Olemasolev kultuuripärand väärtusliku hoonestuse näol on rahvuspargis kaitse all ja ei tohiks hävida. Uushoonestus peaks sobituma pärandmaastikku ja omama iseseisvat pärandipotentsiaali.

Lahemaa rahvuspargi loomisel seati ülesandeks väärtustada Lahemaa ehituspärandit – nii mõisaid kui külasid. Fredi Tompsi ettepanekul ning Edgar Tõnuristi heakskiidul alustati massiivseid Lahemaa külade arhitektuuriuuringuid ning mõisate uurimist ja rekonstrueerimist.

Lahemaa rahvuspargi algusaastail panustasid kultuuriväärtuste uurimisse, säilitamisse ning arhitektuuriväärtuslike ansamblite taastamisse väga erinevad asutused: ENSV Ehituskomitee, TA Ajaloоinstituut, Restaureerimisvalitsus jne. Loodi Lahemaa rahvsupargi teadusnõukogud, sealhulgas arhitetkuurinõukogu, mis tegutses aktiivselt 1970ndate teise pooleni.

EKE Projekt inventeeris 1972-1974 Fredi Tompsi juhendamisel mitmed Lahemaa külade õuealad, hoonestuse ning etnograafilisi esemeid, samal ajal kogusid Tartu ülikooli tudengid Jüri Linnuse juhendamiselandmeid külade eluolu kohta. Aastail 1975-1978 jätkusid Jüri Linnuse suvepraktikad Lahemaa külades nii eluolu kirjelduste kogumise kui ka hoonestuse anketeerimisega. See inventuur oli alusmaterjaliks 1978. aasta generaalplaani[83] koostamisel ning 1981. aasta arengukavas. Ehkki 1978. aasta generaalplaanis määrati tänases mõttes nii väärtuslik Võsu puitasum koos Käsmuga arendusalaks, määrati ligi 100-st külast 27 siiski etnograafiliselt väärtuslikuks ning nende hoonestus säilitamist väärivaks. Et inventuur ei andnud konkreetseid kaitsesoovitusi, sõltus konkreetsete ehitustingimuste seadmine (sh lammutusluba) konkreetsest inimesest.

Lahemaa rahvuspargi administratsioonis töötas aastatel 1980-200 arhitekt Villu Rohtla. Lisaks tingimuste seadmisele projekteeris ta ise Lahemaale ligi 100 hoonet. Alates Eesti taasiseseisvumisest ning loodukaitse põhimõtete looduskesksemaks muutumisest on ehitustegevuse reguleerimine ja kultuuripäranid kaitse üldisemalt 1990ndatel ja 2000ndatel olnud vaeslapse rollis. Aastal 2000 koondati kõik kultuuripärandi kaitsega seotud töötajad, sh Lahemaa arhitekt. Keskkonnaministeeriumis lihtsalt eirati kultuuripärandi temaatikat.

2003. aastal allkirjastasid kõikide Eesti rahvusparkide direktorid pöördumise Keskkonnaministeeriumile ja Kultuuriministeeriumile ettepanekutega rahvusparkide arhitektuuripärandi kaitseks. Ettepanekud olid alljärgnevad: 1.hoonestuse ja maakasutuse analüüs

[83] Lahemaa rahvuspargi generaalplaan, 1978

rahvusparkides; 2.Metoodika vanade hoonete väärtuse määratlemiseks; 3.Inventeerida kaitsealade hooned; 4.Taluarhitektuuri kaitseks vajalikud soovitused, tegevuskava ja rahastamisskeem; 5.Korrastada seadusandlust, tagamaks väärtuslike hoonete ja külamaastiku säilimist; 6. Külamaastikku sobivate uusehitiste ideekonkursid; 7. Propageerida häid näiteid ajaloolisse keskkonda sobituvaist ehitistest. Keskkonnaministeerium vastas sellele kirjaga, milles seletas, et kultuuripärandi temaatika kuulub Kultuurministeeriumi pädevusse ja haldusalasse.

Aastast 2006 on järjekindlalt püütud kultuuripärandi temaatikat taas päevakorda tõsta. 2006-2009 on seotud osapooltega toimunud kultuuripärandi kaitse arutelud ning arhitektuuripärandi inventuuride planeerimine. Kaitsealal valitseja eestvedamisel on toimunud nõupidamisi Lahemaa külade inventuuride läbiviijate, Eesti Kunstiakadeemia, Eesti Vabaõhumuuseumi ja Eesti Arhitektide Liiduga, mis käsitlevad Lahemaa olemasoleva arhitektuuripärandi probleeme ning selle edendamisstrateegiaid uushoonestuse puhul.

2012. aastal korraldas Keskkonnaamet koostöös Eesti Arhitektide Liiduga ja mitmete partneritega (Kuusalu vald, Vihula vald, Eesti Puitmajaliit, Eesti Paeliit, Muinsuskaitseamet, Eesti Vabaõhumuuseum, Säästva Renoveerimise Infokeskus, Eesti Kunstiakadeemia, Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia, Eesti Maaülikool) arhitektuursete eskiiside konkursi, et leida Lahemaa rahvuspargi uushoonestusele arhitektuurselt kvaliteetseid lahendusi ehituse reguleerimisel. Arhitektuurikonkursi ajal toimus arhitekte ja elanikke kaasav teavituskampaania, ideekonkursi tulemusena valmis andmebaas ja näitus sobilike uusarhitektuursete lahendustega ning trükis Lahemaale iseloomulike väärtuslike, miljööväärtuslike ehitistega (külade inventuuride tulemustel) ning uusarhitektuursete lahendustega (ideekonkurss ja olemasolevad sobivad ehitised).

Lahemaa arhitektuurikonursi „21. sajandi kodu Lahemaal“ lõpuüritus Palmses Lahemaa looduskeskuses. 2012. oktoober. Foto: Toomas Tuul

Keskkonnaameti ja Eesti Arhitektide Liidu korraldatud mõttekodadest ja seminaridest võtsid osa arhitektid, erinevate ametkondade, valdade ja külade esindajad, samuti arhitektuuri ja maastikega tegelevad organistatsionid ja asutused. 2012. seminaridest ja mõttekodadest koorusid järgnevad mõtted ja ettepanekud:

1. Jõuti konsensusele, et Lahemaa on esindusala, kus ultramoodne arhitektuurikeel ei sobi, kus piirkonnad seavad piirangud vabadusele. Samas uusarhitektuur ei tohiks kopeerida vana – reeglid peaksid olema sellised, mis võimaldavad tänapäevast arhitektuuri. Kuidas see tasakaal võimalik on – see on arhitektuurikonkursi ja ehitustingimuste teema.
2. Lahemaa rahvuspargi valitsejal on vajalik arhitektuurialast ekspertabi ja pädevust konkreetse hoone arhitektuursete lahenduste hindamisel:
    a. kindlasti on vaja Lahemaale tööle arhitekti
    b. külade arhitektidest tuleks moodustada Lahemaa arhitektide seltsing
    c. Lahemaa ekspertnõukogu (Muinsuskaitseameti, Keskkonnameti, omavalitsuste ja maa-arhitektuuri programmi esindajad)
3. Kas Lahemaa on muuseum? Arhitektuurimaastik on inimese elupaik, see peaks olema funktsionaalne elamise võimalikkuse seisukohalt. Kuidas võimaldada elu arengut? Lahemaa kaitsekorralduskavas ja kaitse-eeskirjas tuleb läbi arutada ja määratleda elu arengut võimaldavad reeglid ja tegevused**.**

Lähtudes Lahemaa rahvuspargi arhitektuuri ja asustusstruktuuri analüüsidest ja Lahemaa rahvuspargi arhitektuurikonkursi protsessist esitasid Lahemaaga seotud arhitektid, Lahemaa inventuuride kontaktisik ja tegijad, arhitektuurikonkursi läbiviijad esitasid Keskkonnaametile 2013. aastal järgnevad ettepanekud: algatada Lahemaa rahvuspargi arhitekti (arhitektuurikaitse või arhitektuuripärandi spetsialisti) töökoha ning Lahemaa rahvuspargi arhitektuurinõukogu loomine. 2014. aastal tegi samasuguse pöördumise Keskkonnaministeeriumile ja Keskkonnaametile Eesti Arhitektide Liit.

Inventuurid on hinnanud ligi 2500 hoonet väga väärtuslikuks. Aastatel 2014-2016 on keskkonnaameti ja omanike ettepanekul ning muinsuskaitseameti heakskiidul võetud kaitse alla Tsitre Hagumäe, Tõugu Hansurahva, Võsu Pällo talukompleksid.

Illustratsioon 24: 2014-2017 muinsuskaise alla läinud Lahemaa taluarhitektuuri: Tsitre Hagumäe häärber, Tõugu Hnasurahva rehielamu, Võsu Pällo taluhäärber. Peremees Peep Varju kavatseb restaureerida ka Võsu vanima kortnaga rehielamu, millel 2016 augustis oimunud koolituste käigus leiti palju huvitavaid detaile nii interjööris kui väljas. Fotod: Toomas Tuul

2015. aasta jaanuaris moodustati Lahemaa rahvuspargi koostöökogu juurde Lahemaa arhiektuurinõukogu. Nõuandva ekspertgrupi ülesanne on nõustada Lahemaa rahvuspargi valitsejat ehituslikes küsimustes. Lahemaa RP arhitektuurinõukogu ülesanne on vaadata läbi: 1) Lahemaa RP kaitsekorralduskava ehitust puudutavad peatükid; 2) Lahemaa RP ala hõlmavad üldplaneeringud; 3) külamaastikus olulist ruumilist mõju omavad detailplaneeringud ja ehitusprojektid; 4) ajaloolis-kultuurilise väärtusega ehitise rekonstrueerimise, laiendamise või lammutamise projektid. Lahemaa RP arhitektuurinõukogusse kuuluvad: 1) Keskkonnaameti esindaja (1); 2) Eesti Arhitektide Liidu esindajad (3); 3) Kuusalu ja Vihula vallavalitsuse esindaja, kusjuures vallavalitsuse esindaja osaleb arhitektuurinõukogu töös oma haldusüksuse piires; 4) küla esindaja, kusjuures küla esindaja osaleb arhitektuurinõukogu töös esindatava(te) küla(de) piires.

Perioodil 2014-2016 arutati ehituspärandi kaitse ja arhitektuuriproblemaatika läbi Lahemaa koostöökogu kultuuripärandi sektsioonis, selle tulemused on Lahemaa kaitsekorralduskavas[84]. Seal on konkreetsed soovitused ehitamisele Lahemaal külade ja piirkondade kaupa, samuti vajadus töötada välja väärtusliku ehituspärandi kaitsemeetmed. Selleks loodud ehituspärandi töögrupp töötas 2017. aasta maikuuks välja Lahemaa väärtuslike ehitiste kaitsemeetmed, sealhulgas:

1. väärtuslike ehitiste restaureerimise mitmeaastane koolitusprogramm; Lahemaa ehituspärandi koolituste maht vähemalt 20 koolituspäeva aastas, 3 küla objekti aastas kolmes piirkonnas, temaatiline ja piirkondlik varieeruvus.
2. infomaterjalid külade arhitektuuripärandist ja arhitektuuritraditsioonidest. Lahemaa arhitektuuritrükise formaat võiks olla piirkondlikud infomaterjalid, kus räägitakse konkreetsete piirkondade arhitektuuri väärtustest ja eripärast, detailidest, probleemidest ja restaureerimislahendustest. Piirkonnad: Vihula rannakülad, Võsu, Käsmu, Sagadi kandi sisemaaküla d, Palmse kandi sisemaaküla d, Kõnnu kandi sisemaaküla d, Kolga kandi sisemaaküla d, Juminda poolsaare rannakülad, Pärispea poolsaare rannakülad, Viinistu, Loksa
3. piirkondlike ehituspärandi kompetentsikeskuste kujundamine ja edendamine, arhitektide ja restauraatorite võrgustik;
4. väga väärtuslike ehitiste restaureerimiseks vajalike toetusmeetmete ettepanek: projekteerimise toetamine, maksumuse vahe kinni katmine, kampaaniad koostöös osapooltega.

Illustratsioon 25: Lahemaa ehituspärandi kaitse töögrupi esimene kokkusaamine 2016. aastal Kolga mõisa valitsejamajas. Foto: Meelis Rondo

[84] Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskava 2016-2025. Koostajad: Imbi Mets, Ave Paulus jt, Keskkonnaamet, 2015 http://www.keskkonnaamet.ee/lahe/uldinfo/kaitsekorralduskava-3/

5.2. Lahemaa taluarhitektuuri väärtused ja nende seisund

Lahemaa arhitektuuri väärtuste seisundi ja kaitsekorralduse kavandamiseks on aastatel 2009-2012 teostatud kaitsekorralduskava arhitektuuri ja asustusstruktuurining ajaloolise maakasutuse alusinventuurid (Leele Välja - Käsmu, Võsu, Vergi, Viinistu arhitektuuri ja asustusstruktuuri inventuur 2010; Maaülikool - Lahemaa ajaloolise maakasutuse inventuur 2010, Artes Terrae - Lahemaa külade arhitektuuri ja asustusstruktuuri inventuur 2010-2012) . Selles peatükis on resümeeritud sealt saadud andmed. Uuringu tutvustamise ning kaistekorralduskava koosolekute jooksul tuli ehituspräandi väärtustesse 12 parandusettepanekut, need on ka selles statistikas arvesse võetud.

Lahemaa rahvuspargi külades OÜ Arhitektuuriväljad[85] ja Artes Terrae[86] teostatud arhitektuuri ja asustustruktuuri analüüside analüüside tulemusel on kirjeldatud ligi 10 000 hoonet, millest ligi veerand määratleti väärtuslikuks. Neist 2500-st kirjeldatud väärtuslikust hoonest on paljud tänu oma kõrgele eale halvas seisundis ning hoonete omanikud vajavad abi ning nõustamist nende säilitamisel.

Võrreldes 1970ndatel teostatud inventuuridega on väärtuslikust Lahemaa hoonestusest palju ümberehituste tulemusel kaotanud oma arhitektuuriväärtuse. Ka praegu säilinud Lahemaa arhitetkuuritraditsioone kandev hoonestus võib kaotada oma väärtused omaniku teadmatusest või rajaliste võimaluste puudumisel. Vana ajaloolise hoonestuse säilimine on Lahemaa külamaastiku ajaloolise ilme säilumisel kõige olulisem.

Artes Terrae aastatel 2010-2012 teostatud (põhitäitjad Mart Hiob, Lilian Hansar, Juhan Maiste, Nele Nutt jt) Lahemaa rahvuspargi külade arhitektuuri ja asustusstruktuuri analüüs on käsitlenud Lahemaa 64 küla arhitektuuriväärtusi[87]. Allpool võtan lühidalt kokku analüüsitud hoonete väärtused.

[85] OÜ Arhitektuuriväljad, Leele Välja, Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskava alusuuring – Käsmu, Võsu, Vergi ja Viinistu arhitektuuri ja asustusstruktuuri analüüs, 2010
[86] OÜ Artes Terrae, Mart Hiob jt. Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskava alusuuring – Lahemaa rahvuspargi külade arhitektuuri ja asustusstruktuuri analüüs, 2012
[87]Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskava alusuuring: Lahemaa rahvuspargi ajaloolise maakasutuse analüüs. Koostajad: Kalev Sepp jt. Maaülikool, 2010 http://www.keskkonnaamet.ee/lahe/uldinfo/uuringud-ja-seired-2/

Kokku hinnati põhikaardi andmetele tuginedes 7311 hoone väärtuslikkust, neist eluhooneid 2079 ja kõrvalhooneid 5232. Kui „väga väärtuslikuna" määratleti hooned, millel tuvastati vähemalt kolm väärtust (arhitektuurne, vanuseline, autentsus, mõningatel juhtudel ka ansambliline ja kultuurilooline), siis „väärtuslikkuse" kriteeriumiks oli valdavalt arhitektuurne ja vanuseline väärtus. Tihti olid väärtuslikena määratletud hooned väga halvas seisukorras või oluliselt ümber ehitatud, mistõttu autentsuse väärtus puudus. Küll aga võis väärtuslik hoone kuuluda ansamblisse ning tal võis olla kultuurilooline väärtus.

Uuritud Lahemaa külades on vanima kihistusena eristatavad palkehitised, millest on tänaseni säilinud valdavalt abihooned. Kuna tegemist on võrdlemisi ehedal kujul säilinud külade vanimate hoonetega, siis lisaks hästi säilinud abihoonetele on väga väärtuslikeks hinnatud ka tihti halvas tehnilises seisukorras olevad ehitised. Kuigi vanad rehielamud on enamuses ümber ehitatud, on neil säilinud külastruktuuri tekke aegne asukoht ning loetav algne maht, mistõttu ka need hooned on tihti hinnatud väga väärtuslikeks. Üldjuhul peegeldavad rehielamute ümberehitused (laudvooderdus, akende-uste suurus ja kujundus, juurdeehitused nt veranda, tuulekoda) hilisemaid arhitektuurseid kujundusvõtteid, mida samuti väärtustatakse.

Teist, selgemalt nähtavat ehituskihistust esindavad 19. sajandi lõpust alates püstitama hakatud väiksemad madalama viilkatusega laudvoodriga kaetud elamud, mille fassaadi keskel on avar klaasveranda. Sellisena esindavad need originaalkujul säilinud hooned (valdavalt elamud) uut arenguetappi külade ehitusajaloos, mida on peetud väga väärtuslikuks. Kolmandana eristub sõdadevahelise Eesti Vabariigi aegne asundustalude arhitektuur. Siin peetakse väga väärtuslikuks originaalkujul säilinud puitlaudisega vooderdatud elamuid, mida ilmestavad verandad, tuulekojad ja/või rõdud.

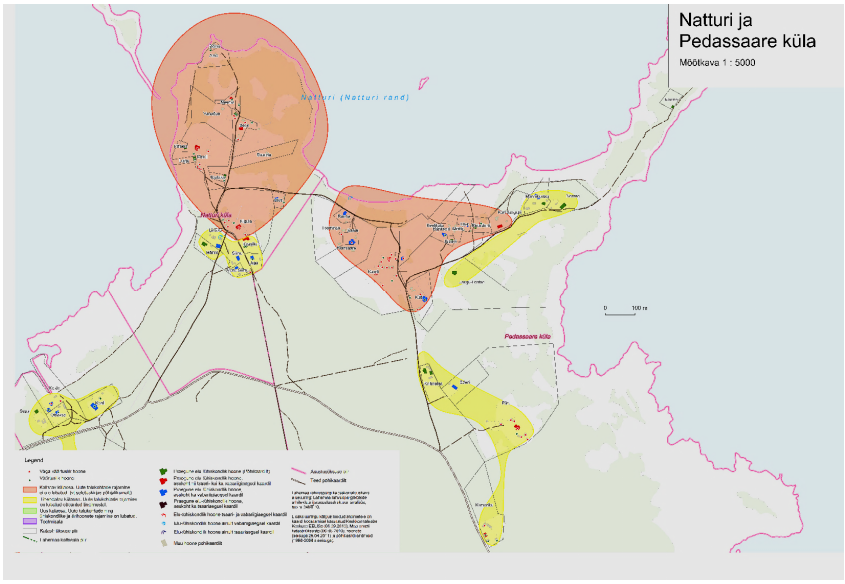

Illustratsioon 26: Kahe küla tsoneeringukaart. Natturi ja Pedassaare. Punasega traditsioonilised enamasti tsaariaegsed külastruktuurid, kollasega nooremad. Hoonestuse värvid tähendavad nii väärtusklasse kui tüüpe. Artes Terrae 2012

Illustratsioon 27: Fotodel sama tsoneeringuga väga väärtusliku talukompleksina tähistatud muinsuskaitsealune Kaarli talukompleks, kus õue peal koos mitmed ajastud – vasakul näeme 1934 projekti järgi ehitatud eluhoonet, paremal aastast 1745 pärinevat aita. Fotod: Toomas Tuul.

Väärtuslikud eluhooned

Põhjusel, et eluhoonele esitatavad nõuded muutusid 20. sajandi esimeses pooles seoses tehnoloogia arenguga, tegi ka eluhoone arhitektuur läbi olulise muutuse – rehielamu tüüpi hoone vahetas välja nn asunduselamu tüüp. Tänaseni säilinud eluhooneid on pärit alates üleeelmisest, 19. sajandist, mil rehielamu tüüpi eluhoone oli külapildis valdav. Väärtuslikke rehielamu tüüpi hooneid, mis oma vormi on säilitanud, leidub Lahemaa külades kokku 119. Tegemist on enamasti tsaariaegsetel taluõue kohtadel paiknevate eluhoonetega, mis võivad olla vähesel määral väljast ümber ehitatud, kuid on säilitanud oma iseloomulikud mõõdud, suure mahu ja katusekuju.
Teise, suurema osa väärtuslikest eluhoonetest (249 hoonet) moodustab nn asunduselamu tüüpi hoone, mis muutus valdavaks 20. sajandi alguses. Enamasti on tegemist pindalalt väiksema hoonega, millel on kõrge viilkatus ning tüüpiliseks arhitektuurseks elemendiks veranda. Seda elamutüüpi esineb nii asundusaegsetel taluõuedel kui ka tsaariaegsetel õuedel, kuhu on ehitatud uusi hooneid. Samuti on see levinud hiljem rajatud elukohtades.

Illustratsioon 28: vasakul Pedaspea Krasmukse rehielamu, paremal Vanaküla Pikakose taluhäärber. Fotod: Toomas Tuul

Väärtuslikud kõrvalhooned

Kõrvalhoonete ehitamisel on lähtutud eelkõige praktilisest vajadusest ja hetke majanduslikest võimalustest ning ehitatud just nii suuri hooneid ja selleks otstarbeks, milleks oli parajasti vajadus. Sellest tulenevalt on kõrvalhoonete suurus ja funktsionaalsus väga erinev.
Kokku määrati kogu Lahemaa rahvuspargis 1116 väga väärtuslikku ja väärtuslikku kõrvalhoonet, millele lisanduvad keldrid. Kõige enam oli väärtuslikke aitasid (360), mõnevõrra vähem lautasid

(340), palju vähem saunu (193) ja keldreid (138). Ülejäänud hoonetüüpidest määrati väärtulikeks väiksem arv hooneid.

Illustratsioon 29: Juminda Rätsepa talu väärtusliku maakivist lauda restaureerimine Lahemaa ehituspärandi koolituse, meister Alo Peebo jpt toel 2015. aastal. Fotod: Ave Paulus

Muud väärtuslikud hooned

Väärtuslikke ühiskondlikke hooneid on Lahemaal antud uuringu raames kireldatud võrdlemisi vähe - 20. Siia hulka ei ole arvestatud mõisakomplekse Kolgas, Palmses, Sagadis ja Vihulas, kuid on arvestatud nt ajaloolis-kultuuriliselt väärtuslikud papivabriku hooned Joaveskil jm külade ühiskondlikke hooneid.

Illustratsioon 30: Joaveski 1898. Aastal valminud papivabrik. Ajalooline foto eino sandströmi erakogust, tänapäevane Toomas Tuul

Lahemaa tihedama asustusega alade väärtuslik ehituspärand

Leele Välja teostatud Käsmu, Võsu, Vergi ja Viinistu arhitektuuri ja asustusstruktuuri analüüsi (2010) [88] käigus on hinnatud hoonete väärtuslikkust, tuvastatud ja kirjeldatud asulate miljööline väärtus, tsoneeritud väärtusliku asustusstruktuuri ja miljööga külaosad ning lähtuvalt sellest on välja töötatud meetmed väärtuslike ehitiste ja miljöö säilitamiseks.

Väärtuslikud ja väga väärtuslikud hooned, mis on olulised küla ajaloolise, kultuuriloolise, arhitektuurse ja miljöölise säilitamise seisukohalt, peaksid säilima ka edaspidi. Nende puhul (v.a kultuurimälestised) on uuringus välja toodud konkreetse hoone väärtused ja antud ka üldised soovitused säilitamisele kuuluvate detailide ja tarindite ning edaspidise materjalikasutuse osas.

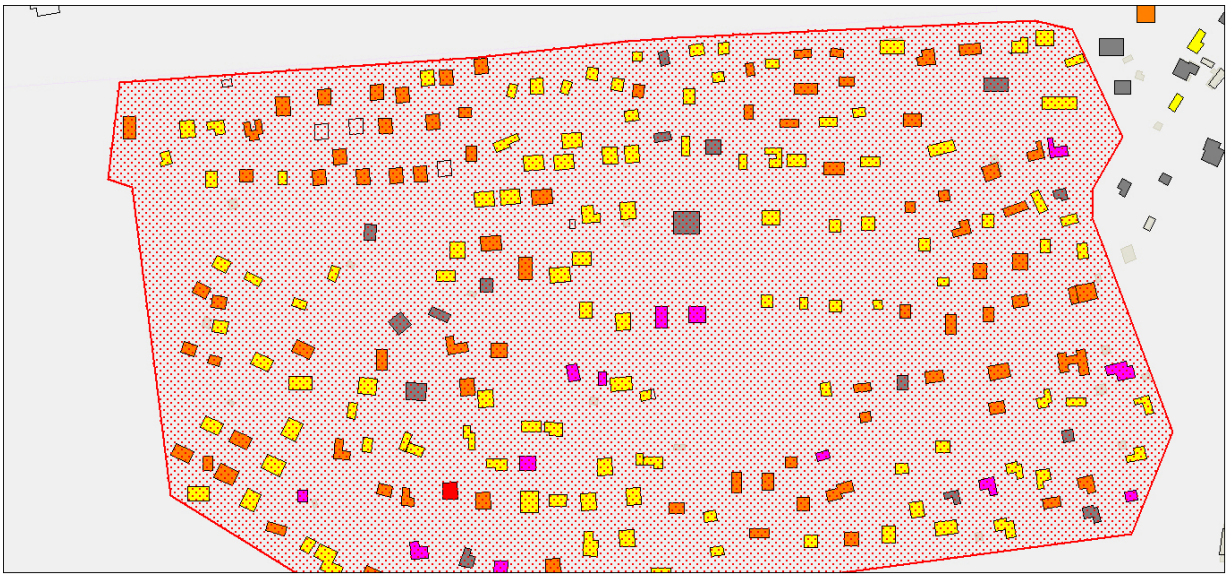

Illustratsioon 31: Võsu suvilapiirkonna tsoneeringukaart. Roosaga väärtuslik asulaosa. Kaardil on märgitud ka hoonete väärtused: punasega väga väärtuslikud, oranžiga miljööväärtuslikud hooned. OÜ Arhitektuuriväljad 2010

Illustratsioon 32: Näiteid modernistlikest suvilatest, mida antud alal väärtustatakse. Fotod: T. Tuul

[88]OÜ Arhitektuuriväljad, Leele Välja, Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskava alusuuring – Käsmu, Võsu, Vergi ja Viinistu arhitektuuri ja asustusstruktuuri analüüs, 2010 http://www.keskkonnaamet.ee/lahe/uldinfo/uuringud-ja-seired-2/

Võsu, Vergi, Viinistu ning Käsmu asulates hinnati kokku 1200 hoone väärtusi. Muinsuskaitse alla võtmise vajadust leiti 18 hoone puhul. Sellele lisaks on 159 hoonet sedavõrd väärtuslikud, et nende välisilme tuleks autentsena säilitada. 513 hoonet hinnati miljööväärtuslikuks, 467 miljööliselt neutraalseks. 43 hoone puhul leidis Leele Välja, et nad on keskkonda sobimatud ning destruktiivsed.

5.3. Vernakulaarse pärandi hoidmise võimalused

Lahemaa rahvsupargi kaitsekorralduskavasse oleme sisse kirjutanud, läbi arutanud ja kokku leppinud alljärgnevad ehituspärandi kaitse soovitused:

1. Väärtusliku taluarhitektuuri säilimiseks on vajalik toetada väärtuslike hoonete remonti, rekonstrueerimist ja taastamist. Arhitektuurilise inventeerimise tulemusel on valminud andmebaas kõigi rahvuspargi hoonete kohta ning väärtusliku hoonestuse kirjeldus ja kaitsesoovitused. Kõik arhitektuuriväärtuslikud hooned tuleks võimalusel säilitada. Kui pole hetkel võimalik korda teha, tuleb leida võimalused lagunemise eest kaitsmiseks. Selliste hoonete säilitamisel tuleb järgida kindlaid nõudeid – maksimaalselt säilitada hoonete esialgset välisilmet ja terviklikkust, kasutada algupäraseid materjale, hoonele algselt võõraid materjale võib kasutada vaid varjatud konstruktsioonides, olemasolevad detailid säilitada ka proportsioonides (uksed, aknad, korstnad) dekoratiivdetailid (hinged, käepidemed, nurgikud, piirdelauad, impostid, puitnikerdused, lukud jms) jt., eriti tuleb säilitada hoonele iseloomulikud detailid. Kui võimalik, säilitada originaaldetailid.
2. Eriti olulised on nõustamised ja teadlikkuse tõstmine. Säilitamaks piirkonna väärtuslikku hoonestust, on vaja õpetada omanikke hindama enda maja väärtusi ja anda hoonete hoidmisel ja remondil vajalikke praktilisi oskusi väärtuslike elementide restaureerimise (palk, puit, verandad, aknad, puitdetailid ja nikerdused jms) ja vanade hoonete väärtuste määratlemise ja hooldamise näol. Vaja on anda välja teavitusmaterjale hoonete omanikele ning kohalikele elanikele, luua nõustamiskeskused. Koolitustalgute käigus omandatakse teadmised vanemale arhitektuurile iseloomulikest ehituslikest lahendustest ja töövõtteist, samuti oskused hinnata oma objektide tehnilist seisundit ning koostada väärtusliku hoone

remondi- ja renoveerimisplaani. Koolitustalguid piirkonna elanikele tuleb korraldada arhitektuuriliselt ja kultuurilooliselt kõrgeväärtuslikes ehituskompleksides."[89]

Mis teeb Lahemaa ehituspärandi väärtuslikuks ja kuidas seda hoida? Iga juhtum on eriline, tuleb kohal käia ja vaagida. Toon lühidalt mõned konkreetsed kaalutluspõhimõtted:

1. kui tegemist on autentse ajaloolise kehandiga, on temas materiaalse substantsi autentsuse väärtus,
2. kui tegemist on traditsioonilise hoonega, kannab ta endas meie hoonete ehitamise ja korrastamise ajaloolisi traditsioone,
3. Kui tegemist on funktsionaalse hoonega, peab ta olema kasutuskõlblik,
4.Kui tegemist on hoonetega terviklikus taluarhitektuurikompleksis, on tegemist osaga tervikkompleksist.

Veneetsia harta [90]on üks olulisemaid dokumente mälestiste käsitlemisel. Tollal ilmunud Cesare Brandi restaureerimisteooria[91] valguses rõhutati tugevalt vajadust austada ajaloolist autentsust, samas iga kultuuripärandi paiga spetsiifilisust. Veneetsia harta küll deklareerib, et väärtuslik on ajalooline autentsus ja traditsioon, samas on tugevalt objekti ajaloolise kehandi säilitamise poole kaldu ning sisuliselt eitab hoone kui arhitektuuritraditsioonide kandja väärtust.

Vernakulaarse arhitektuuri puhul on sama tähtis kui ajaloolise hoone ajalooline kehand, traditsioon, mis võimaldab tal edasi kesta. Sama ideed kannab ka 1993. aastal vastu võetud Nara dokument – autentsus on ka arhitektuuritraditsioon ise.

Veneetsia harta määrab konkreetsed universaalsed väärtused, mida sõltumata kultuurikontekstist kaitsta ja universaalsed meetodid selle kaitsel. Ajaloomälestise all mõistetakse nii üksikuid arhitektuurilisi ehitisi kui ka terveid komplekse nii linnas kui maal, mis on seotud teatud kultuuriga, tähtsate faktide või ajaloosündmustega. See mõiste

[89] Lahemaa rhavuspagri kaitsekorralduskava 2016-2025
[90] ICOMOS International charter for the conservation and restoration of monuments and cites, the Venice Charter, 1964 http://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf
[91] Cesare Brandi, Le due vie, Laterza 1966

hõlmab mitte ainult väljapaistvaid mälestisi, vaid ka tagasihoidlikumaid, mis aegade jooksul on omandanud tähelepanuväärse kultuurilise väärtuse.

Mälestiste konserveerimine ja restaureerimine on distsipliin, mis vajab kõigi nende teaduse ja tehnikaharude kaasabi, mis võivad kaasa aidata ajaloomälestiste tundmaõppimisele ja säilitamisele.

Veneetsia harta on üsna konkreetne ja universaalne oma nõuetes pärandile ning selle hoidmisele:“ Mälestiste konserveerimise ja restaureerimise mõte on hoida neid kunstiteoste ja ajaloolise jäljena”[92] Mälestiste konserveerimise peamiseks ülesandeks on nende säilitamine. Üldjoontes tuleb vältida igasugu uusehitisi ja lisandusi. Mälestis on tervik, mida ei tohi lõhkuda. Restaureerimist võib teostada erandjuhtudel. Restaureerimine peab lõppema seal, kus algab hüpotees. Detailid peavad kandma meie ajastu iseloomu, traditsiooniline tehnika võib olla ka mittesobiv. Erinevate ajastute kihistusi tuleb üldjuhul säilitada, kõrvaldamisele määratud elemendid ei tohi olla iseväärtuslikud. Taastatud osad peavad mälestisega harmooniliselt sobima, aga originaalist erinema. Igasugune tegevus mälestisel peab olema teaduslikult põhjendatud ja dokumenteeritud, dokumendid säilitatud alaliselt ning võimalusel publitseeritud.

Nara dokument toob pärandi ja väärtuse diskursusesse ka vaimse pärandi mõõtme: “kõik kultuurid ja ühiskonnad rajanevad pärandile kui teatud vaimse ja materiaalse pärandi vormidele ja väljendusviisidele, neid tuleb austada”[93] Autentsus on pärandi puhul keskne mõiste. Nara dokument tegeleb selle mõiste sisustamisega. Ta sätestab, et autentsuse- ja väärtushinnangud on kultuurikonteksti spetsiifilised. Autentsus võib olla määratud vormi ja kujunduse, materjalide ja aine, kasutuse ja funktsiooni, traditsioonide ja tehnikate, asukoha ja üles seadmise, vaimsuse ja tundmuse kaudu. Sisuliselt on materiaalne substants lahutamatult seotud temaga seotud teadmistest ja oskustest, vaimse pärandiga. Kõike seda tuleb arvesse võtta kultuuripärandi erilisi kunstilisi, ajaloolisi, ühiskondlikke

[92] ICOMOS, The Venice Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites, 1964, lk 3:“ The intention in conserving and restoring monuments is to safeguard them no less as works of art than as historical evidence“

[93] ICOMOS, The Nara Document on authenticity, 1994, lk 2: „All cultures and societies are rooted in the particular forms and means of tangible and intangible expression which constitute their heritage, and these should be respected.“

ja teaduslikke mõõtmeid defineerides. Konserveerimise mõistesse on hõlmatud kõik tegevused, mis seotud uurimise, materjali kaitse, restaureerimise ja värskendamisega.

Hoonete puhul, mida me arhitektuuritraditsioonide esindajatena hoiame, on üks võimalus hoone hävimise puhul kompleksi terviku tagamiseks ja arhitektuuritraditsioonide säilitamiseks koopia ehitamine. Koopiad ja teised traditsioonilistes tehnikates tehtud hooned on küll üldjuhul taunitavad, kuid arhitektuuritraditsioonide ja käsitööoskuste säilitajana olulised. Restaureerimine peab lõppema seal, kus algab hüpotees. Samas traditsioonilised tehnikad ja ajaloolise hoonestuse kuvand, samuti kultuuriloolised perspektiivid, mis avab meile näiteks Shakespeare´i Globe meister Peter McCurdy esituses, on väärt sügavat kummardust.

Illustratsioon 33: Peter McCurdy tutvustab 2015. Aastal toimunud puidukonverentsil Globe rekonstrueerimisprotsessi. Foto: Ave Paulus

Ilma ehitustraditsioonide jätkamiseta ning käsitöölise ehituskunsti valdamiseta pole võimalik ajaloolise hoonestuse säilitamine. Vähemalt puust hoonestuse, mis ajahambale hooldamata aastasadu vastu ei pea (illustratsioonis on 34 haruldane näide säilinud Borgundi 12. sajandi puukirikust ning 18. Sajandist pärit Preobraženski puukiriku massiivse restaureerimise näide).
Kui hoone on küll halvas olukorras, kuid autentsena alles, on võimalikud ka muud variandid.

Illustratsioon 34. Borgundi kirik Norras (vasakul) ja Preobraženski kiriku restaureerimine Kižis Venemaal (paremal) 2014. Fotod: Ave Paulus

Hoonet on võimalik restaureerida – nt palgid lahti võtta ja uuesti üles laduda, nii et seinad muutuvad kandvateks ning hoone ajalooline vorm on säilinud, ajaloolised palgid osaliselt vahetatud (hinnanguliselt 70 protsenti ajaloolisest kehandist jääb siiski alles). See on aja- ja ressursimahukas, kuna tegemist on pisikese peenikestest palkidest tehtud abihoonega. Samas on see traditsiooniline vana palkhoone korrastamine – vanu palke kasutatakse niipalju, kui neist asja on. Hoone saab värskenduse ning on kasutatav ajaloolises või nüüdisaegses funktsioonis. See on kallis ja ajamahukas. Väga paljud ajaloolised puithooned on just sellisel viisil korrastatud. Monumentaalseim nendest hetkel Preobrazenski kirikKiži saarel, mis palkhaaval ümber laotud viisil, kus kirik tõsteti maast üles ning võeti lahti palgiridade haaval.

Muinsuskaitsealuse Kaarli talukompleksi lauda restaureerisime 2010. aastal just sellisel viisil – võtsime hoone palgid lahti ning asendasime mädanenud palgid (ill 5). Katuse taastasime ajaloolist eeskuju järgides – 2,5- sentimeetri paksune abihoone laudkatus, millel veesooned peidetud laudade alla. Restaureerimine toimus osaliselt koolituse korras

ning vana hoone korrastamise praktilise kogemuse sai ligi 70 inimest. See võimaldas ka palju käsitöömahukaid tegevusi lühema ajakuluga teha – tööjõudu oli. Hoone välisilme on ajalooline, materjalist 60 protsenti algupärane. Tegevus ja tulemus on kooskõlas nii Veneetsia harta kui Nara dokumendiga.

Illustratsioon 35: Kaarli talu lauda restaureerimine. August 2010. Foto: Ave Paulus

Illustratsioon 36: 2 fotot Pedassaare küla Kaarli talu palgi- ja katusekoolituselt, mille raames ligi 40 meest said kirvetöö oskused ning taastati Kaarli laut. 2010. August. Ave Pauluse fotokogu.

Ressursisäästlikum on väärtuslike abihoonete konserveerimine – hoone ajaloolised seinad säilitatakse, kuna nad on kahjustunud, ehitatakse sisse kandev konstruktsioon, millele

rookatus hakkab toetuma. See ei lähtu meie vernakulaarse arhitektuuri korrastamise traditsioonidest, aga lähtub Veneetsia hartast – ajalooline autentsus (seinad) säilitatakse tervikuna, osaliselt korrastatakse, uued lisandused (hoone uus tarind, millele katus toetub) eristuvad selgelt ajaloolisest kehandist. See võib olla parim lahendus mitmel puhul. Näiteks kui ajaloolised palgid on iseväärtuslikud. Näiteks Natturi Mardi talu aida palkidel on karjapoiste tehtud puulõiked Käsmu laevadest – see ait restaureeriti just sellisel meetodil.

Illustratsioon 37: Joosep Metslang korrastab Natturi küla Mardi talu aitasid 2013. aasta augustis. Foto: Ave Paulus

Tarind ja uus laudkatus eristuvad selgelt ajaloolisest kehandist – aida seintest, samuti ajaloolisest arhitekuuritraditsioonist – ka katus on soontega ning 3,5-sentimeetriste laudadega. Häda on selle hoone puhul hetkel selles, et kui ajaloolisi palke samas ei korrasta (plommi, proteesi jms), seinte vajumine jätkub. Restaureerimine tuleb teha selliselt, et hoone kasutusfunktsioon säiluks.

9 korda mõõda, üks kord lõika. Igal konkreetsel juhul iga konkreetse hoone väärtusi kaaludes tasub alati mõtestada oma teguviisi. “Kuidas” on seotud vastusega küsimuselea

küsimusele "miks?". Konevntsioonide ja seaduste printsiibid ja piirangud peavad tagama selle, mis on lahti kirjutatud just erinevate konventsioonide ja seaduste sissejuhatavates lõikudes, nende eesmärgis ja mõttes. Veneetsia harta avalause on: „Imbued with a message from the past, the historic monuments of generations of people remain to the present day as living witnesses of their age-old traditions."[94] Hoidkem meie ehituspärandit – nii mälestisi kui ehitustraditsioone!

5.4 Uusarhitektuur külades

Kui esitatakse küsimus „Kas Lahemaa on muuseum?", tuleb seda võtta retoorilisena. Erinevalt paljudest Ida- ja ka Lääne-Euroopa rahvusparkidest on Lahemaal uus hoonestus uutes talukohtades alati olnud võimalik. Samuti uudsed arhitektuursed lahendused, nii traditsioonidest lähtuvad kui modernsed, sõltuvalt piirkonnast. Traditsioonist lähtuval uusarhitektuuril on ülesanne säilitada ka piirkonna arhitektuuritraditsioone. Igal juhul peab ta sobituma olemasolevasse ajaloolisse keskkonda, harmoneeruma sellega.

Kaitseala valitsejal on lähtuvalt kaitseala kaitse-eesmärgist õigus seada ehitustegevusele tingimusi, sealhulgas tingimusi ehitiste paiknemise, välisviimistluse, arhitektuurilahenduse, mahu, mõõtmete ja katusekalde kohta. Oluline on uute hoonete sobitumine olemasoleva hoonestuse ja küla miljööga, arvestades samatüübiliste hoonete paigutust, mahte, arhitektuurseid põhilahendusi ja materjalikasutust. Hoonete kavandamisel tuleb arvestada piirkonnas väljakujunenud ehitustraditsioonidega.

Uushoonestuse problemaatikat on analüüsitud Keskkonnaameti ja Eesti Arhitektide Liidu koostöös korraldatud Lahemaa uusarhitektuurikonkursi raames. **Uusarhitektuuri ideekonkursi eesmärk** oli leida Lahemaa ajaloolisse keskkonda sobituva uusarhitektuuri visioon, arhitektuurselt kvaliteetsed näidislahendused Lahemaa külade jaoks, mis võimaldaks pakkuda elanikele häid eeskujusid, selgemad lähteülesanded, ideid ja konkreetseid võimalusi arhitektuurselt kvaliteetsete ehitiste saamiseks. Eesmärk oli propageerida häid näiteid ajaloolisse keskkonda sobituvast uusehitusest ning leida tulevikus kasutust tekitavad head eeskujud.

[94] ICOMOS, The Venice Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites, 1964

Me ei tahtnud konkursiga luua „näidismajade“ kataloogi, nagu seda on tihtipeale teistes rahvusparkides tehtud (nt projektid „Wooden architecture in cultural landscapes: new challenges in modern world“ Ida-Euroopa rahvusparkides[95] Leedu rahvusparkide ning Vabaõhumuuseumi ühisprojekt traditsioonis lähtuva hoonestuse planeermiseks, vaid inspireerida looma traditsioonil põhinevat autoriloomingut, mis eeskujuga nakataks. Samuti testisime, kas seatud tingimused üldistele mahulistele ja materjalilahendustele üldse võimaldavad innovatiivsust. Tulemus oli positiivne.

Konkursi peaküsimuseks oli, kuidas rajada kaasaegset ja kvaliteetset arhitektuuri, hoides väärtuslikku külakeskkonda alles ja elujõulisena. Võistlusülesande koostasid Jaan Tiidemann ja Kaidi Õis. Võistlusülesanne oli keeruline, kuna konkursi raames tuli pakkuda välja ühe konkreetses ajaloolises kontekstis asuva taluõue arhitektuurne lahendus ning samas visioneerida jätkusuutlikku elamismudelit selles külas. Tinglikke võistlusalasid oli neli: Kiiu-Aabla hajusam rannaküla, Viinistu tihedam rannaküla, Vanaküla jõe ja metsade vahel ja Võhma küla klindi serval muistsel põllumajandusmaastikul. Tuli arvestada Lahemaa rahvuspargis ja kohalikus külapildis iseloomulike mahtude ja arhitektuursete lahendustega, naturaalse materjalikasutuse ning energiatõhususe printsiipidega ning püüda seda arendada tänapäevasesse arhitektuurikeelde. Pakutava taluõue arhtektuursele lahendusele lisaks pidi esitama nägemuse selle toimimisest püsikoduna.

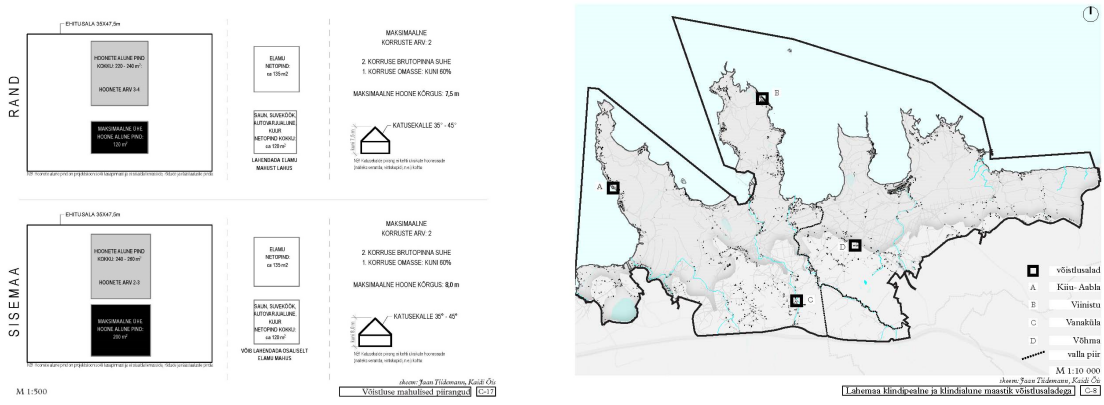

Illustratsioon 38: Lahemaa arhitektuurikonkursi võistlustingimused: nõuded hoonetele ning võistlusalad. “21. Sajandi kodu Lahemaal”, Jaan Tiidemann ja Kadi Õis

[95] Machaon International,Wooden architecture in cultural landscapes: new challenges in modern world, 2014-2016 http://www.machaon.eu/architecture/english/

Võistlusel said osaleda diplomeeritud arhitektid ja Eesti Arhitektide Liidu Noortekogu liikmed. Võistlusel osales 28 osavõtjat. Žürii eesmärgiks oli leida ideelahendused, mis säilitavad ja arendavad edasi traditsioonilisi väärtusi 21. sajandi olukorras, kus inimese ja looduse koostoimimist järgiv piirkond on püsielanikest tühjenemas. Žürii hindas võistlustöid vastavalt järgmistele kriteeriumitele: (1) Lahenduse sobivus Lahemaa kontekstiga - külade ajalooliselt väljakujunenud hoonestusstruktuuri ja -miljööga; (2) Lahenduse leidlikkuses kaasaegse või tuleviku elamismudeli käsitlemisel ja selle teostatavus elamiskeskkonna reaalseks väljaarendamiseks; (3) Lahenduse selgus, terviklikkus, funktsionaalsus ja esteetilisus.

Žürii pidas võistlust kordaläinuks, tööd pakkusid rikkalikku paletti traditsioonilisse keskkonda sobivatest kaasaegse arhitektuurikäsitlusega elamukompleksidest. Võistluse eesmärgid - pakkuda inspireerivaid eeskujusid elanikele ja avardada nii ametkondade kui tellijate arusaama traditsioonide interpreteerimise võimalustest tänase arhitektuurimõtte kontekstis, said täidetud. Lahemaale on kerkimas uue arhitektuurse kvaliteediga maju, sealhulgas mõned arhitetkuurikonkursi eskiiside põhjal.

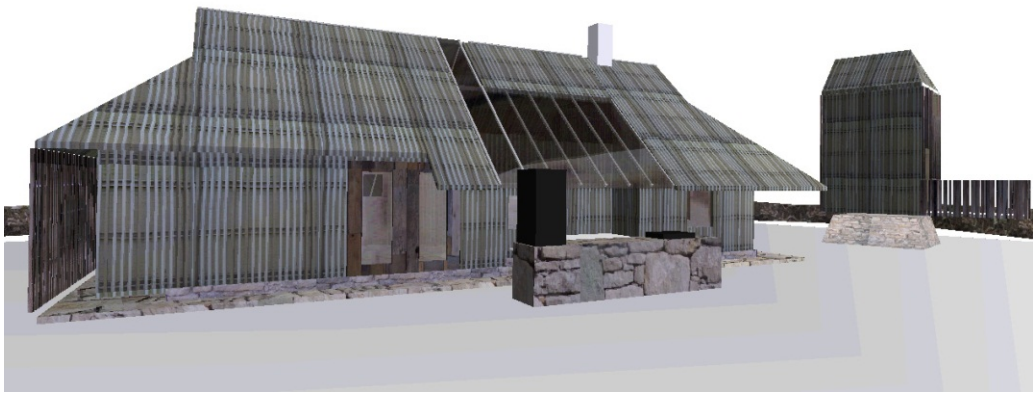

Illustratsioon 39: Võistlustöö peapreemia Kiiu-Aabla külas - RANNA-NIIDU (Mikk Mutso)

Illustratsioon 40: SRIKi tunnustus - REHETUBA (autorid: Alvin Järving, Riho Kerge, Martin Traksmann) ja peapreemia Viinistu külas – SIRMIK (Maarja Elm ja Sten Ader (SKAD Arhitektid OÜ)).

Žürii valis välja **positiivsete eeskujude ideekavandid**, mis avaldatai Lahemaa konteksti sobivatest arhitektuursetest lahendustest koostatud veebikataloogis.

Illustratsioon 41: Võistluse peapreemia Võhma külas – ADAPTSIOON (Kristjan Tõlk (Trilog Studio OÜ), Olavi Kukk (Trilog Studio OÜ) ja Heleriin Vaher)

Arhitektuurikonkursi arutelud ja tulemused kajastuvad ka Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduses – sisemaaküladesse lubame hoonestusel liidetud mahtusid, väikseim elamu ehitisealune pind on 135 ruutmeetrit ja kõrgus 7,5 m, mitmed teised detailid. Küladega ja valdadega said soovitused uusehitusele läbi arutatud ning üldised printsiibid on kirjutatud Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskavasse 2016-2025 alljärgnevad[96]:

„Uushoonestus ei pea kopeerima vana, võimalikud on moodsad lahendused, kuid arhitektuurne keel peab lähtuma Lahemaa pärandarhitektuurist. Lahendus peab väljendama olemasoleva külastruktuuri, kultuur- ja loodusmaastiku mõistmist ning hõlmama Lahemaa taluarhitektuuri kohalikke eripärasid. Hoonestuse välja töötamisel on soovitatav arvestada kaasaegsete energiatõhususe põhimõtetega. Projekteeritav lahendus peab lähtuma ajaloolise taluõue loogikast.

[96] Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskava 2016-2025. Koostajad Imbi Mets, Ave Paulus jt. keskkonnaamet, 2015 http://www.keskkonnaamet.ee/public/Lisa_1_Lahemaa_RP_KKK_2016-2025.pdf lk 187-189

Elamu ja abihoonete mahud erinevad oluliselt tulenevalt ajaloolistest traditsioonidest ranna- ja sisemaaküladе puhul. Tavapäraselt on ühel taluõuel paiknenud hooned olnud erineva suuruse ja kõrgusega. Ehitusmaterjalidena on soovitatav kasutada kohalikke ning kohalikus ehituspildis levinud looduslähedasi ehitusmaterjale rõhuasetusega puidul (teatud piirkondades ka paas, teatud piirkondades maakivi)"[97]

6. Teel kogukonnakesksele kultuurikaitsele

6.1. Väärtuste määratlemine ja kaitse

Faro konventsioon (2005) toob esmakordselt kultuurikaitses pärast aastat 1948 pearõhu inimesele ja kogukonnale, inimõigustele. Faro konventsioon seab eesmärgiks keskenduda kultuuripärandi rollile rahumeelse ja demokraatliku ühiskonna kujundamisel, säästva arengu ja kultuurilise mitmekesisuse protsessis[98] ning avaliku, institutsionaalse ning erasektori komptenetside suuremale sünergiale[99].

Illustratsioon 42: teadlased, eksperdid, kohalik kogukond ja avalik sector arutlemas kogukonnakeskse kaitse üle. Rahvusvaheline konverents "Kogukonnad, kultuurmaastikud ja pärand" Palmses 6.-8.10.2016 Palmses[100]

2015. aastal kinnitatud Lahemaa rahvuspargi kaitse-eeskirja kaitse-eesmärgid on looduse ja kultuuripärandi, pärandkultuurmaastiku, tasakaalustatud keskkonnakasutuse, põllumajandusliku maakasutuse, traditsioonilise rannakalanduse, piirkonnale iseloomulik asustusstruktuuri ja

[97] Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskava 2016-2025. Koostajad Imbi Mets, Ave Paulus jt. keskkonnaamet, 2015 http://www.keskkonnaamet.ee/public/Lisa_1_Lahemaa_RP_KKK_2016-2025.pdf lk 187-189

[98] Faro konventsioon, 2005: „the role of cultural heritage in the construction of a peaceful and democratic society, and in the processes of sustainable development and the promotion of cultural diversity;" ja „greater synergy of competencies among all the public, institutional and private actors concerned."

[99] Faro konventsioon, 2005:„greater synergy of competencies among all the public, institutional and private actors concerned."

[100] http://conference.emu.ee/et/konverentsid/lahemaa-45/

taluarhitektuuri, maastiku üksikelementide, rahvakultuuri kaitse. Lahemaa külade, piiranguvööndite (ligi 34 000 hektarit) peamine kaitse-eesmärk on inimese ja looduse koosmõjul kujunenud alade kaitse. Siit lähtub, et kaitstakse nii protsessi kui seisundit – kultuuri jätkusuutlikku edenemist ning väärtuslikke objekte/nähtusi. Nii materiaalseid kui vaimseid. Näiteks Lahemaa rahvuspargi taluarhitektuuri kaitsel on olulised ka töövõtted, mida hoida, piirkondlikud eripärad, traditsioonidest lähtuv uusarhitektuur.

Kaitse-eeskirja seletuskirjas on defineeritud nii kultuuripärand kui pärandkultuurmaastik alljärgnevalt:
Pärandkultuurmaastik – inimese ja looduse koosmõjul kujunenud maastikud koos seal asuvate looduslike ja kultuuriliste väärtustega ning neid alal hoidvate protsessidega.
Kultuuripärand ehk pärandkultuur – inimese ja looduse koosmõjul kujunenud keskkond, piirkonnale iseloomulik ja eripärane materiaalne ning vaimne kultuuripärand, keskkonnaga seotud traditsiooniline inimtegevus ja selle väljendused kinnispärandis ning rahvakultuuris.

Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskava koostamisel ning rakendamisel on püütud järgida Faro konventsiooni printsiipe - pärandikandja sõnaõigust ning informeeritud nõusolekut. Kultuuripärandi valdkond sisustati kohalike kogukondade kaasabil, selleks moodustati Lahemaa rahvuspargi koostöökogu ning kultuuripärandi valdkondlik sektsioon. Koostöökogu moodustamisel defineeriti seotud osapooled: riik kui avalike huvide eest seisja, omanikud ja kohalikud kogukonnad kui õiguste omajad, erinevad huvitaud osapooled, eksperdid. Samal perioodil telliti mitmeid valdkondlikke alusuuringuid, et kindlaks teha Lahemaa rahvuspargis asuvate materiaalse pärandi, asustusstruktuuri ajaloolise maakasutuse, looduslike pühapaikade jms hetkeseis ning kaitsekorralduslikud soovitused. Ehitustegevuse ning rahvusparki sobituva uusarhitektuuri osas tehti koostöös Eest Arhitektide Liiduga ideekonkurss ning mitmed mõttekojad, mille tulemused jõudsid kaitsekorralduskavva ning kaitsekorraldusse.

9.septembril 2010 moodustati Lahemaa rahvuspargi koostöökogu. Koostöökogu kultuuripärandi valdkondliku töögrupi põhiülesanne on rahvuspargi kultuuripärandi kaitse korraldamine (väärtuste määratlemine, kaitsetegvuste planeerimine, teavitus), infovahetus ja päevakajaliste Lahemaa kultuuripärandit puudutavate küsimuste arutamine. Kultuuripärandi sektsiooni liikmeks saavad olla Lahemaa kohalikud elanikud, maaomanikud, kõik juriidilised ja füüsilised isikud,

kes on seotud Lahemaa rahvuspargi kultuuripärandi uurimise, säilitamise ja kaitsmisega. Perioodi vältel on toimunud ligi 30 nõupidamist, mille tulemused on rakendunud kaitsekorraldusse ning mille protokollid on üleval Lahemaa rahvuspargi veebilehel[101]

Perioodil 2014-2016 koostati osalusdemokraatia printsiibil koostöös kohaliku kogukonnaga Lahemaa 2016-2026 kaitsekorralduskava, andes kohalikule kogukonnale võimu ise määratleda kultuuriväärtused. Kaitsekorralduskava kultuuripärandi valdkonna koostamine koostöös küladega toimus kultuuripärandi valdkondlikus sektsioonis perioodil 2014 juuni 2015 juuni. Toimus 20 koosolekut, 300 inimest osales aruteludel, tehti 350 kirjalikku ettepanekut. Kaitsekorralduskavas kajastuvad järgmised printsiibid: kohalik kogukond on võtmepartner kultuuripärandi määratlemisel (või eestvedaja), kohalik kogukond on võtmepartner kultuuripärandi säilitamisel ja edasikandmisel (või eestvedaja), kohalikul kogukonnal on (eri)õigused omada pärandit ja kasutada pärandit kui ressurssi, kohaliku kogukonna arvamus on siduv, vajalik on informeeritud nõusolek.

Kaitsekorralduskavas on kirjas, et kogukonnad ise saavad taotleda rahastust kultuuripärandi uuringuteks, säilitus- ja tutvustustegevusteks. Kaitsekorralduskavas on kirjas, et Lahemaa arhitektuuri- ja asustusstruktuuri säilitamisel on soovitav lähtuda teatud kindlatest kogukonnaga läbi arutatud ja täpsustatud printsiipidest. Juhul, kui soovitakse teha midagi erinevat, otsustab sobivuse Lahemaa rahvuspargi arhitektuurinõukogu. Kaitsekorralduskavas on kirjas, et kui kogukond soovib taastada ajaloolise maakasutuse nüüdseks võsastunud aladel, on tal see võimalus.

6.2. Kasu väärtustest (ressursi omamine ja kasutamine)

Lahemaa rahvuspargi koostöökogu kultuuripäranid sektsiooni ja kaitsekorralduskava koostamise kolm kõige kuumemat teemat olid ehitustegevus (asustusstruktuur ja arhitektuur), ajalooline maakasutus ning elulaad. Alljärgnevalt kirjeldan põgusalt läbiarutatud teemasid ning välja pakutud lahendusi:

[101]Lahemaa rahvuspargi koostöökogu kultuuripärandi sektsiooni koosolekue protokollid 2010-2017. Lahemaa rahvuspargi teadusarhiiv, Palmse http://www.keskkonnaamet.ee/lahe/kulastajale/lahemaa-rahvuspargi-koostookogu-3/koostookogu-sektsioonide-koosolekute-protokollid-3/kultuuriparandi-sektsiooni-koosolekute-protokollid/

Asustusstruktuur ja taluarhitektuur. Lahemaa rahvuspargi külades on võimalikud uued talukohad ning hooned, kui nad sobituvad ajaloolisse keskkonda. Lahemaa rahvuspargis on 72 küla ja rohkem kui 10000 hoonet. Hiljutised alusuuringud[102] (Lahemaa rahvuspargi arhitektuuri ja asustusstruktuuri analüüsid - Leele Välja and Artes Terrae (Mart Hiob, Sulev Nurme, Lilian Hansar, Juhan Maiste, Nele Nutt) 2010, 2012) kirjeldasid väärtuste hetkeseisu ning parimaid tingimusi olemasolevate väärtuste hoidmiseks. Arhitektuurikonkurss „21. sajandi kodu Lahemaal"[103] ning mitmed mõttekojad koostöös Eesti Arhitektide Liidu ning paljude seotud osapooltega (2012) püüdsid leida kaasaegseid Lahemaa rahvuspargi ajaloolisse keskkonda sobituvaid uusarhitektuurseid lahendusi. Igal konkreetsel juhul tuleb arvesse võtta – nii küla ajaloolist tüpoloogiat, konkreetset ajaloolist keskkonda, konkreetset looduskeskkonda, kohalikke ehitustavasid ja materjalikasutust.

Illustratsioon 43: Keskkonnaamet, Eesti Arhitektide Liit ja Viinistu kunstimuuseum korraldasid 11. septembril Viinistu kunstimuuseumi kabelis mõttekoja "Uus arhitektuur Lahemaa vanades külades". Mõttekojas räägiti uusarhitektuuri sobitumisest külakeskkonda, reeglitest ja loomest.Fotodel Jaak Huimerind ja moderator Ülar Mark. Fotod: Toomas Tuul

Töötati välja konkreetsed reeglid, mis peaks sobitama hoone ajaloolisse keskkonda. lisaks säästlik elumudel ja energiatõhususe arvestamine. 2014-2015 arutati teemad külade kaupa üksipulgi läbi ning tsoneeriti Lahemaa külad ning ehitusalad[7]. Et säilitada parimal viisil ajaloolist substraati, samas lubada loomingut ning erandlikku ja unikaalset, moodustati Lahemaa rahvuspargi arhitektuurinõukogu[104][105]. Lisaks on vaja välja töötada väärtusliku ehituspärandi säilitamise

[102] Alusuuringud http://www.keskkonnaamet.ee/lahe/uldinfo/uuringud-ja-seired-2/
[103] Arhitektuurikonkurss ja mõttekojad http://www.keskkonnaamet.ee/lahe/loodus/arhitektuurivoistlus/ [7] Nt üks ehitustingimuste arutelu http://www.keskkonnaamet.ee/lahe/kulastajale/lahemaa-rahvuspargikoostookogu-3/koostookogu-sektsioonide-koosolekute-protokollid-3/kultuuriparandi-sektsiooni-koosolekuteprotokollid/kkk-ehitustingimuste-arutelu-2002/
[104] Arhitektuurinõukogu statuut http://www.keskkonnaamet.ee/lahe/kulastajale/lahemaa-rahvuspargi-koostookogu-

programm. Lahemaa kohalikud elanikud on korduvalt pööranud tähelepanu asjaolule, et ehitusele seatavad kitsendused peaksid käima koos toetusmeetmetega sellesama väärtusliku pärandi hoiuks. Kaitsekorralduskavva sai kirja, et need töötatakse välja loodavas ehituspärandi kaitse töögrupis.

Ehituspärandi kaitse töögrupis (kus on võimalik osaleda kõigil huvilistel) on toimunud 2 koosolekut. Ehituspärandi töögrupp töötas 2017. Aasta maikuuks välja väärtuslike ehitiste kaitsemeetmed, sealhulgas:

1. väärtuslike ehitiste restaureerimise mitmeaastane koolitusprogramm; Lahemaa ehituspärandi koolituste maht vähemalt 20 koolituspäeva aastas, 3 küla objekti aastas kolmes piirkonnas, temaatiline ja piirkondlik varieeruvus.
2. infomaterjalid külade arhitektuuripärandist ja arhitektuuritraditsioonidest. Lahemaa arhitektuuritrükise formaat võiks olla piirkondlikud infomaterjalid, kus räägitakse konkreetsete piirkondade arhitektuuri väärtustest ja eripärast, detailidest, probleemidest ja restaureerimislahendustest. Piirkonnad: Vihula rannakülad, Võsu, Käsmu, Sagadi kandi sisemaaküla d, Palmse kandi sisemaaküla d, Kõnnu kandi sisemaaküla d, Kolga kandi sisemaaküla d, Juminda poolsaare rannakülad, Pärispea poolsaare rannakülad, Viinistu, Loksa
3. piirkondlike ehituspärandi kompetentsikeskuste kujundamine ja edendamine, arhitektide ja restauraatorite võrgustik;
4. väga väärtuslike ehitiste restaureerimiseks vajalike toetusmeetmete ettepanek: projekteerimise toetamine, maksumuse vahe kinni katmine, kampaaniad koostöös osapooltega.

Ajalooline maakasutus. Üks standardküsimusi on – mis on see pärandkultuurmaastik, mida te kaitsete, mis on see ajastu, mis on selle väärtused? Sellistele standardküsimustele konkreetse vastuse andmiseks tegime koostöös Eesti Maaülikooliga 2010 aastal Lahemaa rahvuspargi ajaloolise maakasutuse analüüsi pilootprojekti. Nüüd on see analüüs teostamisel kõigis rahvusparkides. Selle tulemusena analüüsiti piiranguvööndite inimmõjulised viimase 150 aasta jooksul põllumajanduslikus maakasutuses olnud alad ning nende hooldus- taatstamispotentsiaal. Kaitsekorralduskava koostamise käigus tuli kohalike poolt jõuline signaal, et nad tahaksid

[105] /lahemaa-rp-koostookogu-ekspertruhmad-ja-toogrupid/lahemaa-rp-arhitektuurinoukogu/lahemaa-rparhitektuurinoukogu-tookord/

kunagisi põllumajandusalasid, mis nüüdseks metsastunud, samuti taastada. Lahemaa puhul on tegemist ligi 9000 hektari endiste rohumaadega (suures osas Lahemaa rannaaladel), mis 1970ndate alguses veel tihti avatud maastikud olid. Et kunagi oli tegemist traditsioonilise rohumaa ehk poollooduslikku kooslusega, on selle taastamine kaitseeeskirjaga samuti võimalik. Kuna see oli kohalike tahe ning antud analüüs toetas seda, on kaitsekorralduskavas kirjas, et ajaloolist maakasutust saab taastada aladel, kus pole loodusväärtusi. Kogukonnad soovisid ka võimalust ise tellida vajalikud inventuurid väärtuste määratlemiseks[106]. See on samuti võimalik.

Elulaad. Selge, et väärtuslik pärandkultuurmaastik on inimese ja looduse koosmõjul kujunenud ala, mida hoiab üleval inimese tegevus seal – traditsiooniline põlumajandus ja looduskasutus. Kaitsekorralduskava koostamise käigus tõid kohalikud kogukonnad üheselt välja, et pärandkultuurmaastiku elujõulisuse säilitamiseks on vaja suuremat strateegiat traditsioonilise põllumajanduse edendamiseks ning kohalikele rahvuspargi looduskasutuse ajaloolisi õigusi. Kõne all oli nii kalapüük kui hobusega metsatöö, põlistõud ja palju muud. Kaitsekorralduskavas on kirjas „Elavate külamaastike“ strateegia koostamine koostöös seotud osapooltega. See peab võimaldama samuti nii taastamist, uuendamist kui kaasaegseid lahendusi. 2015. aasta „Elavate külamaastike“ kampaania oli pühendatud taluloomadele[107]. Mõttekodades arutati erinevaid võimalusi talulise elulaadi edendamisele.

Illustratsioon 44: kampaania “Elavad külamaastikud: taluloomad rahvusparkides” avaseminar 22.mail 2015 Eesti Vabaõhumuuseumis

[106] Viimane koosolek ajaloolise maakasutuse küsimuses http://www.keskkonnaamet.ee/lahe/kulastajale/lahemaarahvuspargi-koostookogu-3/koostookogu-sektsioonide-koosolekute-protokollid-3/kultuuriparandi-sektsioonikoosolekute-protokollid/kkk-ajaloolise-maakasutuse-arutelu-906/

[107] Kampaania materjalid http://www.keskkonnaamet.ee/lahe/loodus/polistoud-ja-polissordid-lahemaarahvuspargis/

On algatatud traditsioonilise elulaadi säilitamise töögrupp (avatud huvilistele), mis töötas maikuuks 2017. aastal välja pärandi säilitamise kaitsemeetmed, sealhulgas:

1. Traditsioonilise põllumajanduse, rannakalanduse ja metsanduse uuringud koostöös kohaliku kogukonna, Eesti Maaülikooli ja Eesti Mereinstituudiga;
2. Traditsioonilise põllumajanduse, rannakalanduse ja metsanduse koolitusprogramm ja Lahemaa traditsioonilise elulaadi kompetentsikeskuste edendamine (pärandivõrgustikud);
3. Traditsioonilise põllumajanduse, rannakalanduse ja metsanduse toetusmeetmed, sh traditsioonilise rannakalanduse mõiste sisustamine ning traditsioonilise metsanduse edendamine läbi kujundusraiete traditsioonilistel viisidel;
4. vajalikud seadusemuudatused kalapüügiseadusse jm.

Illustratsioon 45: avaliku jaerasektori, kohalike kogukondade ja ekspertide arutelu Lahemaa präandmetsaseminaril 17.märtsil 2017 Kolgakülas. Fotod: Toomas Tuul

Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskavas 2016-2026 on püütud järgida printsiipi, et inimene on osa keskkonnast, kultuurmaastike kaitsel keskseim osa: inimene on kultuuri looja ja kandja, see on ta põhiõigus. Teine printsiip on, et kultuur ja keskkond on elav tervik, mille materiaalset ning vaimset mõõdet, protsessi ja seisundit on võimatu lahutada. Lihtsad põhimõtted, mida käsitlesid juba Kant ja Herder.

6.3. kogukond kui huvigrupp või võimu omaja?

Kes on osapooled ühe kaitseala kaitsetegevuses, millised on nende rollid? Avaliku huvi eest seisjad – riik kohalikud omavalitsused – on kohustuste kandjad (duty-bearers). Eksperdid esindavad teadmist (väljast), nad esindavad teatud objektiivsusastmega asjaolusid, teadmisi, otsustusprotsessis peab seda arvesse võtma. Huvitatud osapooled (arendajad, turismiasjalised,

seltsingud, huvigrupid) peavad omama võimalust otsustusprotsessis arvamust avaldada ning nende arvamust pea kaaluma.

Kes on kohalik kogukond? Kohalik kogukond, kui ta on end sellisena defineerinud, omab sarnaselt maaomanikule õigusi selle ala/piirkonna pärandile, nii omandiõigusi kui inimõigusi. Ta on pärandikandja, ilma kelle informeeritud nõusoleku ja soovita efektiivne kaitse on võimatu. Samuti on kohalikul kogukonnal ajaloolised õigused kasutada ja majandada enda piirkonna pärandit. Kogukonnana on Lahemaa rahvuspargi koostöökogus defineeritud iga end piirkondlikult määratlev grupp, kelle liikmed enamuse ajast elavad selles piirkonnas ning omavad sissekirjutust Lahemaal.

Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskavas väljendub kogukonnakeskne kaitse kogukonna liikmete võimaluses tellida ise kultuuripärandiinventuure, uurida, säilitada ja tutvustada pärandit. Samuti on anud kogukonnal võimalus otsustada oma piirkonna ajaloolise maakasutuse, metsanduse ning rannakalanduse üle. Paraku veel õigus majandada oma piirkonna pärandit ja loodusressurssi pole teistes Eesti seadustes (kalapüügiseadus jms). Muinsuskaitseseadus, looduskaitseseadus ega Lahemaa rahvuspargi kaitse-eeskiri ei käsitle kogukonda. Erinevad õigus- ja haldusaktid ei annna kohalikule kogukonnale eelistust kaitsealuste loodus- ja kultuuripärandiressursside kasutamisel.

Illustratsioon 46: Lahemaa traditsioonilise rannakalanduse edendamise mõttekojad juulis 2016 Tapurlas ja Viinistul. Fotod: Toomas Tuul

Rahvusvahelises õigusruumis on selliseid juhtumeid, mõelgem kasvõi saamide ajalooliste õiguste peale. Samuti näevad IUCN juhendid ette mitte ainult kogukonna kaasamise, vaid

kogukonnakeskse pärandikaitse , nagu seda on käsiteltud Peter Larseni töödes [108] või IUCN juhendmaterjalides[109]

Lõppsõna asemel – raam kui kasvulava

Lahemaa pärandikaitse kogukonnakeskne diskursus, millele kaitsekorralduslikult on võimalused loodud, on kasvulavaks tegudele. Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskava raamistik võimaldab kogukonnakeskset pärandikaitset. Et see realiseeruks edukalt, on vaja kogukonna ja riigivõimu tihedat koostöös, kogukonda, kes teadvustaks end pärandikaitsjana. Et see tunne tekiks, ja raamistikust saaks pärandi kasvulava, on käesoleva töö autori arvates vaja:

3. Üldisemat seadusruumi ja konkreetseid väljundeid konkreetsetes seadustes, mis tunnustavad ja eelistavad kohalikku ajaloolist kogukonda, selle tegevust ja initsiatiive, seda niikülamaade looduskasutusel,ehituspärandi edendamisel ja piirkonna pärandi propageerimisel. Aga ka kohaliku kogukonna sõnaõigust ja teatud küsimustes vetoõigust ningressursside ja rahade jaotamisel kohaliku kogukonna õiguste arvestamist ja eelistamist. Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduses, koostöökogus ja kaitsekorralduskavas 2016-2025 on need võimalused loodud, aga teisi toetavaid mehhanisme pole. Seda nii pärandi uurimisel, säilitamisel, tutvustamisel, pärandi kui ressursi kasutamisel.

4. Kohaliku kogukonna ekspertteadmise ja kompetentsi järjekindlat edendamist. Teadlikkust pärandiväärtustest, sellega seotud õigustest, kohustustest, võimalustest. Pärand on ressurss. Seda ei valda riik ja selle institutsioonid, vaid teadlik kogukond. Selle põhjal on võimalik luua kohalikke kompetentsikeskusi ja institutsioone, mis haldavad pärandit parimal võimalikul viisil, ekpsertteadmise ja kohaliku teadmise sümbioosis. Omaniku- ja kogukonnakeskse kaitse võtmetegur on pärandit hoidvad inimesed.

[108] Peter Larsen. IUCN, World heritage and evaluation processes related to community rights 2012 http://www.icomos.no/wp-content/uploads/2014/06/16_2012_ABC_IUCN_Review_WH_H_R_PBL.pdf
[109] Governance of Protected Areas – From Gvernance to Action. IUCN Guidelines 2012 http://cmsdata.iucn.org/downloads/governance_of_protected_areas___from_understanding_to_action.pdf

5. Kogukonna liikme õigusteadlikkust ja osalusdemokraatia üldisemat edenemist. Tihti lähevad väiksemad kogukonnad tülli suhteliselt väikeste asjade pärast, nagu naabri koer või maade jagamine, mis üldisemat teemat ei puuduta. Isiklikud suhted tuleb teatud puhkudel hoida lahus ühise asja ajamisest. Tihti takerdutakse üldisematesse kogukonna, põliselaniku, kogukonna esindusõiguse küsimustesse, selle asemel et olukordi lahendada funktsionaalselt parimal viisil. Lahemaa rahvuspargi koostöökogus osalevad kohalikud kogukonna dja kogukonna liikmed. Kogukonna liige on iga selle paiga elanik. Kogukonna liikmel on üks hääl. Kui kogukonna liige jääb eriarvamusele, saab selle kui kogukonna liikme arvamuse eraldi välja tuua. Kogukonda esindab tema liikmete poolt valitud inimene/inimeste rühm/juriidiline keha . Kogukondi võib ühes paigas olla mitu.

6. Usku inimlikesse väärtustesse - mõistusesse, headusesse, ühistegevusse, ilusse. Mõistusega võib hea tahtmise korral koos kaasamõtlejatega märksa rohkem ilusat korda saata kui suurte rahasummadega.

Kasutatud allikad ja kirjandus:

Riin Alatalu, Taluarhitektuur kui rahvuspärand. Taluarhitektuuri väärtustamine ja kaitse maaarhitektuuri arengukava valguses. Magistritöö. Eesti Kunstiakadeemia, 2015

Mihhail Bahtin. Valitud töid, Eesti Raamat, Tallinn, 1987

Roland Barthes, Elements of semiology, 1968

Roland Barthes, Mütoloogiad . Tallinn:Varrak, 2004

Cesare Brandi, Le due vie, Laterza 1966

Michel de Certeau, Igapäevased praktikad. Tartu : Tartu Ülikooli Kirjastus, 2005

Michel de Certeau, Culture in the Plural. University of Minnesota Press, 1998

The Certeau Reader.Ed-s Ward etc, Wiley-Blackwell, 1999

Michel Foucault, Teadmiste arheoloogia. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2005

Jaan Eilart, Inimene, ökosüsteem, kultuur. Tallinn: Perioodika, 1976

Clifford Geertz, Omakandi tarkus: esseid tõlgendavast antropoloogiast, Tallinn: Varrak, 2003

Johann Gottfried von Herder, Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit. Stuttgart: Reclam, 2003

Johan Huizinga, Homo Ludens: A Study of the Play-Element in Culture, routledge 1949

http://art.yale.edu/file_columns/0000/1474/homo_ludens_johan_huizinga_routledge_1949_.pdf

V. Ivanov, J.M. Lotman., A.M. Pjatigorski, V.N. Toporov, B.A. Uspenski. Kultuurisemiootika teesid/ Theses to the semiotics of culture. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, (1973) 1998.

В. В, Иванов, Избранные труды по семиотике и истории культуры. Т. 1. Москва: Языки русской культуры, 1999

Роман Якобсон, Избранные работы. Москва : Прогресс, 1985

Роман Якобсон, Работы по поэтике. Москва : Прогресс

Роман Якобсон, Язык и бессознательное. Москва : Гнозис, 1996

Liisi Jääts, Maaelu ideoloogiad ja praktikad Karula rahvuspargi ja sealsete elanike näitel, magistritöö, Tartu: Tartu Ülikool 2010

Arne Kaasik, A., Edgar Kask, Lahemaa rahvuspark. Tallinn: Eesti Raamat, 1983

Aldo Kals. Lahemaa isikulooline andmebaas, 1979-1981

Rasmus Kask, Eesti talurahvaarhitektuuri uurimise alused ja metodoloogia rehemajade näitel: ajalugu ja perspektiivid. Magistritöö. Tallinna Ülikool, 2011

George Lakoff, M. Johnson, Metaphors we live by. Chicago ; London : University of Chicago Press, 1983
Lakoff, George, Turner, M, More than cool reason : a field guide to poetic metaphor. Chicago ; London : University of Chicago Press, 1989
Richard Lanigan. Semiotic phenomenology in „Plato“s „Sofist“, Semiotica. Volume 41
Peter Bille Larsen. World Heritage and Evaluation Processes Related to Communities and Rights. IUCN, 2012
Peter Bille Larsen. Reconciling indigenous peoples and protected areas: Rights, governance and equitable cost and benefit sharing, IUCN Social Policy Discussion Paper. Gland, Schwiterland: IUCN 2006
Juri Lotman, Kultuur ja plahvatus. Tallinn: Varrak, 2005
Juri Lotman, Semiosfäärist. Tallinn: Vagabund 1999
Juri Lotman, Universe of the mind : a semiotic theory of culture. London ; New York : I.B. Tauris, 2001
A. O. Lovejoy, The great chain of being, 1936
Machaon International,Wooden architecture in cultural landscapes: new challenges in modern world, 2014-2016 http://www.machaon.eu/architecture/english/
E. Meletinsky, The poetics of Myth, 2000
Priit-Kalev Parts, Sustainable Community Management in Estonia: Reflections on Heritage Projects on Kihnu Island, in Viljandi County, and in Various Protected Areas, doktoritöö, Tartu: Eesti Maaülikool, 2015
Oliver Sensen, Kantian Ethics, New York: Cambridge University Press, 2007
Katrina Z. S. Schwartz, Nature and National Identity After Communism: Globalizing the Ethnoscape. Kindle Edition
Triin Talk, Puitasumi areng miljööalana. Magistritöö. Eesti Kunstiakadeemia, 2014
Oodav Tamberg, koostaja. Edgar Tõnurist põllumajandusjuhina ja looduskaitsjana. Meenutusi ja mõtisklusi. Tallinn, 2011
Tomps, F., Kurepalu, A., Kangilaski, E., Kotli, A.. Eksperthinnang Lahemaa kaitseeeskirja eelnõu kohta, 2007
В. Н. Топоров, Миф, ритуал, символ, образ : исследования в области мифопоэтического. Москва : Прогресс, 1995

Успенский Б 1994. Избранные труды. Том I, Семиотика истории. Семиотика культуры. Москва : Гнозис
Raymond Williams. Black Mountains. Who Speak for Wales? Nation, Culture, Identity 2008
Raymond Williams, The importance of Community, 1977
Raymond Williams, Are we becoming more divided? 1978

ICOMOS Venice Charter 1964 https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf
ICOMOS Nara Document on Authenticity http://www.icomos.org/charters/nara-e.pdf
ICOMOS Florence Charter, 2014
https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/2015/GA_2014_results/GA2014_Symposium_FlorenceDeclaration_EN_final_20150318.pdf
ICOMOS pärandipaikade harta, 2008 http://www.icomos.org/charters/interpretation_e.pdf ;
ICOMOS kultuuriradade harta, 2008 http://www.icomos.org/charters/culturalroutes_e.pdf
ICOMOS Eesti, Konverentsi "Muinsuskaitse seadused omas ajas. Õiguse ja väärtuse vahekord", 12.-13.10.2016 Tallinn, teesid http://www.icomos.ee/wp-content/uploads/2011/05/teesid1.pdf
ICOMOS Washington Charter, 1987 https://www.icomos.org/charters/towns_e.pdf
ICOMOS AUSTRALIA Burra charter, http://australia.icomos.org/publications/charters/

IUCN Guidelines for Protected Area Management Categories.
Gland:Switzerland/Cambridge:UK, IUCN:1994
IUCN Guidelines. Governance of Protected Areas – From Understanding to Action, 2012
IUCN Michael Lockwood et al (Eds). Managing Protected Areas. A Global Guide.
Gland:Switzerland/Cambridge:UK, IUCN:2007
IUCN Borrini-Feyerabend et al. Indigenous and Local Communities and Protected Areas.
Gland:Switzerland/Cambridge:UK, IUCN:2004
IUCN. Adrian Phillips. Management Guidelines for IUCN Category V Protected Areas Protected Landscapes/Seascapes. Gland:Switzerland/Cambridge:UK, IUCN:2002
IUCN 1994. Guidelines for Protected Area Management Categories
IUCN Governance of Protected Areas – From Governance to Action. IUCN Guidelines 2012
http://cmsdata.iucn.org/downloads/governance_of_protected_areas___from_understanding_to_action.pdf

UNESCO, Revision of the Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention: Report of the Expert Group on Cultural Landscapes, La Petite Pierre, France, 1992
UNESCO world heritage centre background Document on UNESCO world heritage cultural landscapes, 1993
UNESCO, World Heritage 2002: Cultural Landscapes: the Challenges of Conservation. Ferrara:Italy, UNESCO:2003
UNESCO loodus- ja kultuuripärandi kaitse konventsioon
https://www.riigiteataja.ee/akt/13118943
UNESCO vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioon
http://www.rahvakultuur.ee/UNESCO_brvaimse_kultuuriparandi__113?s=231
UNESCO Cultural landscapes, guidelines for management, 2009
http://whc.unesco.org/documents/publi_wh_papers_26_en.pdf
UNESCO Intangible Heritage convention 2003 :
http://www.unesco.org/culture/ich/en/convention
UNESCO, Revision of the Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage
UNESCO Budapest Declaration on World Heritage, 2002
http://whc.unesco.org/en/decisions/1217/

Eesti Vabariigi Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020
http://www.kul.ee/sites/kulminn/files/kultuur2020.pdf
Eesti Vabariigi Põhiseadus, Riigi Teataja https://www.riigiteataja.ee/akt/115052015002
Euroopa nõukogu raamkonventsioon kultuuripärandi väärtustest ühiskonnas ehk Faro konventsioon, 2005 http://www.kul.ee/et/euroopa-noukogu-raamkonventsioon-kultuuriparandi-vaartusest-uhiskonnas-ehk-faro-konventsioon
Euroopa nõukogu Firenze maastikukonventsioon 2000 http://www.izenpe.eus/s15-4812/es/contenidos/noticia/euska_hiria/es_10434/adjuntos/2006_3_elc_mdp_stand.pdf
Looduskaitseseadus, Riigi Teataja https://www.riigiteataja.ee/akt/110112016009
The United Nations Universal Declaration of Human Rights 1948
http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/
Väikesaarte seadus, Riigi teataja https://www.riigiteataja.ee/akt/130062015055

Ülemaailmse kultuuri- ja looduspärandi kaitse konventsioon. Riigi teataja https://www.riigiteataja.ee/akt/13118943
ÜRO Inimõiguste Ülddeklaratsioon http://www.vm.ee/et/uro-inimoiguste-ulddeklaratsioon
Lahemaa rahvuspargi, Ohepalu looduskaitseala ja Viitna maastikukaitseala kaitseeeskirjade ja välispiiri kirjelduste kinnitamine. Vabariigi Valitsuse määrus nr 109. 3.06.1997 // RT I 1997, 45, 728. (RT I 2005, 71, 556).

Lahemaa rahvuspargi direktsiooni põhimäärus 1971
Lahemaa rahvuspargi arenduskava. Koostajad K. Örd jt, 1981
Lahemaa rahvuspargi teadusarhiivi kultuurilooline arhiiv, Palmse
Jüri Linnus ja Lahemaa külade inventuurid
Enn Tarveli Lahemaa asustusajalugu, 2 kd, käsikiri, Lahemaa rahvuspargi arhiiv, 1978
Lahemaa rahvuspargi generaalplaan, 1978
Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskava 2016-2025. Koostajad Imbi Mets, Ave Paulus jt. keskkonnaamet, 2015 http://www.keskkonnaamet.ee/public/Lisa_1_Lahemaa_RP_KKK_2016-2025.pdf lk 187-189
Lahemaa rahvuspargi koostöökogu kultuuripärandi sektsiooni koosolekue protokollid 2010-2017. Lahemaa rahvuspargi teadusarhiiv, Palmse
Lahemaa rahvuspargi arhitektuurikonkurss „21 sajandi kodu Lahemaal2 ja mõttekojad http://www.keskkonnaamet.ee/lahe/loodus/arhitektuurivoistlus/ [7] Nt üks ehitustingimuste arutelu http://www.keskkonnaamet.ee/lahe/kulastajale/lahemaa-rahvuspargikoostookogu-3/koostookogu-sektsioonide-koosolekute-protokollid-3/kultuuriparandi-sektsiooni-koosolekuteprotokollid/kkk-ehitustingimuste-arutelu-2002/
Lahemaa rahvuspargi Arhitektuurinõukogu statuut http://www.keskkonnaamet.ee/lahe/kulastajale/lahemaa-rahvuspargi-koostookogu-[1] /lahemaa-rp-koostookogu-ekspertruhmad-ja-toogrupid/lahemaa-rp-arhitektuurinoukogu/lahemaa-rparhitektuurinoukogu-tookord/
OÜ Arhitektuuriväljad, Leele Välja, Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskava alusuuring – Käsmu, Võsu, Vergi ja Viinistu arhitektuuri ja asustusstruktuuri analüüs, 2010
OÜ Artes Terrae, Mart Hiob jt. Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskava alusuuring – Lahemaa rahvuspargi külade arhitektuuri ja asustusstruktuuri analüüs, 2012
Muinsuskaitseameti ettepanek Kahala järve lõunakalda taaslülitamiseks rahvuspargi

koosseisu saadetuna G. Vedru eksperthinnangust alale. 2007
Lang, V. 2002. Ülevaade Lahemaa rahvuspargi esiajaloolistest väärtustest.
Kaitsekorralduskava alusuuring
Lahemaa rahvuspargi põhimääruse kinnitamise kohta. ENSV Ministrite Nõukogu määrus
nr 26. 20.01.1972 // ENSV T 1972, 8, 66 Lahemaa Rahvuspargi põhimääruse kinnitamise kohta.
Eesti NSV Ministrite Nõukogu
määrus nr 540. 31.12.1975 // ENSV Teataja 1976, 5, 42
Lahemaa rahvuspargi moodustamise kohta. Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrus nr 300.
1.06.1971 // ENSV Teataja 1971, 26, 285
Lahemaa Rahvuspargi kohta. Riigikogu seadus. 27.03.1991 // RT 1991, 13, 172
Lahemaa rahvuspargi mälumaastikud: kohapärimuse ja toponüümika inventuur. 2010.
Kirjandusmuuseum
Lahemaa rahvuspargi kaitse-eeskiri. 2010. Keskkonnaministri määruse eelnõu.
Keskkonnaamet, Viru regioon
Lahemaa rahvuspargi ajaloolise maakasutuse inventuur. 2011. Eesti Maaülikool.

Master thesis „Vernacular heritage protection in Lahemaa National Park - values, rights, communities“

Master thesis „Vernacular heritage protection in Lahemaa National Park - values, rights, communities“ focuses on the holistic conception of the protection of cultural heritage and practices of empowerment of local communities of Lahemaa national park. Lahemaa national park was founded in 1971 for the protection of culture and nature, tangible and intangible cultural heritage, cultural landscapes. Heritage is carried and lived by 72 village communities. First topic under discussion is Estonian and International legislative basis for cultural heritage protection and involvement of communities, itś diachronical analysis. Secondly there are given some theoretical considerations about defining heritage values, truth and discourse, community and communication. Thirdly I give historical background of cultural heritage protection activities in Lahemaa national park. The main topic under discussion is vernacular heritage protection practices in Lahemaa national park in recent decade. I describe the process of defining the heritage values and keeping it via communication between experts, locals, pubic interest and other interested parties. Local communities are actively involved in cultural heritage protection - in defining heritage, keeping and introducing it. Some concrete cases elaborate the role of village communities in Lahemaa vernacular architecture and traditional nature use protection practices. Examples show the synergy that can be achieved when uniting local practice and expert knowledge, which is the best guarantee of maintenance and sustainable development of cultural heritage.